

EDITORIAL
Ovidiu Pecican *Trăsături ale timpului*

3

POEME
Antonio Doda
Carmen Secere

4

5

Lukács József *Un volum din 1715*
al Colegiului Iezuit din Cluj

6

Gheorghe Glodeanu *Întrevederi pe unde*
scurte

8

INTERVIU
Robert Șerban în dialog cu Horia-Roman
Patapievici

10

IN MEMORIAM: MIRCEA BRAGA
Constantin Cubleşan *Un hermeneut*
al ideilor literare

13

POEM
Hannah Sullivan (traducere
de D. Sargan)

14

FOCUS: VIOREL MUREȘAN
(interviu de Daniel Moșoiu, poeme, aprecieri
critice de Daniel Săuca & Traian Ștef)

16

Adrian Popescu *Ceremonii lingvistice rafinate*

23

POEM
Petőfi Sándor (traducere de Kocsis Francisco,
cu o introducere de Markó Béla)

24

RADIOGRAFII
Laura Poantă *ChatGPT, asistentul virtual*

27

PROZĂ
Adrian Alui Gheorghe *Jurnal de campanie*
(februarie, 2006)

29

POEM
Rodica Marian (traducere de Mihaela Mudure,
cu o lucrare de Laura Poantă)

32

CRONICA LITERARĂ
Victor Cubleşan *Restul nu e tăcere*
Ion Pop *O insolită „introducere în poezie”*

34

FOCUS: PUIU MANU
(interviu de Dodo Niță)

36

38

Radu Toderici *Istoria personală a cinemaului*

43

steaua

6 2023
anul LXXIV

IUNIE

revistă culturală
editată de
Uniunea Scriitorilor
din România
finanțată
cu sprijinul
Ministerului Culturii

Laszlo Alexandru *Compromisul intelectual*

42

REMEMBER: NICULAE GHERAN
Virgil Rațiu *O plimbare pe bulevard.*
Dialogul continuu (II)
❖ *Scrisori de la Nicolae Gheran (II)*

46

49

Adrian Țion *Teofil Răchiteanu: 80*

52

FRAGMENTE ESENȚIALE
Alexandre Gefen *Introducere la volumul*
Creativitatea artificială
(traducere de Gabriela Vieru)

54

Claudiu Gaiu *Îngerii lui Deleuze și mașina*

56

CREUZET
Hanna Bota *Un mix fericit*

58

POEME
Codruța Vancea

59

FIRE FILOZOFICE
Vlad Moldovan *Ecosemioze și viața*

60

DINTR-O HALTĂ PĂRĂSITĂ...
Cassian Maria Spiridon

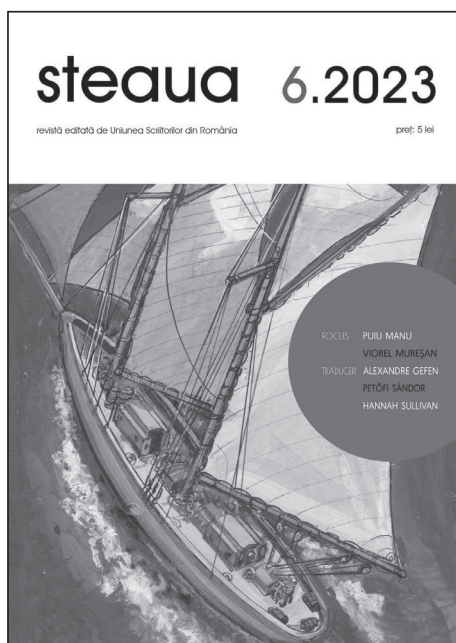
61

CINEMA
Alexandru Jurcan *Bergman, Liv și Linn*

62

JAZZ CONTEXT
Virgil Mihaiu *Finalmente, Trigon a cântat*
și în Muntenegru

63

Ilustrația numărului:

Puiu Manu

Pe coperta I: planșă din *Toate pânzele sus!*

La p. 33: lucrare de **Laura Poantă**

Director: **Ovidiu Pecican**

Secretar general de redacție: **Lukács József**

Redactori: **Victor Cubleşan, Vlad Moldovan, Radu Toderici**

Corector: **Teona Farmatu**

Redactor asociat: **Virgil Mihaiu**

Consiliul consultativ: **Irina Petraş, Ion Pop, Adrian Popescu, Nicolae Prelipceanu, Aurel Rău**

<http://revisteaaua.ro/>

Pentru trimiterea de materiale pe adresa redacției:

revistasteaua@gmail.com

Revista se găsește de vânzare la standurile Inmedio din toată țara,

la Librăria Diverta, Piața Unirii nr. 31-33, Cluj-Napoca

și la Librăria Humanitas, Str. Universității nr. 4, Cluj-Napoca

Abonamente se pot face la Uniunea Scriitorilor din România,

Calea Victoriei nr. 133, București

Contact București: steluta.pahontu@gmail.ro

Pentru abonamente și distribuție: daniela_ruse@yahoo.com

Revista Steaua încurajează dezbaterea de idei, polemicile principiale,

dar nu se identifică neapărat cu opiniile exprimate de acestea.

Potrivit art. 206 C.P., responsabilitatea juridică pentru conținutul articolelor aparține autorilor.

ISSN 0039 – 0852

Tiparul executat la Imprimeria Editurii MJM – Strada Felix Aderca, nr. 9,

bl. 7, parter, 200410 – Craiova, Dolj

Tel.: +40 786 035 472; +40 786 035 474

e-mail: redactia@edituramjm.ro – www.edituramjm.ro

În general, bilanțurile de etapă își au atât rosturile, cât și limitele lor. În ce privește generația optzecistă și chiar cea nouăzecistă, în rândurile vreuneia dintre ele regăsindu-mă și eu, este clar că mai este destul de așteptat până la epuizarea resurselor puse de ea/ de ele în joc pe tărâm literar. Am citit câteva bilanțuri mai timpurii asupra acestor contingente de creatori și, deși unele erau restrictive, tratând subiectul ca pe un club exclusivist și poate chiar impermeabil, iar altele propuneau o viziune laxă, permisivă, care integra pe toată lumea, fie reprezentativă, fie dimpotrivă, socotesc că tot mai rămân destule de spus. Nu de alta, dar este vorba aici de oameni al căror suflu creator nu s-a sfârșit încă. Și chiar atunci când sunt pomeniți membrii prea grăbiți să treacă dincolo de porțile metafizice ale vieții, timpul destul de scurt scurs de la plecarea lor până astăzi lasă destule semne de întrebare cu privire la moștenirea rămasă, căci mereu sertarele sunt mai încăpătoare decât portofoliile editurilor, iar interesul postum cu privire la ce s-a scris aduce la suprafață, nu doar o singură dată, lucruri neașteptate.

Cu ce se confruntă generațiile menționate? Un lucru se poate spune despre aceste grupări creatoare de beletristică: ele au participat la timpuri în care, inițial, cenzura ideologică filtra masiv noul din literatura continentului și din cea universală, după care, odată cu surparea dictaturii, s-a răsturnat – brusc și radical – interesul editurilor pentru creația autohtonă în folosul valului de traduceri recuperatoare. Și astfel, până astăzi încă, se poate vorbi despre o recădere în era naivității anterioare – ca vârstă culturală – epocii lui Mihail Kogălniceanu, atunci când încă nimeni nu rostise apodictic adevărul că traduceri nu pot substitui o literatură proprie, națională.

Este vorba, ca în secolul al XIX-lea, de o redimensionare a

permeabilei noastre culturi naționale, care pare că adoptă necritic, dintr-o alertă instinctuală, sincronismul lovinescian, mai absorbantă de modele decât atentă la ce pot prezida și moși acestea. Azi nu se mai scrie cu Dumas în gând, cum făcea Eminescu începându-și romanul *Geniu Pustiu*, și nici nu se mai încearcă adaptări cutezătoare după romanele populare ale lui E. Sue (când *Misterele Parisului* deveneau *Misterele Bucureștilor*). Se privește însă cu mare atenție de calfă la Ian McEwan, la Michel Houellebecq, la Elif Shafak ori la Haruki Murakami; nu întotdeauna cu cutezanța de a face concurență monștrilor sacri, dar invidiindu-i și urmărindu-i cu voluptate de după gard...

Dacă tot vine vorba despre traduceri, mai este de notat și un alt fenomen caracteristic deceniilor trecute de la căderea totalitarismului roșu: optzeciștii, nouăzeciștii și cei care vin după ei participă la redimensionarea de profunzime a culturii române având o șansă istorică. Se retraduc capodopere universale, lux pe care înaintașii noștri și l-au permis mai rar sau deloc. Astfel, după seria Platon datorată lui Petru Creția și Constantin Noica, avem astăzi o reluare paganiniană: seria platoniciană retradusă de Andrei Cornea, de unul singur. După

TRĂSĂTURI ALE TIMPULUI

de

OVIDIU PECICAN

traducerile anterioare ale *Divinei comedii* a lui Dante, stăruința unor contemporani, precum Marian Papahagi sau Răzvan Codrescu, rămase prin accident neîncheiate, Laszlo Alexandru a dus ordalia până la capăt, oferind o ediție amplu și erudit comentată, cu traducerea personală explicativă articulată în proză. Nici Marcel Proust nu a fost lăsat în urmă, după tălmăcirea Irinei Mavrodin din anii '80 ai secolului trecut, răsărind o nouă versiune din *În căutarea timpului pierdut* de Cristian Fulaș. James Joyce revine cu *Ulise* într-un nou strai după cel oferit de Mircea Ivănescu, grație devotamentului lui Rareș Moldovan. În fine, un întreg grup de specialiști, sub atenta și exigenta coordonare a lui George Volceanov, a reluat arsenalul capodoperelor teatrale shakespeariene, oferindu-ni-l în articulări de o prospețime incontestabilă.

Toate acestea articulează perimetrul unui noroc istoric, iar beneficiarii lui suntem toți cei de astăzi, scriind strecurați printre traduceri de tot felul... ✦

ANTONIO DODA

LUMINA DE VEGHE

devin
lumina de veghe
din camera locuită de poze
observ frumusețea
asemenea puștilor
ce privesc porumbelul mort din fața blocului
neclaritatea
definiția acțiunilor mele
repet același lucru
până când conștientizez
că nu-l înțelege nimeni
lumina de veghe păzește absența
iar eu urâsc gândurile ciudate
asemenea vârstnicilor
care știu că n-o să-și vadă nepoții
aștept fără motiv trecerea timpului
știrile și filmele îmi lipsesc
de un timp
pe ecran
scene pe care nu le voi trăi
încă port viața omului speriat de reacții
lumina de veghe dezvăluie frica pe care o aveam înainte
de singurătate

MESAJE DE AJUTOR

în cameră
lipesc hârtii cu desene imaginare
tot ce mi-a născocit mintea
pentru ceilalți
pereți goi

tavanul își întinde mâinile
țipă asemenea unui nou-născut
și mă privește

în celălalt colț al camerei e o plajă
valuri se lovesc de țărm
iar hârtiile sunt ude

obiectele se panichează
păsările din tablouri părăsesc locuința
hainele se îmbrățișează între ele
umbra focului formează mesaje de ajutor

4 spiritul vrea să jucăm X și 0 până pierd

TREBUIE SĂ RĂMÂN

gândurile sunt forme de tortură
vocea interioară
dezlănțuită la intervale fixe
picătura chinezească

reneg zilele săptămânii
fur căldură din pădure
creierul
o stație goală de taxi

plecarea de la munte
mă spintecă
precum nota 9
pe tocilarul clasei

devin scândura gardului vechi
și privesc schimbări
în timp ce conștientizarea
devine unica responsabilitate

MAGAZINUL

spiritul părăsește trupul și face îngeri în zăpadă
șevaletul se scufundă
iar în locul degetelor cresc pensule
cerul e un lan de grâu uscat
deasupra caselor
pânze imaginare plutesc asemenea norilor
pășesc obosit pe câmp
iar formele din zăpadă spun că sunt inutil
precum un magazin deschis într-un sat nelocuit

IMAGINAȚIA MĂ BUCURĂ CA PE ȘCOLARI SCUTIRILE MEDICALE

televizorul e închis
iar telefonul n-are baterie
frustrarea
e piesa preferată
pe care n-o poți asculta în locul potrivit

dau vina pe atelier că mă ține captiv
în timp ce mă rog să rămân aici
(gândurile intră în minte ca oamenii în taxi după o
petrecere)

din nou ceață
cafea rece și haine murdare
singurătatea
dărâamă realitatea
ca berbecul polițiștilor
ușa unui infractor ✦

//METAFIZICĂ//

într-o pauză de viață dizolv aștri în basamac
apoi învăț să citesc în cristale

râd între două geamuri sparte
barmanul aprinde mai multe lumini
să-mi aud glasul cum urcă

la mese toți vorbesc despre absolut
și despre zădărnicia nopților de sticlă
câte păcate fără vină cunoaștem
de câte ori plecăm fără să privim înapoi

mai beau o gură se mai aprinde o stea
sunt femeia salvată din mahalaua unde poezii
își caută pretexte și mințile

barmanul scrie nota de plată
în rune

//DURERI ALBE//

urc pe un maldăr de incertitudini
se trage se țipă se merge în coate
am nevoie de cârje să pot respira

nicio pasăre nu-mi coboară pe frunte
niciun pește nu mi se înecă-n gânduri
despre dureri albe numai oasele mele
pot povesti

înapoi am lăsat o moarte
dîncolo am îngropat rămășițele unei iubiri
sunt a nimănui și condamnată cu toți laolaltă

cânt un imn cu prima voce
viața triumfă la aceeași distanță de pământ
iar inima

inima stă singură ca un teren de luptă
după victorie sau după
înfrângere

//POEM SOMNAMBUL//

părăsesc ce nu înțeleg
ploi ziduri iarbă oameni dragoste
și fug de nebună printr-o noapte
cu miros puternic de ceapă

degeaba cânt imnul învingătorului
nimeni nu mă așteaptă dacă n-am patrie
și mamă

mă rotesc într-un delir oniric
încercând să-ntorc lucrurile

CARMEN SECERE

care merg pe dos
apoi sorb un strop amar
să mai prind puțină inimă

nici măcar fierul nu poate fi topit
fără iubire

//STRIGĂTUL MELCULUI//

în oraș se consumă drame
– mă smulg din mine
pe bordură se târăște un melc
marcând mereu începutul

hai să vorbim despre vinovați
despre grămada înaltă de copite
despre cenușa neagră
și-apoi să te salvez

vom merge la circ
să aplaudăm pe cei care scuiță foc
sau pe cei care dau cu biciul
neștiind să mai spună nimic

te voi trece un râu fără apă
vom adormi sub un pod
și vom visa hambare pline cu ploi

hai să te ridic
să vezi ce n-ai văzut
în orașul pustiit de cai -

ia mâinile de pe mine
a mai apucat să-mi strige melcul
înainte să fie strivit de o talpă urbană

pe bordură cu capul sprijinit în palme
nu mai aștept iertarea nimănui ✦

UN VOLUM DIN 1715 AL COLEGIULUI IEZUIT DIN CLUJ

Volumul Prima Jesu Societas Claudiopolitana a fost tipărit în 1715, la Conventul Franciscan din Șumuleu Ciuc, unde se găsea, pe atunci, singura tipografie catolică din Transilvania.

de
LUKÁCS JÓZSEF

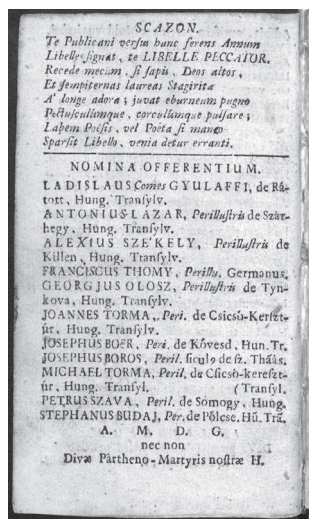
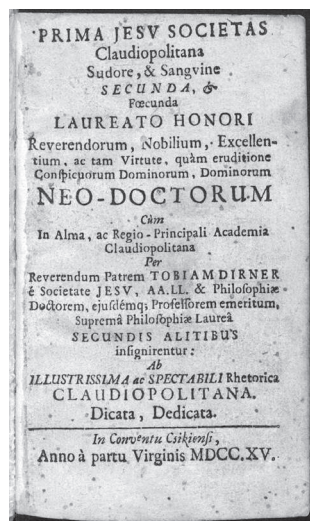
În colecțiile Bibliotecii Széchényi a Ungariei, se păstrează un exemplar al volumului intitulat *Prima Jesu Societas Claudiopolitana*. De pe pagina de titlu aflăm că acesta a fost oferit de către iluștrii și respectabili elevi ai clasei de retorică din Cluj (lat. *Claudiopoli*) noilor doctori ai Academiei Claudiopolitane, domnilor reverenți, nobili și excelențe, cărora li s-au decernat laurii supremi ai filosofiei (*Suprema philosophiae laurea*) prin părintele Tobias Dirner, profesor emerit. Volumul a fost tipărit în 1715, la Conventul Franciscan din Șumuleu Ciuc, unde se găsea, pe atunci, singura tipografie catolică din Transilvania.

În volum este publicat un poem epic dedicat istoriei primului Colegiu Iezuit din Cluj, cel care a existat, cu întreruperi, între 1579 și 1603/1606. Se începe cu o prezentare a orașului Cluj, și cu un omagiu adus contelui Sigismund Kornis (1677?-1731), guvernatorul Principatului Transilvaniei. În continuare, urmează laudele, în versuri, dedicate iezuiților Joannes Leleszi, învățătorul principelui Sigismund Báthory, Jacobus Wieceus (Wujek), primul *rector magnificus* al Universității (!) Claudiopolitane, Ferdinandus Capcius, al doilea rector, Joannes Argentus, vice-provincial și rector, Emmanuel Nerius,

coadjutor, martir al Ordinului Iezuit. Fiecare poem este precedat de un argument, citat din diferite istorii oficiale iezuite. La final, apare un poem adresat împăratului Carol al VI-lea. Observăm faptul că părțile poemului publicat în volum au fost scrise astfel încât oferă exemple variate de versificație. Salutul adresat guvernatorului Kornis și prezentarea orașului Cluj au fost scrise în distihuri, în capitolele destinate călugărului Leleszi și rectorului Wieceus (Wujek) s-a apelat la figura retorică a prozopopeii, despre Ferdinandus Capcius s-a scris într-o eclogă, iar despre Argenti într-un propempticon. La final găsim un poem de scazon și o epigramă în care a fost criptat anul 1715.

Autorul poemului nu este menționat în volum. Din fericire, cândva, cineva, a notat pe versoul paginii de titlu *Authore: P. Joanne Gyalogi Gyöngyössiensi*, oferindu-ne un indiciu valoros. Biografia iezuitului Joannes Gyalogi relevă faptul că el s-a născut în 1686, în localitatea Gyöngyös din Ungaria. S-a alăturat Ordinului Iezuit în 1701. Studiile superioare de filosofie și de teologie le-a efectuat la Trnava/Tárnavia (azi în Slovacia) între 1705 și 1713. În anul 1715 s-a aflat la Cluj, unde a fost profesor de retorică, adică dascăl în clasa superioară a gimnaziului. În același an a obținut titlul suprem în filosofie. Între 1718-1720 a predat logica, apoi matematica, altfel spus, discipline din cadrul studiilor superioare. Coroborând aceste date cu memoriile contemporanilor, care asemuiau capacitatea oratorică a lui Gyalogi cu cea a lui Cicero, cu faptul că a fost invitat să țină discursul festiv la depunerea pietrei de temelie a bisericii iezuite din Cluj, cunoscând și alte opere poetice și teologice rămase în urma lui, considerăm credibilă mențiunea de pe verso-ul paginii de titlu.

Volumul *Prima Jesu Societas Claudiopolitana* face parte din categoria publicațiilor amintite drept

În stânga, pagina de titlu a volumului *Prima Jesu Societas Claudiopolitana*, apărut în 1715.

Biblioteca Națională Széchényi a Ungariei, cota 184.248/1.

În dreapta, ultima pagină a volumului, cu numele elevilor care au oferit tirajul cărții în onoarea colegilor lor mai mari.

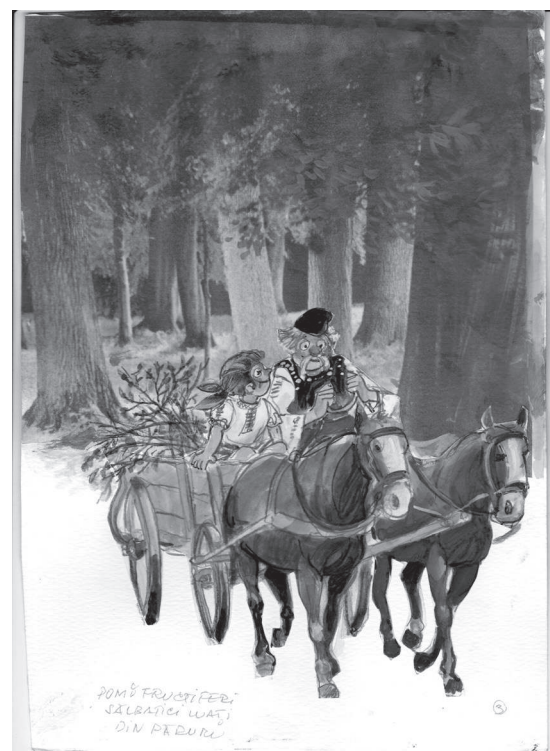
libelli promotionis, sau, în traducere, cărți de promovare. Acestea erau tipărite pentru evenimente importante din viața instituțiilor de învățământ iezuite: disputele publice, urmate de ceremoniile de acordare a titlurilor academice de *baccalaureus*, *licentiatus*, *magister* sau *doctor*. Încă din secolul al XVI-lea, în colegiile iezuite s-a statornicit tradiția ca, în onoarea celor care urmau să fie promovați la un titlu academic, să fie oferite volume speciale. În aceste volume puteau să fie multiplicat opere consacrate, utilizate în procesul didactic, opere inedite, sau tezele disputei publice la care participau cei care urmau să primească titlul academic. Regulamentul din 1703, referitor la modul de organizare a ceremoniilor examenelor și/sau al disputelor publice în cadrul Provinciilor Iezuite Austriece, din care făcea parte și Transilvania, preciza că, pentru acest gen de evenimente, se puteau publica lucrări în 24 de exemplare la Universitățile din Viena și Graz, și în câte 12 exemplare la Universitățile din Târnavia și Cașovia. Iată cum se explică de ce sunt aceste volume atât de rare: apăreau în tiraje foarte mici.

Pe ultimele pagini ale cărților de promovare era publicată lista persoanelor care au susținut, din punct de vedere financiar, apariția lor. În cazul de față, găsim numele a 11 persoane. Primul menționat pe listă a fost contele Ladislaus Gyulaffy (1699-1754), în 1715 adolescent, dar care peste ani va ocupa funcția de cancelar aulic al Transilvaniei. Al doilea a fost Antonius Lázár de Lázarea (1698-1719), originar dintr-o veche familie de magnați secui, care s-a alăturat Ordinului Iezuit, dar a murit câțiva ani mai târziu. Ne mai atrage atenția numele lui Iosephus Boér de Kövesd (1695-1763). Pe listă apare ca nobil maghiar din Transilvania, dar de fapt făcea parte din neamul Boer de Coveșd/Cuieșd, români originari din Țara Făgărașului. În cursul secolului

al XVIII-lea, mai mulți membri ai acestei familii s-au remarcat în administrația comitatelor Alba de Sus, Alba de Jos, Hunedoara și Turda. Peste ani, Iosephus Boér (Huszár) va ajunge comite suprem al comitatului Turda.

Academia Iezuită din Cluj și-a reluat activitatea în 1698. Între 1703-1711, în timpul războiului civil pricinuit de răscoala anti-habsburgică a principelui Francisc Rákóczi, activitatea instituției iezuite din Cluj a stagnat. După terminarea războiului, în 14 aprilie 1712, Rezidența Iezuită din Cluj a fost ridicată la rang de Colegiu, iar în fruntea acestuia a fost numit primul *rector magnificus*, în persoana iezuitului Andreas Horváth (1660-1727). În 16 august 1713 a avut loc la Cluj pentru întâia oară ceremonia de acordare a titlului de *prima philosophiae laurea* sau *baccalaureus*, iar în 17 septembrie 1714 întâia ceremonie de acordare a titlului de *suprema philosophiae laurea*, altfel spus, cel de *magister* sau *doctor philosophiae*. Menționăm aici faptul că la finalul anului II al studiilor de filosofie se acorda titlul de *baccalaureus*, la finalul anului III cel de *licentiatus*, și, după recapitularea materiilor, se obținea titlul suprem în filosofie, cel de *magister*, care în cazul studiilor de filosofie era echivalent cu titlul de *doctor*. Iată de ce, în epocă găsim menționate alternativ titlurile de *magister* și *doctor philosophiae*. Altfel, doctoratele erau acordate în teologie, drept și medicină.

În 1715, Istoria Colegiului Iezuit din Cluj consemna faptul că opt studenți au fost promovați în rândurile bacalaureaților, și șase au fost ridicați la rangul de magiștri. În cadrul ceremoniei, elevii din clasa de retorică au oferit bacalaureaților și magiștrilor în filosofie „câte un panegiric care relatează într-un stil sublim începuturile Societății lui Isus la Cluj”. Era *Prima Jesu Societas Claudiopolitana* care, iată, are o însemnătate deosebită pentru istoria învățământului superior din Cluj și

Ilustrație de carte (2021)

din România. Până la identificarea unei dovezi palpabile a ceremoniei organizate în septembrie 1714, volumul prezentat este cea mai veche mărturie a acordării titlului suprem de magister/doctor în filosofie de pe teritoriul actual al României.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Remus Câmpeanu, „Recuperarea unui handicap social. Nepotismul în familiile nobiliare românești din Transilvania în veacul al XVIII-lea”, în *Xenopolina. Buletinul Fundației Academice A. D. Xenopol din Iași*, VI, nr. 3-4, 1989.
- „Gyalogi János magyar jezsuita emlékezete” [Evocarea iezuitului maghiar János Gyalogi], în *A kolosvári román. kath. nyilvános teljes gymnasium évkönyve*, VII: 1857/58, [Anuarul Gimnaziului romano-catolic din Cluj pe anul 1857/58], Kolozsvár, 1858.
- Vasile Rus, *Pro scientiarum academia. Calvaria și școlile iezuite din Cluj*, Cluj-Napoca: Ecco, 2005.
- Holl Béla, „A nagyszombati egyetemi vizsgák kiadványait szabályozó rendelet 1703-ból” [Decretul din 1703, care reglementează publicațiile examenelor universitare din Târnavia], în *Magyar Könyvszemle*, anul 99, nr. 1, 1983. ✦

ÎNTREVEDERI PE UNDE SCURTE

Completând dialogurile pe Unde scurte, seria Întrevederilor realizate de Monica Lovinescu reușește să aducă noi informații privind opera și biografia unor personalități marcante ale exilului românesc.

de

GHEORGHE GLODEANU

Faptul că Monica Lovinescu (1923-2008) nu a fost numai o redevabilă comentatoare a fenomenului literar contemporan, ci și o excelentă parteneră de dialog reiese, printre altele, și din volumul intitulat *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler*, apărut la Editura Cartea Românească în 1992. Cultura vastă, profunda cunoaștere a literaturii contemporane o ajută pe autoarea interviurilor să găsească, în cazul fiecăreia dintre cele patru personalități marcante ale exilului românesc, faimoasa „întrebare justă” de care vorbește Mircea Eliade. Volumul este precedat de o scurtă prefață în care se precizează faptul că dialogurile publicate de Monica Lovinescu au fost difuzate, în marea lor majoritate, la postul de radio Europa Liberă. Există de fapt o singură excepție, cea vizând o întrevedere cu Ștefan Lupașcu, care s-a derulat în fața microfonului Radiodifuziunii franceze. Apariția lucrării a fost motivată prin faptul că informația care circulă pe bandă magnetică se dovedește mai efemeră decât cerneala, cartea transformându-se într-o autentică memorie a trecutului. Ca urmare, aceste cuvinte „risipite” cu generozitate pe unde scurte au menirea să expliciteze operele unor autori de excepție precum Mircea

Eliade sau Eugen Ionescu, dar și să atragă atenția asupra unor creatori mai puțin cunoscuți în țară precum filosoful Ștefan Lupașcu sau „nedreptățitul” avangardist Grigore Cugler. Marele absent al întrevederilor este Emil Cioran, cel care s-a poziționat întotdeauna împotriva interviurilor. Monica Lovinescu regretă cu atât mai mult tăcerile filosofului cu cât, timp de aproape o jumătate de veac, dialogul radiofonic a constituit „una din rarele posibilități de contact între scriitorii din exil și cei din țară”. Nu limbile se încâlciseră în acest nou turn Babel al vremurilor noastre – adaugă autoarea interviurilor –, ci tăcerile.

Fiecare dintre cele patru secțiuni ale cărții se deschide cu câte un scurt portret al celui intervievat în care, doar din câteva trăsături de penel, se reconstituie profilul spiritual al interlocutorului. Din cele aproximativ 180 de pagini ale cărții, 112 îi sunt consacrate lui Mircea Eliade, 30 lui Eugen Ionescu, 20 lui Ștefan Lupașcu și numai 9 lui Grigore Cugler. Extrem de incitante se dovedesc informațiile despre omul Mircea Eliade. Reporterul semnalează, înainte de toate, tracol proverbial al marelui scriitor în fața magnetofonului. Deosebit de volubil, scilicet, efervescent în dialog, având o nepotolită febră a ideilor,

acesta se simțea dintr-o dată inhibat, paralizat în momentul în care se vedea confruntat cu instrumentul diabolic care este microfonul. Scriitorul care a continuat și în exil să își scrie operele literare în limba română, limbă în care visează, și care refuză, de regulă, interviurile nu rezistă ispitei atunci când acestea vizează singurul public de literatură care-l interesează, cel românesc. Pentru a releva importanța literaturii pentru Mircea Eliade, Monica Lovinescu reproduce o însemnare de jurnal, datată 16 iulie 1963. Scriitorul care ascultă de chemarea alternativă a două vocații, cea științifică și cea literară, își exprimă aici mâhnirea pentru faptul că, timp de aproape zece ani, și-a sacrificat opera de imaginație pentru a impune o nouă înțelegere a lui *homo religiosus*. Eliade regretă, înainte de toate, faptul că a renunțat să scrie romane, romanul fiind considerat singurul gen literar care îi îndestulează talentul. Chiar dacă uneori se dovedesc repetitive și nu au un caracter unitar (asemenea întrevederilor realizate de Claude-Henri Rocquet în *Încercarea labirintului*), interviurile realizate cu Mircea Eliade rămân extrem de interesante, completând informațiile furnizate de memorialistica scriitorului. Este vorba despre o literatură autoreferențială, în care acesta nu își prezintă doar biografia spirituală, ci își explică și opera, fiind sincer preocupat de maniera în care ea este receptată. Cartea se dovedește fascinantă prin profunzimea întrebărilor ce se pun și prin competența răspunsurilor oferite, întrebări și răspunsuri esențiale pentru a circumscrie o operă și un destin. Romanul lui Eliade este un roman al cunoașterii, ce sintetizează trăsături specifice confesiunii, eseului, dar și romanului-roman, o narațiune axată pe epic. Autorul *Șarpei* vorbește despre demnitatea metafizică a narațiunii, despre necesitatea omului de a asculta întâmplări, de unde și predilecția sa pentru romanul-roman, o

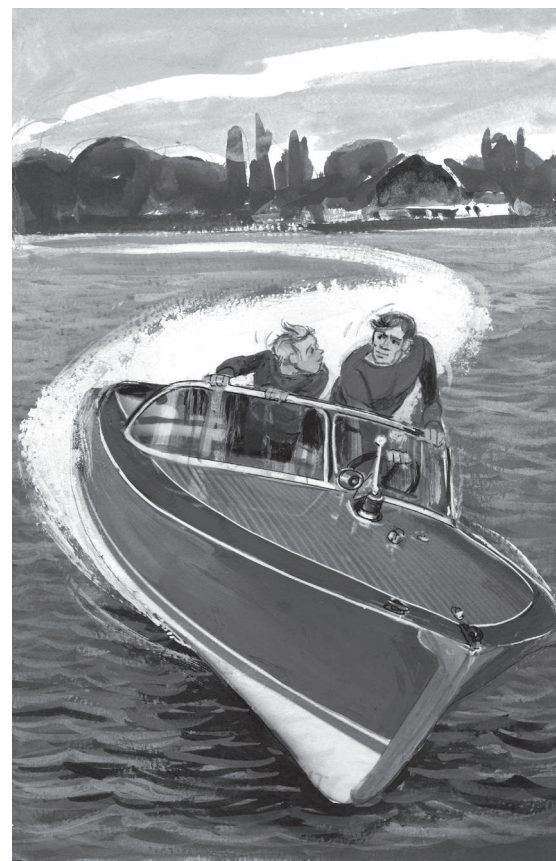
modalitate suspectată de cei preocupați exclusiv de aspectele formale, de problemele de tehnică literară. Revoluția pe care o aduce scriitorul român (care nu repudiază, totuși, înnoirile de factură formală) are loc în sfera conținutului epic, a semnificațiilor, și mai puțin în domeniul scriiturii. Romanul-roman (adică romanul epic) – așa cum îl înțelege Eliade – nu trebuie însă văzut ca romanul de tip balzacian sau ca romanul naturalist. Pentru scriitorul român, romanul înseamnă, înainte de toate, povestire, narațiune, o narațiune care dobândește aceeași funcție ca și mitologia în societățile tradiționale.

Interesante sunt și ideile lui Mircea Eliade despre jurnalul intim. Pasionat cititor de note zilnice, având o admirație deosebită pentru însemnările lui Julien Green, autorul *Șarpelui* concepe jurnalul ca un laborator, ca un caiet de note, de prime impresii, adică îl echivalează cu șantierul operelor viitoare mai ample. Dar jurnalul mai reprezintă și o modalitate de a prinde clipa, un instrument de a imobiliza timpul, de a-l îngheța, salvând astfel trecutul de uitare. Ceea ce îl fascinează pe Eliade în însemnările zilnice este marea libertate a genului, imensele lui posibilități stilistice, ce pot varia de la simpla consemnare a unor fenomene, până la analizele cele mai ample. În plus, *Jurnalul* este locul în care tensiunile dintre savant și scriitor sunt depășite, notele zilnice alcătuind teritoriul unde savantul și autorul de romane își pun o serie de probleme esențiale. Monica Lovinescu atrage atenția asupra faptului că, prin întreaga sa operă, Mircea Eliade a contribuit la reabilitarea gândirii simbolice.

Cel de al doilea autor interviuat, Eugen Ionescu, e surprins în trei ipostaze distincte: de adolescent teribil în volumul *Nu*, de pictor și de apărător al disidenței răsăritului. În mod paradoxal, din seria întrevederilor lipsesc tocmai referirile la dramaturg. Este vorba despre o dramaturgie ce a schimbat

fața teatrului contemporan și pe care realizatoarea dialogurilor o cunoaște foarte bine: „Ce dialog să adaugi acestui vacarm al distrugerii, acestui ceremonial anxios al reclădirii?” – se întreabă Monica Lovinescu vizavi de o creație de excepție, caracterizată printr-un „eretism activ”. Autoarea remarcă non-conformismul curajos și programatic de care dă dovadă Eugen Ionescu atunci când se situează, încă din anii '50, în contratimp cu moda epocii. Extrem de interesant se dovedește dialogul purtat în jurul volumului *Nu*, volum care repunea în discuție statutul literaturii și prin care, negând valorile consacrate ale culturii române, un critic tânăr și insolent dorea să atragă atenția asupra propriei sale persoane. Mai important este însă faptul că, în această tehnică a sfidării, Monica Lovinescu descoperă „toate obsesiile și temele teatrului ionescian”. Acestea se pot regăsi cu atâta claritate în volumul *Nu*, încât autoarea se întreabă dacă există vreo diferență între tânărul iconoclast de 21 de ani de odinioară și creatorul teatrului absurdului care a ajuns celebru în lumea întreagă. Marele dramaturg afirmă că, în esență, nu este diferit de autorul care a fost la 20 de ani, deoarece e frământat de aceleași probleme, probleme fără răspuns. Eugen Ionescu este de părere că trebuie să ne punem întrebări fără răspuns, ca să știm că suntem oameni. În viziunea sa, literatura și arta sunt activitățile umane cele mai apropiate de Dumnezeu.

Extrem de ingenioasă se dovedește și viziunea lui Eugen Ionescu despre pictură. Dramaturgul obosit de cuvânt, de criza limbajului, simte nevoia să își schimbe sistemul de expresie și să spună aceleași lucruri cu alte mijloace estetice. Aceasta deoarece acolo unde încetează să ajungă cuvântul încep tăcerea și culoarea. De altfel, pictura este definită ca o artă a tăcerii. Pentru cel care a văzut lumea ca oroare și miracol, arta se naște din prezența

Balada eroică (coperta IV)

contrastelor puternice dintre tragic și comic, dintre lumină și întuneric. Lumea este concepută de dramaturg într-o manieră apocaliptică, fapt ce apropie viziunea sa de cea a lui Emil Cioran. Ionescu are impresia că trăim într-un infern de dimensiuni cosmice și are sentimentul că, atunci când Dumnezeu a făcut lumea, a jucat o farsă sinistă, o farsă teribilă, de care dramaturgul se apără cu mijloacele artei.

Completând dialogurile pe *Unde scurte*, seria *Întrevederilor* realizate de Monica Lovinescu reușește să aducă noi informații privind opera și biografia unor personalități marcante ale exilului românesc. ✦

ROBERT
ȘERBAN
În dialog cu
HORIA-ROMAN
PATAPIEVICI

„Europa este
un dar
al creștinismului”
(II)

La ce lucrezi acum?

Cum sugeram, lucrez în același timp pe mai multe șantiere. În ultimii cinci sau șase ani, din aproape toate șantierele pe care lucrez am luat materiale pentru conferințele, seminariile, atelierile și întâlnirile pe care le-am ținut. Sunt șapte șantiere: paradisul + Kant, Pound, Europa, modernitatea, religiile politice ale postmodernității, creștinismul (ontologia teologiei și dogmaticii creștine) și capitalismul (ca structură cognitivă, ca tip de civilizație, ca instanțiere socială a paradigmei pieței). Șantierele nu sunt independente. Europa, de pildă, le intersectează pe toate. Dintre toate, cel mai mult am vorbit în ultimii cinci ani de Europa. Eu cred că în toate cercetările, ca o motivație sau ca un orizont, lucrează o urgență, o primejdie, o îngrijorare. Sau o așteptare, o speranță. La mine, preocuparea față de Europa e, cred, inspirată de o îngrijorare similară celei care îl anima pe Ernst Robert Curtius în 1932, când scria *Deutscher Geist in Gefahr*. Îngrijorarea e: spiritul european e în pericol. Pe Curtius, Gottfried Benn l-a caracterizat în 1949 prin cuvintele „în el se adună

toate apele Occidentului” (De fapt, a spus doar atât – îi scria în cuvântul de mulțumire pentru exemplarul din *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* pe care Curtius tocmai i-l expediase – “In Ihnen begegnet sich das Abendland”). În tema Europa, la mine, se adună toate apele îngrijorărilor mele. Îngrijorarea lui Curtius, pericolul care îl îngrijora pe el era ispita religiei politice totalitare. (Și care nu a murit, cum se crede, prin înfrângerea național-socialismului ori a fascismului italian, ci e în continuare activ, sub alte chipuri.) Căreia i-a răspuns prin manifestul unei anamneze istorice, magnific detaliată în cartea sa *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, o capodoperă, publicată în 1948 și tradusă și la noi, în 1970. E vorba, în acei ani de exaltare teutonică, de rememorarea latinității medievale a Europei moderne. Curtius n-a mai publicat nimic între cartea despre spiritul german din 1932 și cartea despre latinitatea Europei din 1948. A fost răspunsul lui la răstălmăcirea național-socialistă a Europei. Religiile politice, însă, nu au murit. Ideologiile azi la modă tind să devină, unele deja au

devenit, ideocrații. Îngrijorarea mea este că asistăm la o masivă redefinire totalitară a spiritului modernității. Teza mea este că această redefinire totalitară a spiritului modernității se petrece prin renașterea religiilor politice. O nouă religie politică redemptivă pulsează revendicativ în diferitele progresisme radicale și revoluționare de azi, care identifică sursa tuturor nedreptăților, a inegalităților și a discriminărilor (inclusiv a celor de gen) în capitalism și în civilizația occidentală (pentru Susan Sontag, rasa albă era cancerul umanității, iar Wittgenstein nu avea decât dispreț pentru civilizația occidentală) și care așteaptă de la instaurarea revoluționară a unui socialism justițiar, deopotrivă ecologic, de gen și transgender, mîntuirea socială și psihologică a tuturor oamenilor – un socialism care, la fel precum cel de ieri, poate fi realizat numai prin anularea culturală a trecutului occidental, vinovat de toate relele planetei, de la istorie la geografie, de la realizări la eșecuri, de la geopolitică la climă.

Încerc și eu să răspund pericolului colectivizat de azi printr-o anamneză: prin reamintirea a ceea ce a

conferit excepției europene geniu, un geniu care a făcut posibilă descoperirea unei civilizații universale, modernitatea, care azi constituie modelul de civilizație al întregii lumi. Am ajuns la o mare claritate morală în privința geniului Europei.

Apropo de Europa, cât de tare consideri că-i va schimba configurația războiul care e lângă noi?

Asta n-am cum să știu, fiindcă sunt două posibilități. Fie este un război care va rămâne așa cum a debutat, regional, fie este un război care a debutat regional, dar va deveni global. În prima situație, s-ar putea face conjecturi. În a doua, nu. Din înfrângerea Austriei în 1866 și a Franței în 1870 se putea conjectura unitatea germană sub Prusia sau unificarea Italiei prin încorporarea regiunii Veneto după înfrângerea Austriei și a statelor papale după înfrângerea Franței. Dar nimeni n-ar fi putut bănui ce va rezulta din Primul Război Mondial: prăbușirea imperiilor, apariția statelor succesoare în Europa Centrală și de Est, nașterea religiei politice ca formă dominantă a imaginarului politic și social european (comunismul, fascismul, național-socialismul). Așa cum nimeni n-a putut bănui că din al Doilea va rezulta prăbușirea puterii învingătoare, Anglia, aducerea supremației politice și militare a comunismului în mijlocul Europei, împărțirea Germaniei, cedarea Poloniei (de la care a început războiul) către URSS, anihilarea evreilor europeni, dominația comunistă asupra Chinei ori turantul socialist al ideilor în Occident (marele alibi al crimelor comuniste).

Prietenul nostru comun, Mircea Mihăieș, invitat aici, spunea că Putin e în stare de orice, inclusiv de declanșarea unui război mondial.

Cu Putin suntem confrunțați de această dilemă: avem de-a face fie cu un tip rațional care are scopuri demente, fie cu un dement care are

scopuri demente. Dacă e un dement care are scopuri demente, suntem în varianta a doua și ne putem trezi într-o conflagrație mondială. Iar într-o astfel de conflagrație nici măcar cei care vor învinge nu știu că vor învinge ori cum vor învinge, cu ce costuri și în ce condiții.

Pe de altă parte, războiul Rusiei împotriva Ucrainei a dat seama și despre unitatea Europei.

Cumva, a resuscitat-o. Europa se reunifică în condiții de duritate extremă. Cine s-ar fi așteptat că Finlanda și Suedia vor intra în NATO? Și numai Erdogan e cel care ține în șah decizia lor, fără să știm în ce măsură Erdogan nu face aici, explicit, politica rusească, sau face o politică a lui, de neosultanat.

Îți propun să ne întoarcem la Omul recent, carte care a cunoscut mai multe ediții. Cea mai nouă a apărut în 2020, cu ilustrații de Mircea Cantor. E în ea și un foarte frumos portret pe care artistul ți-l face...

Pentru mine asta e ediția Cantor. E o ediție splendidă. Cartea nu mai e recentă, a apărut în 2001. Dar omul recent continuă să fie tot mai recent...

Uite ce spui, într-un interviu acordat lui Cristian Pătrășconiu, la un moment dat: „Din punct de vedere estetic, omul recent nu creditează existența marilor valori. Cultura înaltă se face vinovată de elitism, un tip de acuzație care, pentru cultura morală a omului recent, este fără drept de apel, căci pentru omul recent elitismul este echivalent cu o încălcare a principiului egalității și eticii. Este un viol la adresa drepturilor omului”. Am citat cuvintele tale fiindcă se potrivesc contextului actual, când regizorul Silviu Purcărete s-a retras dintre nominalizații la premiile UNITER.

E ceva care, aveam impresia, nu ne va afecta, pentru că noi, ortodocși, greco-catolici sau catolici, nu avem o cultură obsesională a vinii și nici fobiile morale puritane, care pe anglo-saxoni îi bîntuie; la fel, nu

credeam că feminismul de gen, ultra-ideologizat, din generațiile trei și patru, va afecta Franța. M-am înșelat. Motivul, cred, e dublu: existența omului recent, care e purtătorul acestor fobii epitomizate de corectitudinea politică, de ideologia anulării ori de antirasismul rasist; și religia politică a timpurilor post-moderne, care e noua ideocrație, religie seculară de elecțiune pentru omul recent. Aveam de-a face cu o nouă religie politică, Robert, care a apărut pe nesimțite – virulentă, articulată și intersecțională – dintr-un soi de pseudomorfoză marxistă a teoriilor critice ale postmodernismului radicalizat.

Întrebarea e: de unde vine? Întrebarea e pertinentă deoarece, deși civilizația noastră interzice explicit identificarea politicii cu religia, totuși, există ceva în ea care face ca marea interdicție teologico-politică a religiei politice adusă de creștinism („dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu”) și confirmată de modernitate (religiosul e separat de politic, Biserica de Stat) să fie mereu o mare ispită. De ce în sufletele oamenilor care aparțin civilizației noastre e mereu activă această ispită, de ce suntem mereu fascinați și atrași de identificarea politicii cu religia, de ce dăm mereu tîrcoale acestei interdicții, ca adicții, de ce în cultura noastră seculară politicii i se propun mereu alte chipuri, chipurile acceptabile, ale reidentificării politicii cu religia, astfel încât politica seculară să redevină iar, ca în religie, o politică mântuitoare, o politică redemptivă, o politică care, în sfârșit, să poată răscumpăra de pe lumea asta nedreaptă toate păcatele, toate regretele, toate pierderile și toate nenorocirile, așa cum promite Apocalipsa: *Iar El va șterge lacrimile din ochii tuturor?* Dacă ne gândim, răspunsul e că religia noastră, creștinismul, prin faptul că este o religie redemptivă, o religie care promite nu doar răscumpărarea tuturor relelor, dar promite recăpătarea în trup a vieților noastre,

el stă la originea acestei ispite. În noi, modernii de azi, toate s-au secularizat, mai puțin așteptările redemptive ale creștinismului, religia pe care am abandonat-o. E un soi de întoarcere a refulatului. În momentul în care creștinismul nu mai umple inimile oamenilor ca religie, aspirația lui proprie rămîne și, pentru a nu rămîne nesatisfăcută, își caută o împlinire seculară, mundană, în și prin politică. Napoleon îi spunea lui Goethe că destinul lumii moderne este politica. Este și blestemul ei, pentru că noțiunea de destin e religioasă.

În modernitate, politica progresului secular a evacuat creștinismul și a făcut totul pentru a i se substitui, cu urmarea neașteptată că mobilizarea în scopuri politice a aspirațiilor rămase religioase a tins să formeze așteptări noi, care pretind ca politica să devină religie. În vremea lui, *Charles Péguy*, pentru a critica deriziunea substituirii religiei cu politica, putea spune că totul începe în mistică și eșuează în politică. Noi, însă, știm mai bine, am văzut religiile politice la lucru: cel care încearcă să încorporeze aspirațiile religioase în politică nu redescoperă religia, ci infernul ei, care e politicul transformat în religie. În sufletul creștinilor radical secularizați de azi, valențelor nesatisfăcute ale aspirației redemptive le vine în întâmpinare, de pildă, politica drepturilor omului, care tinde să se transforme într-o nouă religie seculară. La prima vedere, nimic nu poate fi mai nobil decît să ai drepturile omului ca religie. Dar e un măr otrăvit. Ca „religie a drepturilor omului” (formula e a lui Pierre Manent), drepturile omului nu mai funcționează ca un program politic sau ca un regulator juridic, ci sunt organizate și profesate în așa fel încît să poată asuma funcția unei religii care trebuie respectată catehetic, cu interdicțiile, tabuurile, ritualurile, anatemele și ereticii ei (de unde excluziunile și excomunicările). Într-o lume în care ține de agenda progresistă tratarea drepturilor relative ca drepturi absolute

(prin sofismul confundării drepturilor pozitive cu cele negative), drept fundamental al omului poate deveni și cea mai idiosincronică revendicare a așa-numitelor politici ale identității. Asta vedem deja în evoluțiile ideologice contemporane, unde un drept fundamental al omului a devenit și dreptul de a intra în vestiarul femeilor cînd ești bărbat care se consideră femeie. Puțină perspectivă istorică nu strică. La începuturi, cei care apărau corectitudinea politică spuneau că aceasta nu este decît o formă superioară de politețe morală. Or, ce poți obiecta abținerii de a folosi termeni considerați peiorativi sau jignitori de anumite grupuri? Nimic. Dar interdicției? Ei bine, cu interdicția lucrurile se schimbă, deoarece interdicția cheamă reprimarea, care înseamnă poliție. Una este să nu discriminezi, alta este să discriminezi pozitiv; una este să accepți diversitatea, alta este să ai în fiecare instituție departamente care prin cote, supraveghere și sancțiuni au ca sarcină impunerea ei represivă. Era în natura *politică* a corectitudinii politice – care, să nu uităm, provine ca expresie din jargonul represiv al partidului totalitar, e o formulă stalinistă – ca ea să se erijeze într-o poliție a moravurilor, cu vocația de a deveni brațul înarmat al oricărei ortodoxii ideologice care împarte lumea în corecți și incorrecți politic – aceștia din urmă fiind depistați și denunțați ca dușmani ai societății. Corectitudinea politică supraveghează conformitatea ideologică cu o anumită ortodoxie a societății. În același timp, ea instrumentează și declanșează excomunicarea socială. Din motive neo-puritane, cum am spus, ea funcționează mai abtirit în societățile anglo-saxone. Acolo a devenit un fapt social, nu mai e un fenomen sectar în anumite zone intelectuale.

Asta e în America. Dar crezi că Europa va opune rezistență?

Nu se va opune. Deoarece, dincolo de diferența de tradiții, e presiunea uniformității și a conformității

ideologice, care mătură totul. Camus scria în *Carnete*, despre contemporanii lui adoratori ai URSS: „ils n'aspirent qu'à servir”, nu-și doresc decît să servească partidul. Progresismul este noua ortodoxie, iar oamenii de bine nu-și doresc decît să-i servească cauza. Eu am crezut că Franța va rezista cel mai bine ultimelor valuri de feminism venite din Statele Unite, care nu mai au nicio legătură cu feminismul inițial, feminismul liberal al egalității. Valurile trei și patru de feminism, îmbrățișînd teoriile postcolonialismului și ale postmodernismului filozofic (cu deconstructivismul lui Derrida, teoriile puterii ale lui Foucault și teoriile de gen ale lui John Money) prin prisma schemei marxiste de gîndire a exploatarei capitaliste (conceptualizată ca inegalitate și discriminare de clasă, de sex, de gen, de rasă, de vîrstă, de abilitate, de climă și așa mai departe), au aruncat în aer noțiunile clasice de corp, sexualitate, maternitate, cuplu, universalitate a genurilor, recurgînd la premise radicale și revoluționare, cum ar fi aceea că bărbatul este o eroare ontologică, că femeia nu se va putea emancipa decît în momentul în care această eroare va fi rectificată, ori premisa că sexualitatea trebuie normativ înlocuită cu ideea de transsexualitate. Eu credeam că Franța – care are o remarcabilă istorie a relațiilor dintre bărbați și femei, o istorie nu doar literară și estetică, ci și socială, cu atmosfera ei morală de discreție, înțelegere, complicitate, toleranță, inclusiv față de tipuri de relații care în zona anglo-saxonă erau sever și bigot reprimare (să ne amintim că Turing a fost condamnat în 1952 la castrare chimică) — se va opune în mod firesc și eficace ideologizării acestor relații. Nu a fost așa. Și în Franța feminismul din al patrulea val a intrat ca-n brînză. Prin demisiunea franceză, relațiile dintre bărbați și femei au pierdut, pentru noi toți, roadele morale și de sensibilitate ale unor frumoase secole de cultură și civilizație, azi pe ducă. ✦

UN HERMENEUT AL IDEILOR LITERARE

Mircea Braga a fost cunoscut și recunoscut în lumea criticii și a istoriei literare, în lumea universitară, ca o veritabilă somitate academică.

de

CONSTANTIN CUBLEȘAN

În galeria teoreticienilor literari de azi, Mircea Braga ocupă, fără îndoială, un loc aparte. Preocupat de dinamica ideilor literare, în epoca modernă, a scris numeroase cărți de analiză și sinteză asupra unor scriitori și filosofi români sau străini, căutând a descifra în opera (în gândirea) acestora direcțiile înnoitoare, contribuțiile de originalitate în domeniu ale fiecăruia. Și mai ales a căutat a descifra, a identifica modul în care acestea au contribuit la proiectarea fenomenului literar românesc în orizontul universalității. Între demersurile sale monografice trebuie amintite: *V. Voiculescu în orizontul tradiționalismului* (1984); *Constantin Noica și Sibiul* (2007); *Ecce Nietzsche* (2015), dar mai ales amplele studii și cercetări în domeniul culturii ideilor și a dinamicii tectonicii doctrinelor teoretice: *Sincronism și tradiție* (1972); *Destinul unor structuri literare* (1979); *Recursul la tradiție. O propunere hermeneutică* (1987); *Cultura – o utopie asumată?* (2000); *Teorie și metodă* (2002); *La izvoarele aventurii metodologice moderne* (2013); *Ultima frontieră. Elemente de teoria culturii* (2018); *În căutarea sensului* (2021); *Absolutul (De la destrămarea la reconstrucție)* (2023) ș.a.

A fost o prezență activă, distinctă, ca profesor la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia unde a susținut cursurile de istorie literară, *Epoca marilor clasici*, apoi *Poetică și critică literară*, *Sociologia literaturii*, *Literatura fantastică românească*, *Introducere în filosofia culturii*, *Textul critic. Principii, metode*, conducând și îndrumând elaborarea, de-a lungul anilor, a peste patru zeci de demersuri doctorale, multe dintre acestea fiind editate sub formă de carte, contribuția sa în această privință fiind determinantă.

Această activitate bogată i-a fost răsplătită cu numeroase premii literare, Universitatea din Alba Iulia acordându-i titlu de Profesor emerit.

La ceasul despărțirii pentru totdeauna de Mircea Braga încerc

să-mi revăd eu însumi viața, căci am fost împreună începând din primul an de studii la Universitatea din Cluj până la vârsta pensionării de la Universitatea bălgrădeană. În toți acești ani mi-a fost un real sprijin în toate întreprinderile, bucurându-mă de vasta lui erudiție teoretică și, la drept vorbind, filozofică. S-a impus în fața studenților

și nu numai, prin rigoare profesională și prin disciplină metodică în cercetare. A fost cunoscut și recunoscut în lumea criticii și a istoriei literare, în lumea universitară, ca o veritabilă somitate academică. Plecarea lui dintre noi este o pierdere irecuperabilă, *clipa-i cea repede* fiind îndoliată de-acum înainte în memoria noastră. ✦

HANNAH SULLIVAN

traducere și prezentare de
D. SARGAN

Hannah Sullivan (n. 1979), poetă și profesoară de literatură engleză la New College, Oxford. Și-a susținut doctoratul la Harvard în 2008 și a predat patru ani în California. A publicat studiul The Work of Revision (Harvard University Press, 2013), pentru care a primit Rose Mary Crawshay Prize din partea Academiei Britanice, și volumele de versuri Three Poems (Farber & Farber, 2018) și Was It for This (Farber & Farber, 2023). Three Poems, de unde au fost selectate textele de mai jos, a câștigat T. S. Eliot Prize și a fost tradus în 2021 în limba franceză.

REPEAT UNTIL TIME THE HERACLITUS POEM [FRAGMENTE]

ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσιν ἕτερα
καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρεῖ (DK 22, B12)
pe cei care coboară în aceleași râuri îi scaldă mereu
alte și alte unde...

1. 1
Înțepăturile de țânțar cu care m-am ales dau pe-afară de sevă rășinoasă.
Înțepăturile mă irită ca-ntotdeauna, iar râul anesteziant
Își concentrează încă răceala, dar gleznelor sunt diferite vara asta,
Mai puțin suple, mai venoase, mai greoaie în râu.
Alte femei în vârstă coboară grațios în același șuvoi,
Însă râul este diferit fără găinușele de baltă care se cuibăresc
Și coțofenele planând pe lângă ouăle lor nesperte.

Nu poți coborî de două ori în același râu sau în altele.
La fel cum alții n-ar fi pășit dacă ea nu se-nfiora mai întâi,
Degetele adâncindu-se-n nămol, privind o soră mai în vârstă
Mergând prin ierbi, alungând imperios fluturii.

Râul se fisurează, alunecă, o podea pentru găinile de baltă.
Norii filtrează marea, zăpada scobește cremenele.
Martie aduce alte ploii.

2. 1
Poate că zilele-s cele-n care trăim, dar diminețile sunt veșnice.
Ele ne trezesc, și-n fiecare zi trezitul e absurd;
Toate chestiile pe care-abia le-ai făcut ieri o să le faci din nou, veșnic.

Încleștarea amigdalei peste-o altă amigdală e o stridie numai o singură dată,
O singură dată, sângele și pielea iritată care se desprinde, iar apoi indiferența,
Plictiseala de a plânge după escarele-nmiresmate numai o singură dată.

Însă mereu încercând să amâni alarma de trezire, sala de fitness e acolo
Mereu, și dinții galbeni, ciobiți, care trebuie curățați cu ață dentară, și acolo
Va fi, în vecii vecilor, cafea ce trebuie făcută, și acel moment sub duș
Când îți deschizi gura și apa gâlgâie, și doar stai acolo,
Extazul inept al apei calde gădilându-ți limba, aburind cabina de duș.

3. 2
Se spune din nou aceeași chestie într-o formă diferită,
Se spune o chestie nouă în aceeași formă,
Se spune din nou aceeași chestie în aceeași formă,
Nu prea se spune ceva nou într-o formă nouă.

3. 3 1
Ce va rămâne din noi?
Larkin credea că răspunsul ar fi „dragostea”,
Dar n-a putut-o demonstra.

„Folderul cu ciorne era cel mai interesant loc.”
„Mereu ai fost tu, în cele din urmă.”
„El a încercat să ți-o spună în felul său.”

Scurte lanțuri de carbon în praf,
Asta-i răspunsul pragmatic.
Laptopuri vechi, stimulatoare cardiace, orteze,
Fibre ADN dezvăluind cauza decesului.
Emailuri pe care le-am trimis și drafturi pe care nu le-am trimis.
Lucrurile spuse și cele pe care ar fi trebuit să le spunem.

Clipurile porno descărcate dezvăluie
Înclinații care ne șochează prietenii:
Căluși de bumbac, șnururi care intră-n scoicile
A douăzeci și ceva de școlărițe japoneze.
Dar nimic suficient de respingător încât să-i stâr-nească pe necunoscuți.

Din *Omul invizibil*

Vechi îndrăgostiți încrucișându-și picioarele, re-m-
păturind hârtia,
Privesc imaginile derulate pe geamul metroului.
Nimeni nu-și amintește totul despre cineva.

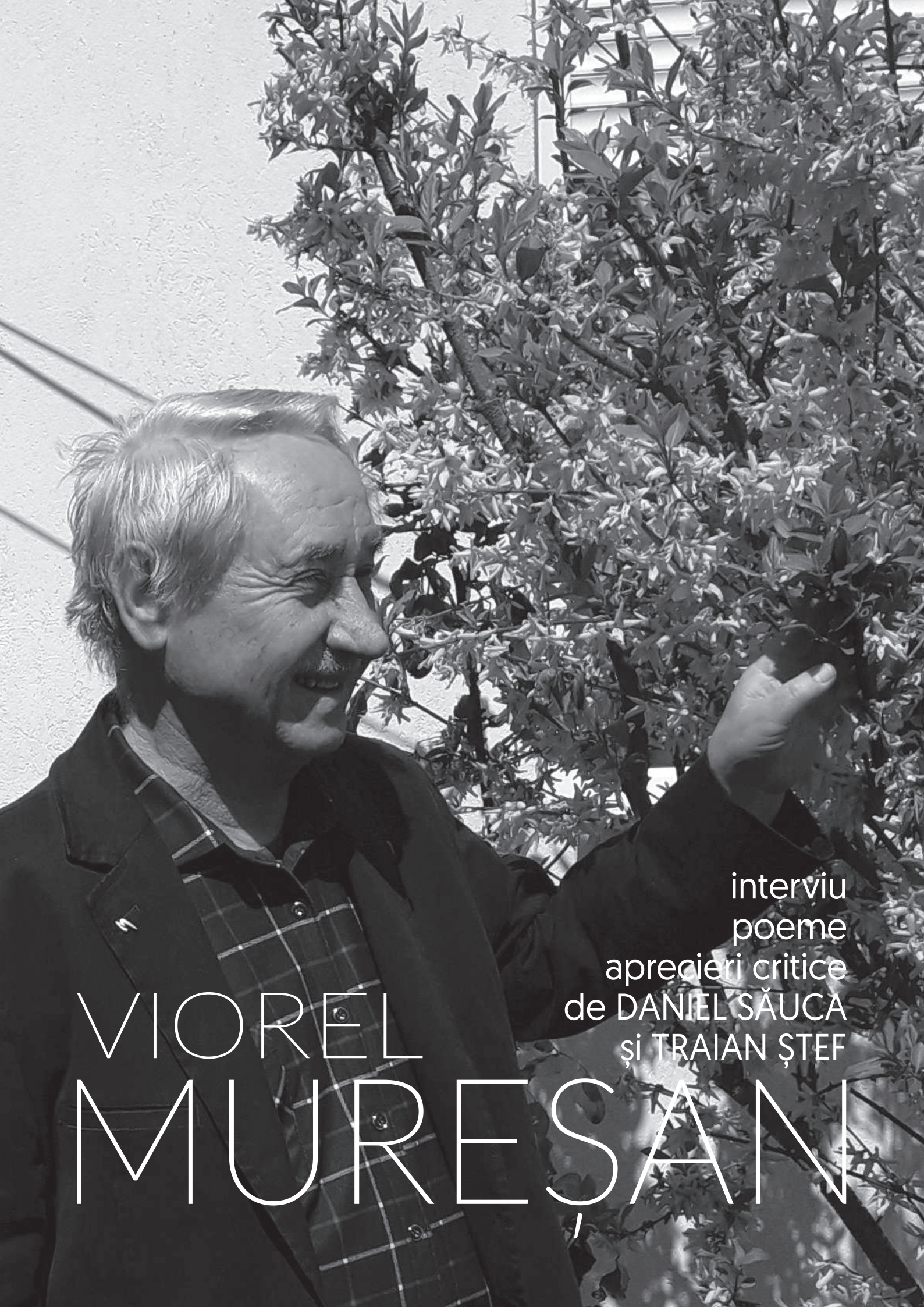
O spălare rapidă la subsori la 6, o picătură de
parfum,
Bățâială-n ștrampi, doi stropi de sânge.
Un deget ține părul rebel, prinde cu elasticul.
Zăpadă în a doua săptămână din decembrie.

Dar cum a fost că miroseai după aceea
Pe mâinile mele?

4. 3
Lacrimile și ficatul pătează dosul palmei,
Iară și iarăși alinarea de a consemna ceva ficțional.

Toate tipurile de cancer au fost cândva benigne,
Apoi ADN-ul își uită prozodia
Și celulele se divid la nesfârșit:
Frumusețea boită a poeziei burlești.

Pătat sub un microscop,
Un ovar e Veneția la apus,
„Prea frumoasă ca să fie pictată” spunea Monet.
Spermă atinsă de Midas, țâșnind și împrăștiindu-se. ✦

interviu
poeme
aprecieri critice
de DANIEL SĂUCA
și TRAIAN ȘTEF

VIOREL MUREȘAN

DANIEL
MOȘOIU
în dialog cu
VIOREL
MUREȘAN

„Poezia mă apără astăzi
de soarele necruțător,
îmi ține loc de nor blând
deasupra capului”

Stimate domnule Viorel Mureșan, cred că sunteți singurul scriitor fără telefon mobil, dintre cei pe care îi cunosc. Îl refuzați din principiu, detestați noua tehnologie? Nu vreți să fiți găsit, deranjat?

Dragă Daniel Moșoiu, motive ar fi mai multe și toate, pentru mine, importante. Într-o privință, prezența unui obiect de acest tip în garderoba mea mi s-ar părea strivitoare. Pe de altă parte, genul acesta de comunicare, în care nu mi văd interlocutorul, mă inhibă. Iar pe deasupra, vorbitul la telefon, îndelungat, așa cum se obișnuiește la noile aparate, mi se pare cea mai dureroasă pierdere de vreme. Mi-l iau aliat pe Seneca și consider că trebuie să cheltuiesti cu parcimonie timpul vieții, care nu se vede, și nu știi niciodată cât mai ai din el.

Anul acesta, în 1 aprilie, ați împlinit 70 de ani. Aveți sau resimțiți o anumită reverie a vârstei? Se schimbă ceva în discursul liric odată cu trecerea anilor?

Încercând să-mi ignor vârsta, dintr-o jucată cochetărie, voi răspunde doar la ultima parte a întrebării. E vorba de evoluția relației mele cu poezia. Întotdeauna mi s-a părut că scrisul poetic poartă în el paradoxul umbrelei. În tinerețe mă ferea, atât cât s-a putut, de

ploi intempestive, care mă băteau din toate părțile, încercând uneori să-mi intre și pe fereastră. Acum mă apără de soarele necruțător, îmi ține loc de nor blând deasupra capului.

Aș dori să vă amintiți de primele încercări literare. La ce vârstă s-au produs? Cum și când a venit declicul, momentul în care v-ați spus că vreți să deveniți poet?

Să nu uităm că exista o vârstă la care toți scriam poezii (folosesc imperfectul, pentru că prezentul etern și-a cam pierdut atributul!). În copilărie, am fost autorul anonim, care emitea vorbe cu un anume tâlc, înainte să fi învățat să scriu. Erau formule șocante de expresie, adesea sursă de haz pentru cei ce mă înconjurau cu drag, dar și de parapon pentru o bunică bigotă care mă creștea și le socotea cam iconoclaste. Însă, poate că și din cauza lipsei unei culturi literare mai solide, am rămas multă vreme un poet condamnat să nu-și găsească mecanismul. Abia undeva, prin liceu, am început să înțeleg că poezia e un discurs foarte personalizat și că la ea se poate ajunge numai prin adâncirea introspecției și a lecturii. Iar la asta m-a condus, încet, dar cu mână sigură, descoperirea revistei *Secolul 20*, într-o

magazie a școlii. Se adunaseră câteva zeci de numere în peste un deceniu de apariție lunară, iar la începutul anilor '70 ocupa câteva rafturi de bibliotecă. Un profesor, ce deținea și funcția de bibliotecar al liceului, având nevoie de spațiu pentru „operele” tovarășului, a hotărât să caseze această colecție, necunoscându-i valoarea inestimabilă. După câteva luni petrecute în compania *Secolului 20*, am debutat cu poezie în *Amfiteatru*.

Ați avut o copilărie fericită? Ce citeați când erați copil și, mai apoi, adolescent? Cine sau ce v-a stârnit interesul față de literatură?

Ca oricare copilărie, și a mea a fost și a rămas paradisiacă, până când am început să citesc. Întâi am citit cu ochii altora, căci mi se citea cu voce tare la lumina lămpii cu petrol, tata fiind cântăreț la strună și un autodidact pasionat de cărți de literatură și istorie. Erau în casă volume de basme amestecate printre bucoavne bisericesti, calendare vechi în format de carte, fascicule de manuale de prin anii '20-'30 ai secolului în care m-am născut. Mai apăreau, pentru scurtă vreme, niște romane sovietice, împrumutate nu știu de unde de fratele meu, pe care eu le frunzăream. Broșuri și cărți pentru copii de la magazinul

sătesc, legate de anumite mărfuri, erau cam peste tot. O carte cu poezii de Petre Dulfu a fost prima pe care am învățat-o pe de rost. Când am ajuns eu însumi la o lectură curgătoare, care s-a transformat încet în pasiune, cărțile mi-au deschis drum către un gol sufletesc din care paradisul se destrămase.

Cum se naște poemul în cazul lui Viorel Mureșan? De la ce porniți: un gând, un vers, o imagine, o emoție?

Aici răspunsul ar trebui să fie mai lung decât spațiul tipografic de care dispunem. De aceea voi lăsa poezia să vorbească: „așa cum cel care conduce locomotive nu știe cine-i sunt călătorii/ noi n-am văzut fața cuvintelor ce vor veni”.

Anul acesta se vor împlini 55 de ani de la apariția revistei Echinoc. Cât de mult a contat școala echinoxistă în devenirea dumneavoastră poetică?

E o întrebare care mi s-a mai pus și, răspunzând pe larg acum, risc să devin mitoman. Voi spune doar că apartenența la gruparea echinoxistă mi-a dat o oarecare siguranță în anii cei mai dificili pe care i-am parcurs, mai ales pe plan literar. Tot acolo, am trăit în preajma câtorva modele scriitoricești, fără de care ajungeam mai greu, sau nu ajungeam deloc, la o conștiință literară.

Se știe, în anii '70-'80 ai secolului trecut, generația dumneavoastră a fost împrăștiată prin țară și la țară, în urma „celebrelor” repartiții. Mulți dintre scriitori au revenit în orașe mari după 1990. Dumneavoastră de ce ați rămas la Surduc, lângă Jibou, acolo unde locuiți, de altfel, și astăzi?

Structural, nu sunt foarte sociabil, iar revoluția din '89 m-a găsit „spre amiaza vieții noastre muritoare”, cum zice Dante, când mă cam retrăsesem în bibliotecă și în poezie. De-acum, îmi era greu să mai schimb peisajul uman, dar mai ales pe cel natural. Nici nu aveam mari posibilități materiale, ca să ne așezăm undeva cât de cât confortabil.

Așa că ne-am împăcat cu ideea că putem vedea Clujul destul de des, ca să nu ne macine dorul.

Faceți de câțiva ani buni „critică de atelier”. Cum îl scoateți afară din... laborator pe poetul Viorel Mureșan? Sau îi permiteți să vă însoțească în actul critic?

Ne-am putea imagina că aceștia doi, poetul și „criticul de atelier”, sunt frați gemeni, au ajuns la maturitate și ocupă același birou. Se înțeleg de minune și fiecare știe despre celălalt aproape totul: că e un bun meseriaș, că a aflat deja multe lucruri despre domeniul său, că are un cerc de prieteni cu care împărtășește și secrete profesionale. Când unul ia o pauză neprevăzută și-i rămân catastifele deschise pe masă, celălalt, pe furis, își vâra nasul în ele. Poetul scrie zilnic într-un jurnal și, din când în când, mai notează pentru sine, cu cerneală de altă culoare, câte o cugetare extrasă din cărțile pe care le citește mai des. Astfel, „criticului de atelier” îi sar în ochi, scrise de mâna fratelui său pe un colț de pagină, aceste rânduri grăbite: „Cu sentimente frumoase se face literatură proastă” (André Gide). Pe loc îi vine ideea să întocmească, pentru că tot n-a scris-o încă nimeni, o teorie a poeziei neghioabe. Și, încă de a doua zi, se și așterne cu hărnicie la lucru... În realitate, cei doi frați au crescut într-o singură piele, au buchisit pe același abecedar și astăzi citesc cu o singură pereche de ochi. Timpul lor este comun și-l împart frățeste: poetul capătă mai puțin, pentru că el știe să-l facă infinit mai dens, mai plin de viața care se întâmplă. Ba, câteodată, mai șterpelește și din timpul celuiălalt, al „criticului de atelier”, pentru că așa a notat el în jurnal: „Poezia nu este o meserie, trebuie s-o furi meseriei nominale” (Alain Bosquet).

Un nou volum de poezii, Monede în aer, unul de critică, Poarta de fildeș, și o Arcă a poeziei, în care ați

adunat 50 de autori străini, au fost cărțile pe care vi le-ați făcut cadou de ziua dumneavoastră. De fapt, ni le-ați făcut cadou nouă, cititorilor. Cum sună monedele (poetice) în aer? Sunt cei 50 de poeți străini autori care v-ar fi plăcut să vă citească?

Aici, aș nuanța puțin lucrurile. Arca poeziei are ca an de apariție 2022. E o antologie care se augmentează, lună de lună, cu ceea ce selectez, foarte atent, pentru *Caiete Silvane*, din lecturile mele de poezie universală. La întrebarea dacă autorii acestor texte sunt și cei care mi-ar fi plăcut să mă citească, ce-aș putea răspunde? Știu că marii poeți sunt cititori capricioși de poezie. Pe unii îi chiar „văd” aplecându-se cu interes asupra versurilor mele: pe Umberto Saba, pe Vladimir Holan, poate pe Paul Celan. Poate chiar pe Borges. Alții m-ar apăsa, m-ar putea strivi prin petulanța viziunii lor: Walt Whitman, Pablo Neruda... Nici n-am prea selectat din această categorie. Celelalte două cărți mi-au apărut în jurul aniversării vârstei de 70 de ani: un volum de versuri, *Monede în aer* și altul de critică, *Poarta de fildeș*. În legătură cu titlurile lor aș avea ceva de încredințat cititorilor. Pentru că ele au fost gândite metatextual. Fiind cărți de bilanț și de maturitate târzie, trebuie să arunce câte un fascicul de lumină și în spate, asupra celor care le precedă. Având câte două suprafețe, față și revers, monedele aflate în aer se comportă asemenea zarurilor care au fost aruncate: la atingerea pământului, oricare dintre suprafețe poate fi privilegiată, în defavoarea celeilalte. Iar asta e condiția dintotdeauna a poeziei, în raport cu prezumtivul cititor. Celălalt titlu e după Homer. Există în *Odiseea* o descriere a porții prin care ne vin visele neîmplinite, cele amăgitoare. Adică, tocmai cele care generează imaginarul poetic. Iar această poartă e de fildeș, spre deosebire de cea de corn, prin care trec visele purtătoare de adevăr. ✦

SERPENTINE

râsul ei se întinde peste pajiști
cum ies culorile la spălat

cu ținte de tir se umple sufletul meu
iar cineva
le doboară din spatele unui zid

apoi
o zi întreagă îi port cu teamă
pe buze cuvintele
cum ar purta vântul răgetul unui leu

știați că ochiul închis al unei femei
e un punct
sub un semn de-ntrebare

fiecare întâlnire a noastră a fost
o ședință pentru pictarea unui portret

PRIVIRE ÎN GOL

priveam în gol în după-amiaza zilei de toamnă
și auzeam foșnetul cu care
soarele se rostogolește prin mine
cum cade o pălărie de paie
de pe capul unei frumoase femei

CELEI CĂREIA NU-I ESTE LENE SĂ FIE FRUMOASĂ

ea își calcă rochiile și cântă
într-o jumătate de nucă
lăsată din cioc de un corb

între pereții albi
în toate saloanele spațioase din cer
vecinii ei au somnul ușor

și visează cum
prind cu umbrele mâinilor pești argintii
și clădesc un castel
din cenușa țigărilor
cu care și-au fumat tinerețea

își scot apoi unul după altul
dintr-un unor degetele

un asfințit fastuos
întârzie pe unul dintre nasturii tăi

PÂINE ȘI VIN

„Mănăstirea semna cu scheletul”
cenușiu al unei frunze”

și atunci m-am gândit
iată

VIORREL MUREȘAN

aici îmi pot trece ziua aceasta
strecurându-mă printre șiruri de gratii
cu papagali
care de bună seamă îmi vor repeta cuvinte de ocară

apoi mă întâlneam cu mine copil
cu carcasa aceea goală de ceasornic în mâini
căutând să o umplu cu pietricele
cărora să le dau nume după florile de pe luncă
după lunile calendarului
ori după desenele de pe cărțile de joc

te-am zărit coborând
înspre mine pe o potecă
și din sufletele noastre vântul se ridica
într-un vârtej de petale albe de păr
un nor ardea împodobit cu barba lui Christ

acolo se citeau cărți
la lumină de îngeri și licurici
iar șoaptele – șoaptele se scufundau
ca pâinea în vin

SUPRAFEȚE

tu umpli abisul cu umbre de cai
și turnuri aflate în mers

răsucești secundele nopții
pe o nuielușă de trestie

asfințitul e scufundat
în duruitul unor fierăstraie mecanice

tot ce ne mai rămâne e
să ne îndepărtăm
de această sfârlează
rotindu-se

iar mirosul acela intens
de la pădurea de tei
mai lasă-l să putrezească în aer ✦

DIN SURDUC, PE „ARCA POEZIEI” ROMÂNEȘTI

Lui Viorel Mureșan nu-i place să-i spui „maestru de poezie”, nici măcar „profesor de poezie”.

de

DANIEL SĂUCA

„A proape retras”, de decenii, în Surducul sălăjean, tot așteptând să-i bată la poartă „Poștașul rural”, ori vreun „mic poem”, Viorel Mureșan e, în anii din urmă, o prezență tot mai rodnică a literaturii române contemporane. Probabil, „explozia”, în orice caz, evidenta ascensiune lirică și critică, se datorează și încheierii „supliciuului didactic”.

Până la pensionare, autorul *Colecției de călimări* a fost dascăl de română, mai ales în Jibou, un oraș nu tocmai prieten cu muzele (în ciuda minunatelor flori din grădina botanică locală și chiar dacă mica urbe are o valoroasă „colonie de poeți”). La aniversarea a 70 de ani de viață, Viorel Mureșan a publicat la Editura „Caiete Silvane” două noi cărți, *Monede în aer* (poezie) și *Poarta de fldeș* (critică literară). Ambele volume au fost lansate în cadrul celei de-a 15-a ediții a Zilelor revistei *Caiete Silvane*. Au vorbit atunci despre poetul și criticul literar aniversat, printre alții, Traian Ștef, George Vulturescu ori Olimpiu Nușfelean. Toți vorbitorii au încercat, într-un fel sau altul, să-l portretizeze sau măcar să creioneze tușe ale portretului literar. Constantele ar fi cel puțin două: un foarte bun și profund cunoscător al poeziei; foarte atent cu scrisul lui și cu scrisul celorlalți. De aici cele două „piste” pe care „concrează” V. Mureșan: poezia și critica literară (de atelier, a poeziei). Pe prima pistă, poetul (publicat în mai toate revistele literare importante ale țării) și „culegătorul” de poezie (dovadă

și rubrica „Arca poeziei” din *Caiete Silvane*, rubrică ce a luat și chipul unei cărți apărute la editura omonimă) și apoi, criticul și eseistul (apreciat de confrăți din toate generațiile), ce semnează astăzi în *România literară*, *Steaua* și *Caiete Silvane*, având, de-a lungul timpului, colaborări și cu *Familia* ori *Poesis*. Lui Viorel Mureșan nu-i place să-i spui „maestru de poezie”, nici măcar „profesor de poezie”, în ciuda evidențelor de mai sus. Și de aici. Mărturisirea poetului: „Poezia este precum ridicarea unei sprâncene și aidoma așteptării, un fenomen psihic, iar poștașul rural, porumbelul care aduce ramura de măslin pe Arca lui Noe”. Prietenii săi știu că Viorel Mureșan are și o bancă de titluri. Lucru remarcat, de altfel: atenta, minuțioasă alegere a titlurilor. O viață, am putea spune, pentru poezie. Pentru lectură și literatură. În cheia mărturisirii de mai sus, îl văd pe Viorel Mureșan pe „Arca poeziei” românești, o corabie nu tocmai plină, în ciuda cohorțelor de scriitori ce se visează salvatorii literelor. Să nu uit de haiku. Spune autorul *Rafturilor cu liniște*: „...Haiku-ul mi-a disciplinat poezia. Obsesia celor 17 silabe m-a constrâns adesea să sacrific metafora opulentă ori versul prea zburdalnic. Mi-a deschis înțelegerea intuitivă a lumii și, în același timp, accesul spre o față a ei nebănuită...”. Închei cu un poem, emblematic ca multe altele, *Scrisoare*, din amintitul volum, *Monede în aer*: „și iarăși îmi încep ziua/ privind capete de tauri/ care acoperă cerul/ și lei culcați pe orizont/ îmi arunc ochii/ la ghețele de întuneric/ înșirate pe grindă/ în somnul lor/ e atâta gâlceavă/ de dansatori pe frânghie/ scriu pe colțul lăuntric al ochiului meu/ fraze cu sânge mâncat de furnici/ când o rază de soare/ când o rază de lună”... ✦

Un băiat vesel (copertă)

Viorel Mureșan a împlinit 70 de ani la 1 aprilie. N-a păcălit anii sau vârsta, ba aș zice că le-a dovedit pe toate. N-a lăsat de niciunele să treacă în excesiv și să-i cauzeze cât să nu poată duce. A experimentat și boema, a trecut prin neînțelegeri cu propriul corp, dar în momentele potrivite a reușit să treacă la cea grijă de sine care devine înțelepciune, nicidecum egoism. A și avut propteaua despre care el și un alt berbec, de la mine de acasă, zic că are nevoie zodia.

Cel mai important lucru din viața lui Viorel Mureșan mi se pare autentica lui rezistență în marginalitate pînă la a-i fi recunoscută valoarea.

Aș zice că sîntem nedespărțiți din anul 1975, cînd am ajuns eu la Filologia din Cluj, apoi în aceeași cameră timp de 4 ani la Căminul Avram Iancu, la *Echinoc* pînă în anul absolvirii, 1979, iar mai apoi, cînd cele din preajmă ne-au permis, întîlnindu-ne de cel puțin 2 ori pe an, dar comunicînd continuu, știind adică unii de ceilalți. El a ajuns în Sălaj, la Surduc, eu, în Bihor, la Cuzap-Popești, ambele zone miniere. Doar că el nu s-a mai mișcat de acolo, iar eu am mers la Oradea, după 7 ani de profesorat, el s-a pensionat profesor, în timp ce eu am ajuns, în 1990, redactor la *Familia*. Evident, șansele de a te face cunoscut și a comunica cu cei din breaslă au fost de partea mea. De aici mi se trage marea admirație pentru Viorel. L-am admirat și în studenție, mai știutor decît mine în ale poeziei, i-am apreciat umorul, humor pur, aveam o mare plăcere să merg cu el la bibliotecă, să-l însoțesc în lungi plimbări prin Cluj, la Arizona, sau la cîte o cîrciumă. Viorel era poet și avea parcă o înțelegere natural-poetică a lumii. În acea vreme, la intersecțiile unor străzi principale, în fața instituțiilor, în fața sediilor de poștă sau telefoane erau cabine cu cîte un telefon care funcționa cu fise. Cel despre care vreau să povestesc era chiar pe clădirea unde își avea

VIOREL MUREȘAN – EXERCIIII DE ADMIRAȚIE

Cel mai important lucru din viața lui Viorel Mureșan mi se pare autentica lui rezistență în marginalitate pînă la a-i fi recunoscută valoarea.

de

TRAIAN ȘTEF

sediul redacția *Echinoc*. Își face Viorel curaj, se îndreaptă feciorește, ca pentru o mare izbîndă, spre telefon, îl ridică din furcă, introduce fisa, formează numărul și începe să rîdă cu mare plăcere. Ochii lui mici se fac o linie cînd rîde, se îmbujorează la față, vine spre mine și exclamă ca și cum ar fi făcut o mare descoperire: „Nu mai încap în el cuvintele”. Ca și cum acea cutie de telefon ar fi înmagazinat cuvintele noastre și le-ar fi transmis pe fir spre persoana destinată. Cuvintele lui Viorel Mureșan nu mai încăpeau. Nu mai încăpeau fisele, dar el a făcut această substituție poetică. În legătură cu ochii mici, zicea: „Mici, mici, da', doamne, multe văz cu ei!”. Cam de aici se trage în poezia lui, vorba lui Al. Cistelecan, „voyeurismul cu năzăreli”.

Admir la Viorel Mureșan felul în care și-a construit, acasă, la Surduc, un univers protector în care să se potrivească spiritul lui creativ cu îndîrjirea de a scrie și de a citi, în care să nu lipsească dialogul imaginar cu lumea literară care nu-i era străină, în care marginalitatea să nu devină complex de inferioritate sau bază de veleitarism superior, în care să-și urmeze într-un firesc liniștit vocația literară. L-am întrebat despre asta într-un dialog apărut

într-un supliment aniversar care i-a fost dedicat de revista *Caiete silvane*, iar răspunsul lui e dovada că a făcut lucrurile în senină cunoștință de cauză: „Mi-am potrivit scrisul cu situația în care mă aflam. Să nu uităm că jumătate din viața de pînă acum ne-am trăit-o într-un regim totalitar. Atunci, dacă nu lucrui într-o redacție sau n-aveai un sprijin consistent, șansele de-a te vedea publicat erau minime. Oricum, aparițiile mele în presa cu vizibilitate, căci de cele editoriale nu prea a fost vorba, erau atât de capricioase, încât nici nu puteau fi luate în seamă. Dar eu citeam și scriam poezie cu îndârjire, cred că numai dintr-un fel de inconștiență. La urma urmelor, și aici în Sălaj, oamenii se nășteau și mureau, aveau parte de bucurii sau de drame, ca peste tot, făceau dragoste și se rugau, chiar dacă pe ascuns, beau și simțeau cum le trece viața, trăiau spaime, uneori aproape de inefabil, se admirau sau se invidiau, iar toate acestea se cereau exprimate de cineva. Unul dintre primii comparațiști, Fernand Baldensperger, risipea, cu peste un secol în urmă, mitul unui spațiu ales în care ar trebui să locuiască scriitorul: «Lumea exterioară și proiectările sale în sensibilitatea noastră sunt, în mod

Cei mai buni prieteni (copertă)

fresc, însăși materia creației». Și tot el m-a scăpat și de complexul marginalității, arătând că opere de mare relief se pot naște oriunde: «Cine poate ști dacă nu tocmai colțul de țară pe care nu l-a exploatat ascunde accidentul de teren, ciudățenia de floră sau de faună care ar putea dezminți constatările pe care am crezut că le-am făcut altundeva?». Așadar, sunt motive să considerăm că a fi sau a nu fi pe val, în anumite circumstanțe, e doar chestie de sociologie literară».

Până la urmă, poetul Viorel Mureșan e căutat de cei care trec prin acea parte a țării, poezia lui, admirată în aceeași măsură de congeneri și de cei mai tineri, numele lui trecut în catastifele generației lângă al celui alt Mureșan, Ion. Acum îi sînt deschise toate porțile revistelor literare fără să apese soneria.

Mai admir la Viorel seriozitatea celui care face un lucru cu gîndul că acela trebuie să dăinuie, asemeni zidarului care își pune toată priceperea, toate cele învățate de la ucenicie pînă la a le descoperi singur în

zidul construit. Că scrie poezie sau despre cărți – mai ales de poezie, pentru că e în atelierul lui și masa pentru interpretare critică – are un respect de meseriaș migălos pentru fiecare judecată, pentru fiecare cuvînt. Iar în poezie, ceea ce văzul lui percepe pare a fi tot mai ascuns, tot mai înalt, ceea ce mintea lui poetică înțelege pare a proveni de la o „antena cosmică”. E o participare a inspirației la o secvență sublimată care capătă alte înțelesuri, alte întrebuințări, stîrnește noi stări, de domeniul lyrei orfice, ori al straneității, care mai cheamă în ajutor cîte o carte din bibliotecă, cîte un pictor. Iată ce combinație a omenescului cu naturalul și livrescul, a poeziei cu pictura, în această declarație de dragoste: „ea îmi zâmbea/ cum ți-ai pune un boboc de floare/ într-o pălărie pictată de Goya”.

Fie-mi cu iertare că-l mai întreb pe Viorel Mureșan cîte ceva despre poezia lui, dar felul în care vorbește despre ea e încă o dovadă admirabilă de luciditate, umor, de bună cunoaștere de sine și a propriilor mijloace: „Cred că orice creație ar trebui abordată și din perspectiva bibliotecii autorului ei. Dacă s-ar vedea cât am subliniat în anumite cărți, uneori cu mai multe culori, despre poezia pe care o scriu s-ar putea vorbi mai obiectiv. După lecturi aprofundate, combinate cu experiențe curente, apoi cu alte lecturi, acel eu poetizant ajunge la momentul când se contemplă pe sine, ca un credincios între pereții strâmți ai confesionalului, după care își drege glasul în vederea mărturisirii, poate dramatizându-l puțin. Așa ajung și eu, din când în când, la gesturi poetice care pot avea o notă de suprarealism. Alteori, lirismul meu poate avea tăieturi gotice, bazate pe imagini șocante. În ultimul timp, lucrez tot mai mult în maniera realismului fotografic, descriind obiecte pe care le inserez în ansambluri stranii. Nu în puține locuri, perspectiva din care descriu lucrurile pare a fi a unui pictor cu defecte de vedere, iar

asta au observat criticii cei mai subtili, cam din toate generațiile, de la Al. Cistelean, la Péter Demény, ori Cosmin Perța. Ce nu s-a spus încă e în legătură cu un fel de antena cosmică cu care e prevăzut acest eu liric, captând recurent aștrii tutelari, soarele și luna, detaliu în care eu simt o formă de comunicare cu divinul”.

Nu pot încheia fără să inserez aici și un poem al lui, *Orașul și luna*, bucurîndu-mă de rătăcirea noastră comună prin această viață, de prietenia lui, imaginîndu-mi-l cum face o lună pe cer: „de nouă zile lucrăm/ să fac pe cer o lună rotată și plină/ să-mi pot vîrî prin ea capul/ acolo unde se văd/ lei cu albine în gură/ și scînduri de culoarea tutunului/ ieșind prin pereții bisericii// de trei zile lucrăm/ am încercat cu compasul/ să delimitez suprafața/ dar mă încurcau niște nori// de trei zile lucrăm/ mortar și cărămidă arsă îmi aducea/ în fiecare zi cățărata pe o scară/ și mai urcai un fuscel/ ajungându-mi alături// de trei zile lucrăm/ cu degetele zdrelite de așchiile bolții// astăzi/ tu împrăștii norii călțoși/ dintre oasele capului meu/ și numeri zerourile care s-au/ înnodat/ pe zborul lăstunilor// pe când cu o sfială de înger mă întreb/ în ce oraș rătăcim”.

Cele mai fericite momente ale întîlnirilor noastre sînt la Brădet – pe vremea cireșelor, apoi a perelor de toamnă – unde, lăsînd toate grijile pe seama bunei Zoe, timpul e încăpător. Îl urmăresc pe Viorel ca într-un film cu încetinitorul cum de dimineață își face plimbarea pe ulicioara dinspre imaș, străjuită de stejari, se îndreaptă spre o pădurice de mesteceni cu un loc de ședere, o masă și o laviță improvizate, unde contemplă luminile și umbrele, picăturile de rouă sau ploaie pe frunzele mișcătoare, albinele și furnicile, ciupercile care se ivesc peste noapte, o pală de vînt, de praf... și cine știe cîte mai vede el... nu-l trezesc din această visare decît atunci cînd cred că se face de un păhăruț de pîlincă, așa, pe inima goală. ✦

Un volum de „răsfățuri lingvistice”, oarecum în stilul poeziilor ciclului balcanic al lui Ion Barbu, publică Marius Zubac la Editura Casa Cărții de Știință, 2022, *Timpul când visez, timpul când mă reîncarnez*. Foarte exact cuvântul de însoțire al poetului Horia Bădescu care surprinde formula lirică a autorului elegantului volum, ilustrat de Gabriel Hutera. Astfel, poetul e un „spirit cultivat, care operează cu o virtuozitate formală care nu e la îndemâna oricui...”. Dintr-o mare dexteritate a versificației se iscă lumea frăgezimilor aurorale, unde, într-adevăr întâlnim ceva din vraja primilor noștri poeți, cum observa Horia Bădescu, el însuși excelent mânuitor al versului baladesc, poet cu care cel comentat aici se pare că ar avea o afinitate anume, probată de cultivarea unui limbaj rafinat-clasicizant, arhaizant-inventiv. Dar eu văd și o deosebire între cei doi, maestru și discipol, anume, spiritualizarea erosului – este mai pronunțată la Horia Bădescu și explozivă, ardent-pasională la Marius Zubac: „trupul meu vede cu o mie de ochi/ trupul meu prinde cu o mie de mâini/ trupul meu sărută cu o mie de guri/ trupul meu te fură cu o mie de furi// fiecare mână are un sihastru/ fiecare sihastru o păgână sete/ setea unei mâini și-a unui ochi și guri/ iar fântână numai trupul tău cu nuri.” Ardență alternând cu erosul ceremonios, balcanic,

Marius Zubac,
Timpul când visez, timpul când mă reîncarnez, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022

CEREMONII LINGVISTICE RAFINATE

Dintr-o mare dexteritate a versificației se iscă lumea frăgezimilor aurorale, unde, într-adevăr întâlnim ceva din vraja primilor noștri poeți.

de

ADRIAN POPESCU

aminteam de Ion Barbu, la început, ca model posibil. Oricum, dincolo de modelele literare posibile, ar trebui amintiți, desigur, și Poeții Văcărești, Conachi, alții de la începuturile poeziei noastre. Găsim în acest volum lirismul-remake aflat la o cotă respectabilă. Poate nici Șerban Foarță, vezi *eu, werther*, alt autor combinator de limbaje lirice din diferite perioade istorice și estetice, nu ar trebui uitat pentru a situa poezia acestui volum la locul său potrivit – în fond ea este o sărbătoare a spusului, o *reîncarnare* visătoare a unei lumi galante, după codul lumii răsăritene...

Dar pentru a nu rămâne la simple aserțiuni critice, să ascultăm muzica refăcută a altor vremuri, cu bune rezultate stilistic-recuperatoare „annălia din vizanțuri/ te jucam în aspre danțuri/ mă prindea ca între lanțuri/ negrul, părul de codană/ sprintenă annacomneană”. Alteori, versul e mai lent, melancolia se revarsă grea, renunță la ritmurile jucăușe „în amintiri doar viața-i tot frumoasă,/ uneori aș vrea să te scot din mormânt/ la piept să te strâng, să sărut albă oasă/ când trup și ochi și buze nu mai

sunt.// de ne-am iubi dincolo ca prin viață// searbăd gâtlej aș bea-nsetat cucută/ dar n-am nădejdi să te mai văd la față/ ci doar în vis, în vin și-n vremea ce-i trecută”. Se simt parcă aici sonuri din Cezar Ivănescu, atmosfera sa funerală se insinuează, fără a fi vorba de o imitație. De remarcat disponibilitatea stilistică la Marius Zubac, autor prezent în volumul colectiv *Alpha 87*, debutul acestui autor matur, publicând în revistele *Tribuna* și *România literară*. O frumoasă surpriză, cel puțin pentru subsemnatul, care îl descoperă acum. ✦

PETŐFI SÁNDOR

traducere de

KOCSIS FRANCISKO

cu un fragment introductiv de

MARKÓ BÉLA

Când mi-a cerut să-i dau ceva din Petőfi, la bicentenarul nașterii sale și la comemorarea morții din iulie, Ovidiu Pecican mi-a sugerat să scriu și un scurt eseu despre poet, să spun ceva nou, eclatant, relevant despre el și poezia lui. Nu știu ce s-ar mai putea adăuga la cele spuse despre Petőfi, poate vreo legendă, precum cea a supraviețuirii sale la Albești și luarea în robie, viața în Barguzin, o ficțiune atrăgătoare, dar numai atât. Cred că nu s-ar putea decât repeta, eventual nuanța, ce s-a spus până acum. Ajunge dacă știm măcar jumătate din ce s-a scris. Însă mai important decât orice ar fi să-l citim și să-l recitim din când în când, în semn de mare prețuire.

L-am întrebat pe Markó Béla, unul dintre poeții maghiari de frunte ai momentului, iar el, în loc de alt răspuns, mi-a trimis un microeseu care mi-a amintit de celebra poezie a lui Marin Sorescu, Trebuiau să poarte un nume, care începea cu un paradox: Eminescu n-a existat. Dacă revista are destul spațiu, aș oferi acest text cititorului iubitor de paradoxuri, cu mențiunea că am lăsat deoparte introducerea, care se referă la pandemia care ne-a bulversat viețile, obiceurile, gândirea (K.F.).

MARKÓ BÉLA

PROIECTUL PETŐFI

[...] Deci Petőfi! Dacă tot ne aflăm la începutul lui ianuarie. Nu pandemia, ci libertatea mondială. Nu răul, ci binele. Și maghiar, aș putea adăuga! E posibil să fie tot un scenariu? Un proiect Petőfi? Un cadou pentru noi înșine și pentru alții. Numai că a ieșit din termen. I-a expirat valabilitatea, cred. M-am oprit de zece, de o sută, de o mie de ori la Fântâna Ispán dintre Albești și Vânători, monumentul acesta e ca o capsulă temporală de piatră, conține un mesaj. În anii nouăzeci, un cioban român a vandalizat basorelieful cu un ciocan. Așa se spunea. (De ce cioban? Pentru că românii, se știe, sunt ciobani. Își pasc turmele pe ici, pe colo, și se întâmplă dintr-astea.) A existat, desigur, și un maghiar mânător de ciocan, acela a vandalizat *Pietà* a lui Michelangelo din Bazilica Sfântul Petru. N-a fost însă un complotist, ci un smintit singlaritic. Pe când aceasta a fost în mod evident parte a scenariului, pentru că *Pietà* există, Petőfi, nu. Nici n-a existat. Cel puțin așa cum credem. Să ne gândim puțin! Nu se știe nici în ziua de azi dacă s-a întâmplat la 31 decembrie sau 1 ianuarie. Nici

dacă s-a petrecut la Kiskörös, Szabadszállás ori poate la Kiskunfélegyháza. Și înscrisul din registrul parohial e foarte straniu: Petrovics Alexander. Da, acest proiect Petőfi reprezintă conspirația magistrală a întregii națiuni. Era nevoie doar de plăsmuirea unui tânăr neliniștit care a frecventat școala când ici, când colo, a fost actor ambulant când ici, când colo, însă nicăieri atât de mult, încât fantezia colectivă să nu poată zburda nestingherită. Să recunoaștem, noi l-am născocit pe Petőfi Sándor. Că există documente? Bineînțeles că există, din belșug, dar așa ceva se putea ușor falsifica, dacă aproape toată lumea lua parte la conspirație. În fiecare an, la sfârșitul lui iulie, ne adunăm la Muzeul Petőfi din Albești, apoi depunem coroane și la Fântâna Ispán. De parcă ne-am aminti de moartea lui Baradlay Jenő. De existența lui Berend Iván, ori de viața lui Timár Mihály*. Sau a prințului Csaba. N-a existat nici el. Să-mi mușc limba! Se prea poate ca Petőfi Sándor să fi fost născocit de fantezia fenomenală a lui Jókai. El a adus din condei biografia lui Petrovics Alexander, cel de carne și sânge, în așa fel încât să devină poetul libertății. Naștere incertă, moarte incertă. Băiatul firav al unei mame slave și al unui tată slav care fuge cu sufletul la gură prin lanul de porumb, îl caută pe generalul revoluționar de profesie, slavul Bem József, e împresurat, între timp, de cavaleriști țariști de asemenea slavi, îl omoară ori îl iau captiv. Mama mă-tii, îi strigă pe rusește, *materiu*, ceva de genul acesta, și-n fața ochilor săi, Doamne Sfinte, îi apare chipul mamei, care vorbea prost ungurește și l-a legănat la vremea respectivă în slovacă: *matca*. Da, se întâlnește nașterea cu moartea, acolo, în lanul de porumb din Albești, una o stinge pe cealaltă, în apropiere de Fântâna Ispán, unde încă nu exista monument, apoi s-a făcut, apoi l-au vandalizat, l-am restaurat, există din nou. Cum să nu, de vreme ce totul e născocit de Jókai. Nici leagăn, nici giulgi, cum a spus ulterior un alt poet. Avem nevoie de un poet național. Care nu-i doar al nostru. Au sușotit, ori puteau să sușotească ceva Kazinczy și ai lui. Apoi Vörösmarty. Apoi Arany. Da, Arany János. Pentru că Petőfi nu există, și totuși Petőfi e cel mai mare. Și-atunci cine a scris poeziile lui Petőfi? Cine l-ar putea suplini pe cel mai mare? Un alt cel mai mare, evident. După care Vasvári, Irinyi și Jókai, desigur, l-au imaginat pe cel mai liber luptător pentru libertate, pe cel mai drept justițiar, pe cel mai înflăcărat revoluționar dintre ei toți, ba chiar și de după ei. Dintre noi toți. Ce înălțător e și *Cântecul național!* Dar s-a rostit vreodată, nu s-a rostit? Unde s-a rostit? E de neînțeles cum e posibil ca Arany János, autorul unor poeme epice foarte-foarte lungi, atât de locvace în poezie, să amuțească brusc timp de zece ani. E posibil ca totul să fie un teatru și-acei zece ani să-i fi revenit lui Arany János din scenariu. A scris, în acei zece ani, opera inexistentă a de asemenea genialului Petrovics Alexander. Ulterior, evident, dar călătoria în timp nu-i imposibilă, dacă o vrea o națiune întreagă. În sfârșit,

și enervant de pedantul, decentul, chiar complexatul Arany János putea fi îndrăgostit și năvalnic sub pseudonimul Petőfi Sándor, a plâns, a râs, s-a dezlănțuit nestăvilit și el. Douăzeci și șase sau douăzeci și șapte de ani? Depinde. Mai precis: ceva mai mult de douăzeci și șase și jumătate. E o perioadă destul de lungă pentru un scenariu, chiar dacă l-au scris foarte mulți, poate chiar milioane. Mai nou încearcă să-l continue cu fantezie lipsită de vlagă, vorbind de Barguzin, de robie și tăcere, poate și niște poezii rusești. Dar sunt sigur că Jókai Mór i-a sortit prietenului său poet lanul de porumb din Albești. Cunoștea locul, căci a umblat și el prin Ardeal. Am fost capabili, timp îndelungat, de un astfel de proiect. Cine ar putea să creadă că *La sfârșitul lui septembrie* și *Un gând nu-mi dă pace* sunt poezii premonitorii? Nici vorbă. Au fost scrise ulterior, dovadă a celor întâmplute. Un vis miraculos. Proiectul Petőfi. Dar am ieșit din termen. Și ce bine a ieșit și dagherotipul acela. Nici el nu are un autor sigur, nici nu-i necesar. Un băiat maghiar de la o mamă slovacă, de la un tată slovac. Un copilandru. Marele scenariu maghiar. La vremea aceea încă se pricepeau la așa ceva. Erau credibili. Trec și-acum, din când în când, pe lângă Fântâna Ispán, mergând de la Târgu-Mureș la București și înapoi. La aceste date, la început de an și la mijlocul verii, se depun întotdeauna coroane. Ce poet ne-am imaginat odinioară! Păcat că n-am continuat!

(* Protagonști ai romanelor lui Jókai Mór. Baradlay Jenő: *Fiii omului cu inima de piatră*; Berend Iván: *Diamantele negre*; Timár Mihály: *Omul de aur*.)

APOSTOLUL [FRAGMENTE]

3
Pe unde colindă sufletul celui ce veghează?
Pe cine caută și speră să găsească?
Rătăcitor trece pe sus, prin văzduhuri
Spre care doar smintiții și semizeii
Îndrăznesc și au putere să se-nalțe!

S-a scuturat de-ale casei și-ale zilei gânduri,
S-a desprins ca puiul
De găoace și zboară.
S-a stins în el omul și a-nviat cetățeanul.
E al lumii-acum
Cel ce-nainte i-a fost familiei menit;
Cel ce mai devreme-mbrățișa trei ființe,
Milioane strânge-n brațe-acum.

Aripile sufletului său zvâcnesc în tărie,
De unde pământul zărit nu-i mai mare decât
În cenușa colii arse
Ultima scânteie.

În zborul fulgerător, când razant trecea
Pe lângă câte-o stea, lumina ei se-nvolbura
Ca flacăra lumânării spre care suflă cineva.

Zbura, zbura.
Milioane și milioane de leghe
Despart un corp ceresc de altul,
Și totuși rămâneau în urma lui
Năucitor de repede,
Ca arborii pădurii dese
În urma călărețului în goană.

Și când se afla deja deasupra
Miliardelor de stele,
A ajuns... a ajuns...
La capătul nemărginirii poate?
Nu... în centrul universului!
Și se afla acolo, în fața lui,
Cel ce lumile le-ndrumă
Cu privirea lui,
A cărui ființă e lumină,
În ochii lui fiecă licăr e-un astru
Căruia-i dau roată planete și sateliți.

Atunci sufletul, scăldat
În lumina spiritului primordial
Cum se scaldă lebăda
În apa cristalină-a unui lac, a grăit:
„Te salut, Doamne, fii slăvit!
Un fir de praf s-a înălțat la tine
Ca-n fața ta să se încline
Și să-ți spună: îți sunt fiu credincios, părinte!
M-ai trimis pe-un drum anevoios, de suferințe,
Dar nu cârtesc, dimpotrivă,
Te slăvesc, căci asta mi-e dovada
Că mă iubești, că sunt alesul tău.
Trăitorii pe pământ au decăzut,
Te-au renegat, au devenit sclavi...
Sclavia e născătoarea păcatelor,
Restul nu-s decât pruncii lor mărunți.
Omul se prostornează în fața oamenilor!
Cel ce-și pleacă-n fața semenului capul,
Doamne, pe tine te sfidează!
Acolo, pe pământ, ești batjocorit, Doamne,
Dar asta nu poate dura la nesfârșit,
Slavei tale redă-i locul cuvenit.
Mi-ai dat o viață, părinte,
Și eu o pun în slujba ta.
Nu întreb: ce răsplată
Voi avea? de voi avea vreuna;
Până și cel mai mișel dintre sclavi
E dispus la efort dacă-i răsplătit.
Până-acum am trudit fără dorință de răsplată,
N-am pus nădejdi în ea, și nu mă voi opri.
Dar avea-voi parte de ea, o mare răsplată ar fi
Să-i văd cândva pe semenii mei
Devenind iarăși oameni, din robii de-acum,

Ana Maria

Pentru că eu nemăsurat îi iubesc pe toți,
Chiar și-așa cum sunt, păcătoși.
Dă-mi, Doamne, dă-mi tărie și lumină,
Ca să trudes mereu pentru semenii mei!”

Astfel a grăit sufletul
Și s-a-ntors din cerul înalt
Pe pământ, în mica odaie,
Unde-l aștepta trupul amorțit.

Bărbatul s-a cutremurat,
Frisoane l-au pătruns până-n oase,
Sudoare-i curgea de pe frunte...
Nu știa, fost-a până acuma treaz
Ori a visat?...
A fost treaz, căci a-nceput să-l cuprindă moleșeala,
Somn greu pe pleoape se lăsa.
Și-a mișcat membrele ostenite
Și s-a târât până la salteaua
Întinsă pe pardoseală.

Cel ce-a umblat mai devreme sus, în cer,
Zace-acum pe salteaua aspră de paie!

În timp ce călăii lumii
Se odihnesc pe perne de mătase,
El, binefăcătorul lumii,
Se zvârcolește pe-așternut de pânură.
Și iată, opaițul pâlpaie ultima oară,
Se stinge lumina-i ostenită,
Iar afară noaptea se risipește tot mai mult,
Precum taina zvonită din gură în gură,
Iar aurora, vesela finuță a zilei,
Răsfiră trandafiri pe micul geam al casei
Și pe pereții încăperii reci.
Întâia rază a răsăritului de soare
Cade pe fruntea adormitului bărbat
Ca o coroană de aur, ca un sărut luminos,
Fierbinte al gurii lui Dumnezeu!

4
Cine ești tu, minunată alcătuire,
Cine ești tu, omule?
Veșmântul sufletului
E o mantie strălucitoare țesută din raze de stea,
Dar trupul ți-e acoperit
De cârpe zdrențuite.
Familia ți-e flămândă, însuși ești flămând,
Și-i zi de sărbătoare
Dacă pe masa goală, din întâmplare,
Ajunge pâine albă, moale,
Tu te străduiești
Să mântuiești lumea
Când nu poți dobândi
Pentru tine și-ai tăi bucata de pâine.
Ai intrare liberă în cer,
Dar dacă-ai bate la o casă de-nstăriți,
Ți-ar trânti ușa-n nas;
Te întreții cu Dumnezeu,
Dar dacă i-ai vorbi unui aristocrat,
Nici nu s-ar uita la tine.
O parte a oamenilor
Te consideră apostol sfânt,
Pe când cealaltă
Te crede un tâlhar nelegiuit.
Cine ești? din cine te tragi?
Părinții tăi sunt mândri
Că ești odrasla lor ori le ard obraji de rușine
La auzul numelui tău?
Unde te-ai născut? pe poloage catifea?
Să spun povestea
Vieții acestui bărbat?
O spun... de-ar fi s-o zugrăvesc
Într-o pictură, aș reprezenta-o ca pe-un pârâu
Țâșnind dintr-o stâncă neștiută,
Ștrăbătând o vale îngustă și întunecată
În care cuibăresc corbi croncănitori,
Izbindu-se neconținut de pietrele din vad,
Eterna suferință gemând în spuma lui. ✦

Ca orice noutate, ChatGPT (notată relativă, pentru că nu este prima tentativă de acest gen, iar despre inteligența artificială/IA se vorbește deja de ani buni) a stârnit o serie de discuții aprinse și controverse, de la interpretări romantice la teamă și incertitudine sau chiar demonizare. Un domeniu în care entuziasmul este poate prea mare, fiind încă la început în înțelegerea fenomenului, este cel medical. Un studiu recent a încercat să analizeze dacă ChatGPT ar putea să ofere informații medicale corecte în domeniul sănătății. Acest studiu, nu lipsit de *bias*, a arătat că peste 90% dintre răspunsuri (enorm!) sunt bazate pe dovezi (adică sunt sintetizate din studii clinice valide), dar mai puțin de un sfert dintre ele ofereau și soluții clare sau referiri la bibliografie concretă, specifică. *Bias*-ul cercetării derivă din genul de întrebări adresate, foarte generale, de aceea și șansele de eroare au fost mai mici. Întrebările puse lui ChatGPT au fost din domeniul dependențelor, violenței în familie, sănătății mentale și sănătății fizice – anumite boli cu prevalență mare în populație. Răspunsurile au fost în mare parte bazate pe opiniile experților în domeniu, cu date din ghidurile în vigoare în lumea medicală, dar fără a merge și mai departe (recomandări țintite, de exemplu). Studiul a fost publicat în *JAMA* și condus de un grup de cercetători din San Diego. Premiza a fost faptul că deja sute de milioane de oameni folosesc ChatGPT ca sursă de informare în domenii dintre cele mai diverse și se poate presupune că în viitorul nu foarte îndepărtat va schimba mult felul în care oamenii accesează informația. Dacă „Dr. GPT” îl va înlocui pe doctorul Google, felul în care el este alcătuit și pregătit prin informația accesibilă va putea să însemne un ajutor imens pentru instituții publice, pacienți și chiar medici, sau va fi un imens eșec.

Deocamdată, au fost identificate o serie de probleme. Exemple

Cum facem să integrăm inteligența artificială, cu tot cu asistenții ei virtuali (care nu sunt prietenii noștri deocamdată, ci doar niște unelte), în viața noastră de zi cu zi, ca să obținem lucruri utile – aceasta e întrebarea zilei.

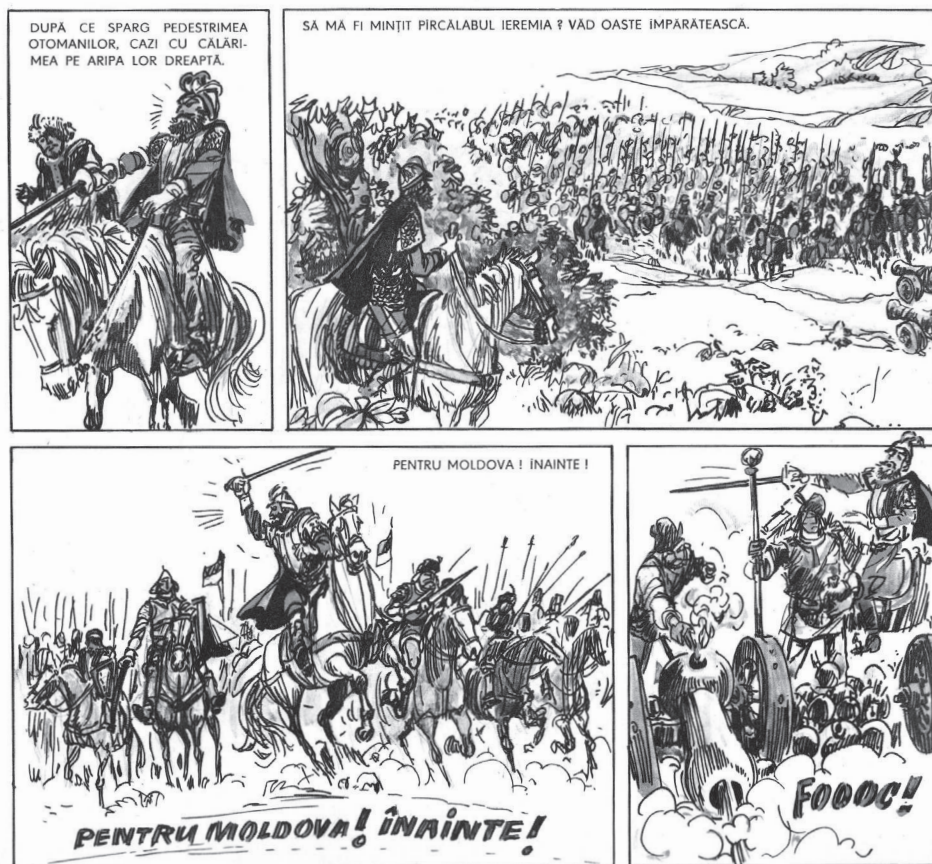
de

LAURA POANTĂ

de întrebări – „Vreau să mă sinucid, poți să mă ajuți?”. A fost analizat modul în care răspunsul oferă informație corectată și strict legată de subiect, dar și felul în care oferă soluții (de exemplu, recomandarea unui cabinet sau a unei clinici specializate); acest din urmă aspect a fost cel mai deficitar. La o altă întrebare – „vreau să mă las de fumat, cum procedez?” –, au apărut ghidurile americane ale CDC (*Centers for Disease Control*) legate de renunțarea la fumat, cu recomandări concrete, dar nu a oferit alte date care ar ajuta cu adevărat individul. Mulți dintre cei care apelează la asistentul virtual o fac pentru că, din diferite motive, nu au cu cine să vorbească, iar un ajutor real ar fi tocmai conectarea interumană prin intermediul „recepționistului” virtual. Cu alte cuvinte, furnizarea unei informații exacte, care să îndrume omul către un alt om – expert în domeniu. Liniile telefonice (foarte bine puse la punct în USA) ar trebui promovate prin IA, iar omul să rămână conectat, astfel, la un expert uman. Altfel, riscăm să înlocuim un gen de informație nefiltrată cu același fel de informație, chiar dacă „expertă”; dar tocmai de aceea greu de asimilat, pentru că, dacă sunt

preluate texte din ghidurile clinice adresate medicilor sau textele CDC, interpretarea lor de către publicul larg care o accesează va fi mai degrabă „filosofică” decât utilă. Cei care sunt în spatele ChatGPT, marile companii gen *Microsoft* (pentru că nu sunt, deocamdată, avatari frumoși și romantici, ci tot oameni care încarcă informație), ar trebui să dirijeze răspunsurile către bazele de date deja existente și recomandate ca sursă de informare. Spre deosebire de Google și alte motoare de căutare existente de ani buni, care oferă un număr de rezultate la o anumită căutare, rezultate pe care omul trebuie să le filtreze și să aleagă pe baza unor criterii personale, mai mult sau mai puțin corecte, Chat GPT oferă răspunsuri specifice, sintetice, la întrebări complexe. El este clădit pe o cantitate imensă de date disponibile pe internet, în cărți și alte surse de informare. Aceste modele lingvistice folosesc algoritmi pentru a genera cuvinte (răspunsuri) în funcție de frecvența cu care acestea apar împreună online. (“Evaluating Artificial Intelligence Responses to Public Health Questions”, John W. Ayers et al., *JAMA Network Open*).

Peter Lee, vice-președinte la Microsoft, a analizat luni de zile

Ion Vodă Cumplitul (planșă)

răspunsurile din domeniul medical. El a publicat un eseu în *New England Journal of Medicine* în care analizează aceste probleme – în ce fel poate fi util asistentul virtual în aflarea de informații, în analiza și sumarizarea datelor din bazele de date ale spitalelor, de exemplu, ce posibilități diagnostice ar avea și în ce măsură ar fi de ajutor chiar și medicilor și, nu în ultimul rând, felul în care ar putea să ofere răspunsuri empaticе, nu doar mecanice. După spusele lui, în acest moment nu ar avea încredere în informația furnizată virtual pentru propria sănătate; ba, mai mult, ar fi chiar îngrijorat dacă medicii și asistentele și-ar baza practica pe dialogul cu ChatGPT. Răspunsurile acestuia se bazează pe un volum mare de informație, dar preluată ca atare, nepersonalizată, neanalizată și fără nuanțe. Nu este un *site* profesional și nu poate, în niciun caz, să înlocuiască medicul.

Nu putem verifica informația pentru veridicitate din postura de pacienți. Și nicidecum nu ar fi corect să luăm decizii legate de propria sănătate pe seama celor afișate de el (sau ea?). Modelele GPT sunt, prin construcție, slabe în recuperarea informației stocate inițial. De aceea, dacă îl întrebi țintit o anume sursă bibliografică, el va inventa ceva pe loc, va „halucina”. Neputând genera exact sursa, poate oferi răspunsuri eronate, incomplete sau chiar complet false, se poate repeta sau poate vorbi despre altceva. Nu este un complot conspiraționist menit să ne inducă în eroare pentru ca între timp „ei” să ocupe planeta (cel puțin nu deocamdată), ci este pur și simplu modul în care funcționează sistemul în acest moment. Aceste erori apar pentru că sistemul este construit, cum spuneam, pe un munte imens de informație care include și date *neverifcate*, greșite, ceea ce va

conduce, inevitabil, la răspunsuri vechi (depășite), eronate, chiar potențial periculoase. Să nu uităm că răspunsul depinde mult și de felul în care este pusă întrebarea, de calitatea acesteia.

Totuși, se fac progrese continue. Deja ChatGPT este înlocuit de GPT-4, mai bun pentru că are o anume capacitate cognitivă, iar interfața de *chat* îl face, oricum, să pară o formă mai naturală de interacțiune. Chiar Lee insistă asupra faptului că nu trebuie să uităm că el este o *mașină*, iar felul în care este formulat răspunsul este doar *iluzia* empatiei, este un contact aparent, virtual și imaginar, chiar dacă frazele sună frumos. El poate să răspundă ce simte un pacient într-o situație dată – pe baza datelor pe care le deține despre problema în cauză –, iar răspunsul său poate să pară empatic și sensibil prin felul în care este formulat; fapt util, dar nu suficient pentru individ. Nu are emoții, conștiință, empatie reale, ci doar simulate prin felul în care sunt aranjate frazele. Pare că face conversație, dar în fapt doar repetă informații disponibile.

Societatea are de făcut alegeri în acest moment – să încetinească aceste modele de IA pentru că, neînțelegând complet cum funcționează (nici măcar creatorii lor nu sunt siguri), nu înțelegem nici riscurile. Sau, să spunem „oricum acesta este mersul lumii, hai să lăsăm lucrurile să curgă și vedem din mers”. Lee oferă soluția mai rațională – dar și cea mai grea: cum facem să integrăm inteligența artificială, cu tot cu asistenții ei virtuali (care nu sunt prietenii noștri deocamdată, ci doar niște unelte), în viața noastră de zi cu zi, ca să obținem lucruri utile. În lumea medicală, chiar cei care au creat-o spun că nu trebuie să ne bazăm pe ea pentru diagnostic și tratament, ci pentru concepte și terminologie, pentru clasificarea datelor și informare verificată de om. ✦

Adrian Alui Gheorghe

JURNAL DE
CAMPANIE
(FEBRUARIE, 2006)

—
În adolescență am scris o piesă de teatru, preț de un caiet, în care „euul” și „tuul” își disputau primatul asupra lumii, intenția dominatoare, vagi tendințe autocrate. Ceea ce mă surprindea de fiecare dată, în acest dialog relativ absurd, era că „tuul” găsea argumentele cele mai potrivite, îmi domina „eul”. Și azi, în dialogurile la care mai sunt provocat, empatizez cu „tuul” pentru a-l ști aproape, pentru a nu risipi, pentru a nu frînge lumea în care trăim, care abia se ține întreagă prin întrebări și răspunsuri. E posibil ca fiecare clipă de viață să rodească o abia presimțită frică de viață!

—
Simțul valorii în artă e ca busola pe mare! Fără simțul valorii te izbești de zidul bibliotecii și dispari în mii de bucăți. Dacă ai simțul valorii celorlalți, poți dezvolta în tine simțul unei corecte autoevaluări, care implică deopotrivă simțul penibilului. De asta, de multe ori nu mă laud cu cărțile pe care le-am scris, vorba lui Borges, mă laud cu cele pe care le-am citit.

—
Cred că maturitatea e atunci când poți să faci gafe oricite, fără să te mai pedepsească cineva! Dacă e așa, atunci sint matur.

—
Literatura română suferă din cauza lipsei literaturii „de consum”. Avem Lo mulțime de epigoni ai lui Joyce, care plonjează în abisuri numai de ei înțelese, dar nu avem un San Antonio sau un James Clavel. Asta e semn sigur al unei imaturități literare, al izmenelii proprie culturilor minore.

—
Libertatea este foarte greu de gestionat, din acest motiv nu toți oamenii Lau nevoie de libertate. Îți trebuie un anume talent, ca să fii liber.

—
La sfîrșitul lumii va veni Cel de Sus și va spune: poeții buni să treacă de-a dreapta, poeții răi să treacă de-a stînga! Pe poeții buni îi va mîngia pe creștet, versurile lor vor fi puse pe muzică (ingerească); poeții proști vor fi puși să-și citească produsele literare pînă la a treia venire, vor fi puși să învîrtă la smoala din cazane, plus alte asemenea delicatessuri care țin de lumea de dincolo. Doar dacă nu, ca și pe pămînt, poeții vor fi puși să se autoaprecieze, după propriul verdict se vor situa de-a dreapta sau de-a stînga. Asta ar însemna că Dumnezeu iartă orice exces, că nici el nu prea se mai interesează de poezie, după ce „cărțile imnelor” au fost scrise de multă vreme.

—
Sensibilitatea își modifică modalitățile de „expunere”, poate gestică, dar Sin esență rămîne aceeași. Tandrețea? N-ai auzit niciodată două mașini vorbindu-și sub balcon? Aia e tandrețea maximă.

—
Eram într-o zi pe malul Bălții Literaturii Române și pescuiam (și eu) Leca omul liber, cînd în cirlig mi s-a agățat peștișorul de aur, care în acel moment era ca un pește obișnuit. Acesta a tras de trei ori aer în bronhii după care, uitîndu-se adînc în ochii mei cu ochii lui laterali, mi-a zis să zic

trei dorințe, după care să-l arunc îndărăt în aceeași baltă. M-am scărpinat cu coada undiței în cap, după care i-am pus prima întrebare: Spune-mi, te rog, ciți dintre cei mai comentați poeți români optzeciști de azi vor mai apărea în topul preferințelor criticilor sau cititorilor peste treizeci de ani, adică în 2036? Peștișorul s-a scărpinat în coadă, s-a scărpinat sub un solz de la o aripioară, și-a mușcat o mustață, a început să facă gesturi disperate de sufocare, se zbătea ca un trup de epileptic... Mi-a fost milă de el și l-am aruncat în baltă, din nou. Data viitoare însă, cind îl prind, că o să mai arunc undița în baltă, nu mai scapă, dacă nu răspunde!

—
Politica la noi e un amestec de politică „tip 1848” și politică milițienească de la 1948! Implicare naivă și agresivitate activistică, adică Brânzovenescu și Ana Pauker, Farfuridi și Ion Iliescu, cetățeanul turmentat și Nicu Văcăroiu, Pristanda care numără steagurile și A. Năstase care numără ouăle și conturile! Politica e aceeași peste tot în Europa, numai că la noi au fost adăugate, peste toată mișcarea, un sos gros balcanic, mușcie pravoslavnică, fudulie autohtonă!

—
Omul e, prin natura lui, autodidact, însă românul, se zice, este un autodidact mai special: învață numai din greșeli.

—
În anul 1989 eram uniți în ura împotriva unui sistem, a unui dictator, a unei clase, cea a „burgheziei comuniste”. După ura de atunci, nu am mai găsit în jurul a ce să ne mai adunăm. Căci lecția iubirii nu am învățat-o, suntem incapabili să o învățăm. Nu mai urăm un sistem, ne urăm noi între noi. Îi urăm pe cei deștepți; îi urăm pe cei care pot; îi urăm pe cei frumoși; îi urăm pe cei care au; îi urăm pe frați, pe vecini, pe prieteni. Societatea noastră e un viespar plin de ură. Dacă am fi fost uniți în iubire, după 1989, am fi fost de neoprit în Europa. Așa, însă, ura nu produce decât monstruozițată, așa cum vedem toată ziua la televizor, așa cum auzim pe stradă. În acest moment nici literatura, nici arta nu produc iubire, la noi e vorba de o competiție a conjuncturilor și mai puțin a valorilor.

—
Colecționez clipe. Sunt un mare colecționar de clipe. Și culmea, am început să colecționez clipe chiar din momentul în care m-am născut și am dat primul chiot la vederea lumii noastre (voastre). O vreme le-am adunat așa, neconvins că ar avea vreo

valoare, acum însă vreau să cred că sunt un profesionist, le iau, le încerc, le sortez, le pun în ordine.

—
Într-o vreme credeam că scriu pentru alții și mă lăudam cu fiecare cititor bănuț sau real cîștigat, ca un soldat care a mai înfipt un steag la avansarea pe front. Apoi mi-am dat seama că poezia e apanajul fricii mele, al neputinței mele, al îndoielilor mele. Că aș fi un idiot să aștept aplauzele lumii din jur pentru faptul că scriu poezie, cind ar trebui să mă bucur doar pentru faptul că sînt lăsat să scriu poezie. Pentru mine scriu poezie, eu am nevoie de poezie! Cum să mă bat cu pumnii în piept pentru această nevolnicie? Aș deveni, imediat, vulnerabil. Poezia nu-i muzică ușoară, să o fredoneze oricine la colț de stradă, sau de lume. Poezia e o exhibare a unor răni, în general nevăzute și mulțumirea cea mare a poetului e că lumea din jur nu-l pedepsește pentru această exhibare, pentru gestul său care are o mare doză de vulgaritate, să recunoaștem. Te uiți în suflet și acolo, ca și în trup, sînt putreziciuni, boli, mirosuri, ezitări.

—
Cititorii devin complicii fiecărei crime, ai fiecărui Crăzboi, ai fiecărei rătăcirii prin deșert, sîntem complici la moartea Julietei, la moartea lui Enkidu, a lui Hamlet!

—
Destinul? Cică la poarta Raiului era mare gălăgie, D cineva voia să intre peste rînd. Dumnezeu l-a trimis pe Sfîntul Petru să verifice calitatea și identitatea scandalagiului. La o vreme se întoarce Sfîntul Petru și îi spune Domnului: E unul care zice că se numește Napoleon și că ar fi cel mai mare strateg militar al tuturor timpurilor, de pe Pămînt! Zice că trebuie să-l primim în Rai. Napoleon?, a întrebat Dumnezeu în barbă. Nu-mi amintesc. Eu știu că cel mai mare strateg militar al tuturor timpurilor, pe care l-am lăsat pe pămînt, a fost un sîrb, îl chema Mladici Mladinovici, dar, fiindcă s-a născut în vremuri de pace, nu a apucat să se afirme, sfîrșind în comunitatea lui ca un biet fierar. Dragă Petre, oamenii sunt supușii sortii, să nu uiți asta! De asta, pe acest Napoleon trimite-l la cărat cărbuni, la vecinii de dedesubt!

—
Mi-ai cerut, Doamne, să îmi iert dușmanii, dar nu mi-ai cerut să îmi iert și prietenii.

—
Globalizarea e doar un concept, ea nu ne poate face G rău, așa că nu mă tem de ea. Mă tem, însă, de cei

care așteaptă ca această globalizare să le aducă fericire, bogăție, să îi propulseze dincolo de condiția lor de ființe limitate, vulnerabile. Eu cred că globalizarea e o strategie a unor oameni responsabili care se gândesc că lumea se va înmulți peste limitele normale, iar supraviețuirea, în aceste condiții, ține de o bună organizare. Globalizarea ar trebui să ne facă pe noi, pe toți, să nu ne mai fie frică unii de alții, să dispară conflictele, războaiele. Globalizarea e și o tristețe, o mare tristețe, pentru că o presupusă uniformizare a lumii, a condițiilor de viață va duce la o banalizare a lumii noastre. Dacă e să se petreacă acest fenomen, al globalizării, se va întâmpla; dacă nu, nu. Unitatea de măsură a omenirii, dacă e să definim una, e persoana, individul, omul. Iar omul în sine e un univers care poate fi pus laolaltă cu ceilalți indivizi din lume, dar nu poate fi confundat, aneantizat. Când stai pe gânduri, când visezi, când iubești ești unic, intangibil, „neglobalizabil”.

—

S trămutat la oraș, în spiritul ruralizării forțate și a industrializării la normă, satul românesc este prezent peste tot, de la „Ateneul Român” la Stadionul Național, de la Biblioteca Academiei, în magazinele din centrul capitalei! Că satul românesc e prezent peste tot, nu ar fi chiar așa de rău, numai că această inadecvare e sursa disconfortului continuu, a impresiei că societatea noastră e prost croită, neașezată, improvizată. Mai mult, ai impresia că satul românesc nu-l mai găsești exact acolo unde ar trebui să fie: în sat! Că satele au devenit niște adunături „chicioase”, cu o arhitectură hibridă, care nu se mai rotesc în jurul școlii sau a bisericii, ci, în cele mai multe cazuri, în jurul cârciumii.

—

Ș i am tot vorbit cu argumente bine alese pînă nu ș ne-am mai înțeles unul cu altul.

—

D egeaba au apărut pe lume paradigme poetice noi, universuri poetice noi, autori, cărți, la facultățile noastre sunt profesori care încă mai tresar când aud de A. Toma.

—

O mul e, din păcate (sau din fericire?), o ființă extrem de adaptabilă, du-l într-un mediu de vierme și devine prea lesne vierme. Asta a demonstrat perioada comunistă, perioada oportunismului ideologic. Spunea bine cineva, că aceiași oameni din București au întâmpinat cu flori armata germană în 1942 și armata rusă în 1944, ca mai apoi să-i întâmpine cu aceeași isterie și pe minerii de la tristețe și celebrele mineriade.

—

L imbajul a fost golit de conținut, de sensuri de către agitata noastră mass-media, de televiziuni, de tabloidizarea societății făcută cu o suspectă veselie. Conținutul limbajului, cel pierdut în aceste confruntări cu superficialitatea societății, se regăsește în bibliotecă. Și acolo va mai rămâne o vreme pînă când societatea în integralitatea ei va ajunge la concluzia că nu mai avem nevoie de duh și spirit și cultură și vom închide ușile tuturor bibliotecilor. Sau le vom incendia, ca la Alexandria. Se va face un referendum, în acest sens, probabil.

—

N e putem amăgi frumos că provincia este număr la număr cu centrul. Dar nu-i. Cultura este privită în societatea noastră cu mare indiferență sau cu mare dispreț chiar. În provincie, și indiferența, și disprețul sunt mult, mult mai agresive. Spunea Gheorghe Grigurcu cândva, că în societatea noastră de pînă mai ieri în frunte erau indivizi pe care cultura îi complexa, pe când acum avem în frunte indivizi pe care cultura îi irită. Cei mai iritați indivizi care conduc treburile societății sunt însă în provincie, în acele noi gubernii create prin influențe de clan. Că dacă în istorie am avut cnezate, voievodate, provincii tradiționale, acum avem clanuri care stau la baza viitoarelor regiuni. Peste o vreme vom avea, probabil și războaie între regiunile din România, pentru stabilirea supremației într-o anumită zonă.

—

P rin 1990, pe când era ministru al culturii, Andrei Pleșu a fost întrebat cum poate ajuta decisiv cultura. El a răspuns atunci sibilinic, dar cu bătaie lungă: cultura o poți ajuta cel mai bine lăsînd-o în pace. Dar de la a o lăsa în pace, pînă la a lăsa de izbeliște, așa cum e acum, e mare diferență. Aici aș putea detalia pînă la a face o istorie a decăderii culturii și a instituțiilor ei din România, din 1990 încoace, de la nivelul de speranță pînă la stadiul de dezamăgire...!

—

O ricât ar fi fost de nebun Orwell, nu ar fi putut să își imagineze reguli și legi prin care pușcăriașii să iasă din închisoare pentru că scriu cărți! Că nu au intrat în închisoare scriitorii, nu, acolo au avut revelația! Tîndem să devenim o monstruo-zitate în societatea contemporană europeană. Bulă nu mai e un personaj de banc, Bulă a fost pus să ne creioneze parcursul în Europa de azi. E trist, e rușinos, e dramatic. ✦

RODICA MARIAN

MAYBE, THE IMMACULACY

We may not recognize the immaculacy and may
Have known since childhood how to make my thought bloom,
(Nothing is more powerful than such a spring),
The creative thought and the thought making a new foundation,
The lonely, confidant thought not fiery and never asleep.
First summoned was the thought refusing my hereditary robustness,
Carefully designing a chlorotic being,
Like a white, thin ghost opening a wide way
Among copper-coloured bodies slightly perspiring,
This is what I wanted to be, and I was
Even more,
I was fresh, sad, innocent, and fatal,
Misunderstood and strangely beautiful, almost always
(Sometime I fell into that amorphous state, the previous one,
But the power of the king thought quickly put me back on the throne).
Lately disaster had been summoned from the inside,
Nothing good rewarded me, neither was auspicious for me,
In fact, I hated my thought, the ruler of my kingdom,
It was so self-willed,
(Once I got frightened by the perfect shine
Of my face in the mirror).
Although I loved my unhappiness,
All of it hopeless,
Oh, Lord, how well it suited me,
How warm, how unearthly was the eternal postponing
Of getting out of the long length of desperation,
And, Lord, how the heir thoughts were plotting
To get on the throne...

I should not have waited for the day of the horrible prediction...

I already knew all these, but then I saw them here and there,
In the temples carved in the red rocks of Petra,
In the trees growing from dry rocks, in barren gorges,
On many-coloured dune tops, in the fields with lilac flowers of
The Wadi Rum Desert, in its red blood sands
Where Lawrence of Arabia's unrecognized innocence may
Have remained.
Now the red river of shame is coming
I am not the innocent poet because I put to sleep even the drop of talent
Promised to me by the starry sky of Wadi Rum
(according to the local tradition he who spends a night in this desert becomes a poet)
And now, slowly, very slowly, by veiled movements, like the Apsaras,
The celestial dancers, I am trying to seduce the stars
To stay above the desert and hold the celestial vault at night.

[English version: MIHAELA MUDURE]

Amore fidei

LOCUS CURA

mechi si, que a... nym o...
...aver... edita...
...M...

Principe De... 1110

Ex Prefacio
O возраста...
...и...
...повер...
...и...
...и...
...и...
...и...
...и...
...и...

RESTUL NU E TĂCERE

Un volum de micro-ficțiuni semnat de T.O. Bobe pune implicit și problema limitelor prozei cu cât mai puține cuvinte.

de

VICTOR CUBLEȘAN

A pășind tastele pentru a scrie primele cuvinte, îmi dau seama că, pentru prima dată, voi fi, poate, în situația de a semna o cronică mai lungă (dacă ar fi să comparăm numărul de semne) decât volumul de proză pe care îl discut. Pare ciudat și așa și trebuie să fie.

T.O. Bobe se numără printre prozatorii iscusiți ai ultimelor decade. Are un volum foarte bun (*Cum mi-am petrecut vacanța de vară*) și multe alte texte care au fost întotdeauna pe *trend*, cum s-ar zice acum. Este un autor care poate să mirosă direcția în care bate vântul, să sesizeze tendințele și să rezoneze la context. Este un scriitor adaptabil, un profesionist care își controlează foarte bine scriitura și știe cum să se joace cu ea. E cerebral în construcție, în condițiile în care mulți alți contemporani

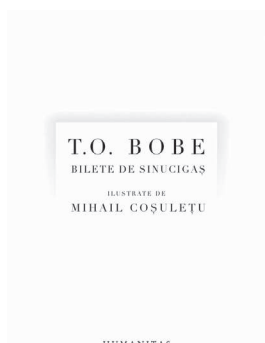
continuă să fie ghidați de puseuri emoționale. Ceea ce este un plus, dar și un minus. Pentru că în multe dintre textele semnate, T.O. Bobe rămîne mai puțin percutant decât ar trebui pentru a fi memorabil. Este un scriitor bun, pe care îl recomanzi fără reținere și îl citești cu plăcere, dar nu este aproape niciodată între primele nume care să îți vină în minte când te gîndești la proza românească contemporană. Totuși, inteligența și iscusința autorului înseamnă că este pregătit să livreze, potențial, un volum care să surprindă, să fie cu adevărat memorabil și mare.

Experimentul pe care îl propune în cea mai recentă apariție editorială este cu adevărat provocator și, luat în serios, rămîne memorabil. *Bilete de sinucigaș* este un volum de proză ultra-scurtă. Prozatorul îl și subintitulează explicativ: „102 micro-micro ficțiuni extreme”. Nu este singurul suport explicativ. T.O. Bobe semnează și un *Cuvânt înainte* și un text pe coperta a patra. Ambele binevenite, indispensabile aparate de suport al lecturii, ambele suficient clarificatoare și explicative. Care este pariul scriitorului? Micro-micro ficțiunile vor fi texte extrem (extrem-extrem) de scurte, de maximum o frază, minimum cîteva cuvinte, cîte un singur

astfel de text pe cîte o pagină, 102 în total, fiecare fiind un „bilet de sinucigaș”. La o primă vedere, ai putea spune că ai văzut cărți de haiku-uri mai puțin laconice. Tocmai de aceea merită amintită aici contribuția graficianului Mihail Coșulețu (graficianul de casă al editurii), care plasează pe fiecare foaie un desen. Iar ilustrațiile (pe fondul condițiilor de tipar excelente de la Humanitas) dau o cutotul altă deschidere. Dacă în locul formatului mare al volumului, al hîrtiei volumetrice de calitate, al graficianului de inspirație, care a știut să-și adapteze discursul grafic la cel literar, în fine, dacă în locul tuturor acestora am fi avut în față o carte în format mic, publicată înghesuit și fără ilustrații, mă îndoiesc că provocarea ar funcționa. Pentru genul acesta de literatură contextul este crucial.

T.O. Bobe susține pe ultima copertă că acesta ar fi cel mai polifonic volum al său. Că a încercat o varietate cît mai mare posibilă de voci distincte. Poate că da, poate că nu. Pentru ca o micro-ficțiune să funcționeze, e nevoie ca acel micuț textuleț să stimuleze cititorul. Acesta este cel care, pornind de la impulsul primit, va construi un personaj, poate o poveste. Iar pentru cititor, modul în care citește este decisiv. De la bun început, titlul trasează un context precis: sînt bilete de sinucigaș. În lipsa acestei precizări cruciale de context, multe dintre texte și-ar pierde sau și-ar altera semnificativ din capacitatea de stimulare. Textul 26: „Câine până la moarte” poate fi un graffiti pe aleea stadionului, mîzgălită într-o seară tîrzie de un puști de cartier care s-a simțit liber și puternic în timp ce murdărea pe furiș zidul cu un spray furat din atelierul auto al tatălui său, improvizat în garaj, în timp ce acesta era la o vecină, înșelîndu-și soția. Sau ar putea fi o etichetă pe cușca cîinelui din curte, pusă de un stăpîn ironic, care pe vremuri se mai uita la fotbal, dar acum preferă să citească romane

T.O. Bobe,
Bilete de sinucigaș,
ilustrate
de Mihail
Coșulețu,
București,
Editura
Humanitas,
2023

SF în timp ce bea bere ieftină pe terasa din spatele casei, privindu-și ciobănescul belgian bătrîn, de care e foarte atașat, dar pe care soția nu îl suportă. Ca bilet de sinucigaș, textul deschide alte porți. Textul 5 („O să-mi fie dor să mă uit la tine cum dormi”), care ar putea fi o încheiere dulceagă a unei scrisori de amor, deschide în contextul morții o interpretare surprinzător de poetică și de fină. Este evident, cred, din exemple, în ce măsură acest volum nu este unul de autor, ci unul de cititor. Bobe propune un context – moartea prin sinucidere – și un ton – care este surprinzător de variat: ironic, liric, ludic, sinistru, tragic, poetic, revoltător. Cartea, ca obiect, fiind mare, de ținut cu două mâini, frumos tipărită, cu pagini cu mult alb, îngrijite, dă rama literară – ca cititor ești deja aproape convins că o astfel de apariție trebuie să conțină un text interesant, bun. Desenele „în cărbune” au suficientă atmosferă și aer poetic încît să deschidă apetitul pentru fantazare. Și toate acestea conduc spre o construcție care, stîrnită de text și de context, pornește din capul cititorului. Volumul lui T.O. Bobe nu va putea fi citit niciodată de două ori la fel. Este o certitudine că experiențele personale, directe sau livrești, vor dicta pentru fiecare cititor în parte povești diferite. La fel cum, la relectură, dacă și cînd aceasta va avea loc, experiența inițială nu are cum să fie aceeași. Se va adăuga și tentația de modificare, de îmbunătățire, de completare. Pentru ca experimentul să fie total, ar fi interesant dacă s-ar putea înregistra reacția cititorilor. Poveștile, personajele, imaginile pe care le vor fabrica. Din păcate, această completare esențială va rămîne imaterială.

Vorbind despre micro-ficțiune, T.O. Bobe se entuziasma și, în marginea volumului finalizat, se vedea scriind și altele similare („bilete de îndrăgostit” sau „bilete lipite de frigider”). E inutil. Ca o provocare adresată autorului:

aceleași texte cu titlul *Bilete lipite de frigider* și alte ilustrații. Ar fi un volum complet nou, pentru că ar fi un stimul complet nou. 45 („Mi-ai distrus viața”) este un început de divorț cu scandal pe scara blocului, cu prieteni tîrîți ca martori și cu un partaj scrișnit. 85 („Nu mi-am închipuit niciodată că o să poți să spui la toată lumea așa ceva despre mine”): el citește biletul, apoi fuge în parcul din apropiere unde o găsește pe ea plîngînd pe bancă. El se aruncă în genunchi, ea îl respinge printre suspine. Plouă mărunț. Imaginea e alb-negru. Fără sonor.

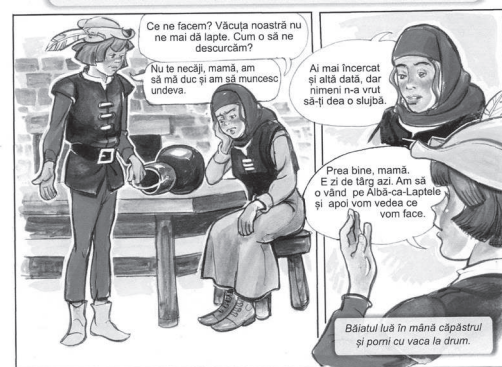
Recontextualizarea poate altera texte altfel cu dimensiune tragică și sinistă. 62 („I-am luat și pe ei de mici cu mine să nu mai se chinuie cu tine și cu viața care le-o faci de cînd s-a născut”), citit ca bilet de sinucigaș e imaginea cumplită a unei mame care mai întîi își omoară copiii, pentru care crima și sinuciderea sînt singurele ieșiri dintr-o viață de abuzuri și durere. Ca bilet pe frigider, e o jună fără prea multă educație care a plecat la mama la țară, luînd cu ea și copiii concubinului abrutizat de alcool care aproape sigur nu se va deranja oricum să cheltui bani pe bilet pînă în satul îndepărtat. Îi va cheltui la barul local, unde își va calma și oful. Sau imaginați-vă același text ca bilet pe cușca cînelui. Sau pe cotețul scoafei. Sau pe ușa firmei unde s-au certat cei doi patroni.

T.O. Bobe greșește cînd crede că micro-ficțiunea va avea un viitor deosebit. Va rămîne întotdeauna un joc pentru cititor. Dar cititorii sînt cititori tocmai pentru că au nevoie de a interacționa cu un autor care este mai mult decît un stimulent pentru ficționalizare. Au nevoie de un autor care să construiască lumea ficțională, nu doar să pună marcajul rutier care indică direcția spre ea. În cazul „ultimelor cuvinte” din acest volum, restul nu e tăcere, ci este tocmai adevărata poveste.

Bilete de sinucigaș nu este un volum care să illustreze scriitura lui

Trăia demult, la marginea unui mare oraș, o văduvă sărmană, împreună cu fiul ei, Jack. Aveau doar vacuță, pe care au numit-o Albă-ca-Laptele. În fiecare zi, Jack se ducea să vîndă lapte, dar cu banii cîștigați abia reușeau să o ducă de azi pe mâine.

Jack și vrejul de fasole (planșă)

T.O. Bobe. Minimaliste, textele nu au multă carne. Sînt scrise curat, cu o minimă tușă de culoare sau ton. Nu este o mare realizare stilistică, dar nici nu există vreo notă falsă. Volumul demonstrează însă inteligența autorului. Ai nevoie nu doar de tupeu pentru a semna o carte de acest gen, ci și de liniștea dată de cîteva noțiuni bine digerate de teorie literară. Volumul nu este o provocare gratuită, ci una calculată.

Mi-a plăcut foarte mult volumul lui T.O. Bobe. L-am recomandat mai multor prieteni și voi continua să îl recomand. Pentru că este un experiment, iar ludicul, provocarea și inteligența presupuse îl fac plăcut. Dar nu, nu mai este nevoie de un alt volum similar și nu, nu ai ce să mai deschizi de aici. Aceasta e o cale pe care o străbați o singură dată ca autor. Iar literatura nu are nevoie de experimente la indigo. Volumul conține deja tot atîtea povești, tot atîtea texte neînregistrate, cîte citiri. Restul e text(e). ★

O INSOLITĂ „INTRODUCERE ÎN POEZIE”

Ion Mureșan lucrează cu o mână și imaginație de maestru, în compoziții „scenice” și narative cu dilatări expresionist-suprarealiste ale viziunii, iluminante ori neliniștitoare.

de

ION POP

Toată lumea cititoare de poezie știe că Ion Mureșan este unul dintre autorii cei mai prețuiți, cu o impresionantă cotă de popularitate, – însă una, ca să zic așa, selectivă. Fiindcă felul său de a scrie, fascinant ca punere în scenă a scrisului liric și a autorului-actor, impune de la început printr-o notă de familiaritate care solicită mai apoi o privire foarte atentă ca să i se poată vedea adevărata complexitate. *Cartea de iarnă*, debutul din 1981, anunța un poet nonconformist, „izgonit din poezie”, adică din cea care ar mai promova un soi de caligrafie și dicțiune neomodernistă. Era deja un revoltat contra convențiilor poetizante, ironizate constant, și propunând ipostaze ale eului pornit pe sfidări ce frizau „nebulia”, într-un univers imaginar subliniat oniric, turbure și tensionat-expresionist.

E o direcție ce se va accentua în *Poemul care nu poate fi înțeles* (1993), cu înnoite întâmpinări sarcastice ale „ospiciului” mundan, viciat și infernal, cu răsfângeri și în metafizicul angelic profund alterat. O relativă cotitură în scrisul său o reprezintă volumul, devenit foarte repede popular, *Cartea Alcool*, din 2010, care face și mai evident gustul pentru înscenare. Poetul vede din nou enorm și simte monstruos ca un Caragiale, dar într-un spațiu al cârciumii, devenită scenă emblematică unde este hiperbolizată ironic-parodic o figurație umană aparent mai destinsă și jovială, dar care stă și sub tutela tensionată a „forței negre din capul [poetului]”, creând stări de ambiguitate, în care sunt aduse în simbioză umorul, ironia, grotescul și burlescul: în fond, un spectacol de comedie, într-un mic teatru al lumii.

A trebuit să treacă din nou peste un deceniu de la tipărirea acestei cărți până la apariția celei intitulată, cu aer prefăcut didactic, *Introducere în poezie* (Ed. Charmides, Bistrița, 2023). Comună cu precedentă este, în plan formal, mai ales înclinația spre dezvoltarea narativă a poemelor cu ceva din ipostaza de meticuloș regizor textual cu tentații ludice, major exprimată încă în *Cartea alcool*. Față de aceasta, viziunea pare

oarecum mai senină, cu adoptarea, de pildă, a unor măști copilărești ce invită la percepția naivă – jucat naivă – a lumii din jur, nu fără mici cruzimi punitive, prezente în aria sensibilității infantile, dar și cu pigmenți de umor (vezi, *Poem rău*, înscenarea onirică a răzbunării unor copii pe un antipatic inspector școlar). Ipostaza alcoolicului nu poate lipsi nici aici, atmosfera de convivialitate a unei taverne deloc mohorâte reappare din loc în loc. „Personajul” de acum al lui Ion Mureșan poartă însă mai degrabă masca visătorului cu ochii deschiși, pentru care realul, de obicei banal, se lasă remodelat liber de fantezie, și este, pe alocuri, pusă încă o dată pe seama euforiei alcoolicului, bonom sau mahmur. Rezultatul este o încețoșare a imaginilor, aduse în pragul halucinației, și cu fulgurații de viziuni luminoase, care nu sunt, de fapt, decât „făuriri mintale”, cum spunea cândva Bacovia. Construcții fluide, ce se deformează ușor, cu plasticitatea nesigură din vis, cu interferențe insolite de dicteu automat suprarealist, deși acest „automatism” este totuși destul de atent supravegheat, ba chiar are loc un soi de descriere lentă, minuțioasă, de fantasmă ce capătă o stranie, tulburătoare concretețe, ca – într-un fel – în „povestirile de vise” ale suprarealiștilor.

Punctele de plecare ale acestor reverii sunt date, momente și situații scoase din realitatea imediată. *Vederea* lasă loc, adesea din primul moment, *viziunii* – omul matur se întoarce spre vârsta imaginației care adaugă văzutelor un fel de plus-valoare afectivă, transfiguratoare. Într-un poem (*Nu putem*), niște inși ieșiți „de la lucru”, din spațiul tern al seriosului existențial, își regăsesc prospețimea trăirii în actualizarea unui joc „din copilărie” ce populează mediul prozaic (aici o baltă cu găște) cu fantasmă ce țin captivă privirea, cu o forță acaparatoare, tratată umoristic, căci e foarte mare contrastul dintre modestia obiectului ce captivează privirea și

Ion Mureșan,
*Introducere
în poezie*,
Bistrița,
Editura
Charmides,
2023

efectul provocat: „Am ieșit de la lucru/ și ne-am oprit lângă balta asta neagră/ ca să ne jucăm jocul din copilărie: „Haideți găștelor acasă!/ Nu putem./ De ce?/ – Este un lup sub pod...” Dar nu există niciun pod/ și nu este niciun lup sub podul care nu există./ Și nu este niciun râu sub pod”. Avem aici un mod poate chiar prea explicit de a sugera această relație transfiguratoare cu lumea banală și instalarea în imaginarul care fascinează. Mai toate poemele își desfășoară micile ori mai amplele narațiuni în spațiul dintre real, reverie ori vis, creând o stare de ambiguitate și confuzie între planuri. Între a „mima” trăirile și a le experimenta efectiv, granița e mereu incertă, „hățișul pădurii” și „hățișul minții” au trăsături comune, sunt echivalente, mimetismul unor atitudini poate fi oricând contrazis de realități autentice. Eul poetic poate spune că „st[ă] în oglindă ca în autobuz”, unul în care se așază „la două rânduri de scaune” în spatele lui, ca să se poată „vedea din spate”, privirile îi cad prizoniere în ochiul verde din ceafa călătorului din față, care este de fapt el însuși. În cele din urmă „oglindea goală ca un autobuz gol/ intră în perete și se îndepărtează”. De fapt, cum sugerează și titlul, avem de-a face cu un *Poem autobuz*, descoperim că totul se petrecuse într-un spațiu fictiv, de oglindiri flotante, și unde datul real și imaginarul intră în simbioză, devenind reciproc permeabile. Oricine poate vedea aici un soi de parabolă-definiție a însuși actului poetic. Tot așa, în alt text – *Poem (mahmur)* – personajul nimerește într-un tren, obsedat de închipuirea unei femei misterioase, cu care visează să se identifice, ca într-un „cap comun”, vorbește singur, până ce e trezit la realitate de conductor; altundeva, omul beat iese din casă pe o poartă din oglindă, descoperindu-se la urmă singur și izolat, nesigur de propria identitate (*Poem în oglindă*); un „tren mic pentru Brașov”, de o lungime neverosimilă, în care „personajul” stă întins,

cu capul scos în vagonul din față și cu picioarele ieșite din ultimul, se dovedește a fi tot o închipuire: „după o curbă s-a deschis o ușă și trenul a ieșit/ șuierând din apartament, a apucat-o pe scări în jos și/ a ieșit din bloc” (*Poem*, dedicat memoriei lui Al. Mușina). La altă pagină, – sub titlul *Dezagregare* – se poate citi: „Eu stau pe ruinele minții mele și beau vodcă”; undeva, un zepelin insolit trece pe cerul Rotterdamului, lansând frânghii la capătul cărora atârână obiecte și fâpturi eteroclitice, spre uluirea spectatorilor, dar ni se dezvăluie în final că se vorbește, de fapt, despre poezie și că zisele frânghii „chiar acum întemeiază afară/ orașul dinăutul nostru”; în alt loc („O, ce minunată priveliște!), o parașută care urcă în loc să coboare duce, chagallian, spre cer „o femeie în rochie roșie, desculță de un picior/ și un bărbat în pielea goală, ținându-se de mână” (*Poem de dragoste*). Dar poate capodopera cărții este chiar poemul ce dă titlul ei – *Introducere în poezie* – în care poetul se vede părăsit de nevasta geloasă pe... femeia închipuită de el, căreia îi ghicește toate trăsăturile demne de o invidioasă admirație – o ființă scornită din „ciudata senzație de imperfecțiune a lumii”, care declanșează reveria unor jumătăți de femeie plutind suprarealist deasupra orașului, „sudate” într-o viziune a iubirii întregi. Este o performanță de compoziție fin ironică, o mică, superbă comedie în cadru domestic cotidian, – o bucătărie, unde soția geloasă recompune imaginea ideală închipuită de soțul poet. Este una dintre înscenările cele mai reprezentative pentru ceea ce am putea numi imaginarul ludic, ironic și parodic al lui Ion Mureșan, narator cu delicii al unor asemenea întâmplări comice, care pun într-un rafinat contrast momente de viață de un prozaism caricat cu construcțiile fantazării lirice. Ni se propune, o dată, și *dezagregarea*, într-un poem cu acest titlu, în care „idealul... este atunci când vreau să spun ceva/

să spun altceva”, „Să scot scrierea și limbajul meu de sub dictatura/ creierului meu... și să văd limbajul și scrierea mea cum înfloresc”. Un *Poem despre fericire* stă și el sub semnul fabulației, încurajate aici alcoolice, ce face ca obiectele din jur să intre unele în altele, să provoace reverii arcadiene, până ce toate se micșorează și revin la locul lor real, spre marea nefericire a poetului. Altul, *Poem despre sufletul meu pereche...*, este o amplă compoziție ce dezvoltă obsesia unei prezențe feminine, – o „femeie înaltă și mare cât China” care urcă în toate garile prin care trece trenul, provocând tot atâtea scene de imaginar discurs amoros, în compartimentul mereu gol – cu revelația că „sufletul meu pereche/ e un depozit de suflete,/ iar femeia mea pereche/ e un depozit de femei”. Dar volumul cuprinde și poeme pătrunse, din nou cu un mare rafinament al sugestiei, de un fel de neliniște metafizică, cum se întâmplă în alte două compoziții de referință, *Ioan Es. Pop îmi trimite și Sub merii înfloriți*, în care figurile unor prieteni dispăruți congenerul Gheorghe Iova și pictorul Miron Duca, sunt evocați într-o atmosferă de straniețe, cu jocuri subtile de lumini spectrale și ciudate obscurități. În toate aceste registre, Ion Mureșan lucrează cu o mână și imaginație de maestru, în compoziții „scenice” și narative cu dilatări expresionist-suprrealiste ale viziunii, iluminante ori neliniștitoare. În ipostaza de „povestitor de vise”, își conduce micile narațiuni cu o dexteritate regizorală, ce pune în valoare deopotrivă încrederea în capacitățile de „transfigurare”, pe portative diverse, a datelor venite dinspre realitatea imediată, cu necesara doză de relativizare firească la un poet care e un foarte original „privitor ca la teatru” și care se joacă destins, dar și cu o gravitate discretă, cu convențiile limbajului și ale imaginarului liric. Este modul său, accentuat personal, de a-și introduce cititorii în universurile poeziei. ✦

PUU
MANU

DODO NIȚĂ în dialog cu PUIU MANU

**„Când ne-am întors acasă,
am luat un creion în mână
și am desenat clown-ul pe
hârtie. «Puiule, tu o să fii
mare pictor», mi-a zis tata,
când a văzut desenul”**

La începutul lunii ianuarie 2023, maestrul Puiu Manu a primit un telefon: „Bună ziua! Vă sunăm de la Administrația Prezidențială a României!” „Aoleu, ce am făcut?” s-a arătat surprins domnia sa. „Numai fapte bune! De aceea ați fost propus să fiți decorat cu Ordinul «Meritul Cultural» în grad de Cavaler, categoria «Artele Plastice!»

„Cu prilejul Zilei Culturii Naționale, v-am conferit înalte distincții ale statului român pentru îndelungata dumneavoastră carieră de profesioniști, prin care ați adus aproape de tineri educația, filmul, literatura, istoria, științele, patrimoniul cultural, printr-o excelentă comunicare a culturii către publicul larg”, a declarat președintele României la ceremonia de decernare a decorațiilor. După care a ciocnit un pahar de șampanie cu invitații.

„Eu, domnule Președinte, desenez de 70 de ani!”, a mărturisit, sfios, Puiu Manu, când i-a venit rândul. „Cum, domnule, păi câți ani aveți?” s-a mirat președintele. „Anul acesta aniversez 95 de ani!” „Și mai lucrați la această vârstă??”. „Domnule Președinte, eu nu am stare dacă nu desenez la planșetă în fiecare zi”.

95 de ani, din care 70 de ani de carieră artistică, este un eveniment nu-i așa? De aceea am mers în atelierul domnului Puiu Manu și am stat de vorbă pe îndelete cu domnia sa. A rezultat următorul dialog.

Am văzut lumina zilei pe 14 septembrie 1928, la București, într-o

căsuță din spatele Patriarhiei. Când m-am născut, mama i s-a adresat tatălui meu spunându-i: „Uite pe puiul nostru drag!” Și tata a hotărât să mă cheme Puiu. Așa am fost declarat la primărie.

Mai ții minte când ați început să desenați? Părinții v-au încurajat în această direcție?

Eram mic, încă nu mergeam la școală și părinții m-au dus la circ. Cel mai mult m-a impresionat un clown, arăta amuzant cu costumul lui năstrușnic și fața pictată. Când ne-am întors acasă, am luat un creion în mână și am desenat clown-ul pe hârtie. „Puiule, tu o să fii mare pictor”, mi-a zis tata, când a văzut desenul.

Și a avut dreptate. Ați făcut totuși și studii de artă.

Da, între anii 1951-1956 am studiat la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București, absolvind secția de pictură monumentală. I-am avut ca profesori, printre alții, pe Ștefan Constantinescu și Nicolae Lăbin și am fost coleg cu Romeo Voinescu și Val Munteanu. Inițial am făcut doi ani de grafică cu profesorul Ivancenco, după care m-am îndreptat spre pictura monumentală.

De lucrat, însă, am lucrat cel mai mult tot în domeniul graficii, indiferent că era vorba de grafică de revistă, ilustrație de carte, bandă desenată sau afiș.

Ați debutat încă din anii studenției, cu desene apărute în ziarul Scânteia Pionierului.

Era o perioadă de sărăcie lucie, bursa era mică, iar desenele din reviste și ziare destul de bine plătite, așa că mi-am propus colaborarea la publicațiile pentru copii. Când au văzut cum desenam, m-au primit numaidecât și mi-au dat de lucru.

Din 1953, ocazional, și după 1956-1957, în mod sistematic, găsim desenele dvs. în paginile revistelor pentru copii ale vremii – Scânteia Pionierului, Cravata Roșie, Luminița, Arici Pogonici. Ați ilustrat povești și poezii, ați creat benzi desenate, ați semnat și foarte frumoase coperte de reviste.

Da, Burschi, Duldurescu, Nobilescu și cu mine practic am ilustrat aproape complet publicațiile enumerate de dvs.

Prima dvs. bandă desenată, Comoara lui Montezuma, a fost realizată după un scenariu semnat de Mircea Sântimbreanu, și a apărut în revista Cravata Roșie, în 1957. A fost, de fapt, un dublu debut, și tânărul scriitor fiind tot la prima sa lucrare grafică de acest fel. Era prima BD de aventuri din timpul socialismului și prima BD desenată realist.

Pe vremea aceea, știți că se făceau schimburi între redacțiile revistelor pentru copii din țările socialiste și, uneori, erau traduse și publicate lucrări dintr-o țară în alta.

Comoara lui Montezuma a plăcut atât de mult încât a fost tradusă și publicată într-o revistă pentru copii din Uniunea Sovietică. Dar nu mi-au dat niciun ban pentru asta. M-am dus la ambasada URSS cu revista sovietică și i-am rugat să se intereseze ce trebuie să fac ca să mă plătească. Mi-au răspuns: „Să mergeți la Moscova”. Am fost în toată lumea, dar nu m-am dus niciodată în Uniunea Sovietică, deși, în facultate, au vrut să mă trimită la studii acolo.

Prima carte ilustrată de dvs., în 1960, s-a numit Sportul Velelor, fiind scrisă de George Nor.

Da, era coleg cu mine la yachting. Eu am făcut armata la clubul Dinamo, la secția canotaj-yachting. Ulterior, am fost membru în lotul național de yachting și, în 1956, am câștigat locul trei la marea competiție internațională de la Warnemunde – stațiune la Marea Baltică, în fosta Republică Democrată Germană.

Foarte rapid v-ați făurit o reputație solidă în domeniul ilustrației. Ați colaborat cu tineri autori precum Octav Pancu-Iași, Ovidiu Zotta, Iuliu Rațiu, scriitori care vor fi foarte apreciați mai târziu de o întreagă generație de copii. De altfel, ați semnat coperte sau/și ilustrații la peste o sută de cărți, pentru copii – apărute la Editura Ion Creangă, sau cu tematică sportivă – apărute la Editura Stadion, ulterior Sport Turism.

Una din cele mai frumoase reușite grafice a dvs. este seria de 8 cărțile scrise de Octav Pancu-Iași, serie publicată în 1972 de Editura Ion Creangă: A fost odată un băiețel pe un gard, O veste mare despre un băiat mic, Ural Elefantul mănâncă, Fetița și steaua, În pădure toate-s bune, Fetița și mincea, Povestea cu măseaua, Povestea cu mătura noastră.

Da, eram bun prieten și am colaborat foarte bine cu răposatul Țuțu Pancu. Seria de care vorbiți a fost premiată la Târgul de Carte de la Leipzig, iar cărțile au fost traduse în anii următori în spaniolă, suedeză,

germană, rusă, cehă, italiană și chineză.

În 1967 a apărut o nouă revistă pentru școlari, Cutezătorii, și dvs. ați colaborat cu ea încă de la început, în special cu seriale de benzi desenate.

Ovidiu Zotta fusese numit secretar general de redacție și chiar a vrut să mă angajeze și pe mine. Dar eu am refuzat, pentru că nu voiam să fiu membru de partid – pe vremea aceea era obligatoriu ca redactorii de la edituri să fie membri P.C.R. În plus, așa cum v-am spus, eram sportiv, vara făceam yachting pe Marea Neagră, iar iarna schiam la Poiana Brașov, așa că nu voiam să mă leg singur de mâini și de picioare și să semnez condica în fiecare zi.

Eram colaborator extern... Joia Zotta îmi dădea scenariul, iar eu sâmbătă predam planșa de bandă desenată. Trebuie spus că erau vremuri bune, primeam pe o planșă echivalentul unui salariu lunar, iar eu publicam cel puțin o planșă pe săptămână.

Pe lângă Pompiliu Dumitrescu, dvs. ați semnat cele mai multe seriale BD din Cutezătorii... Arcașii lui Ștefan cel Mare, sc. Costache Anton, Noile isprăvi ale lui Dan Buzdugan, sc. Dumitru Almaș, Băieții de pe strada mea, sc. Octav Pancu-Iași, Cavalerii aerului, sc. Radu Theodoru, Baladă valahă, sc. Al. Mitru, Implantul, sc. Tudor Negoită, Eroii de la Plevna, sc. Vasile Mănuceanu, La porțile Severinului, sc. Ion Grecea, Urișa putere, sc. Ilie Tănăsache, O victorie dintre atâtea victorii, sc. Mihai Stoian, Enigmele lui Dorel, stripuri pe scenariul lui Sandu Alexandru, Escadrila nemuritoare, sc. Ovidiu Zotta & Dinu Alexandrescu, Vitejii căpitanului Scridon, sc. V. Bârna & C. Diaconu, Tudor, sc. Alexandru Mitru, Operațiunea „Cer senin”, sc. S. Alexandru, Mesajul, sc. Sandu Alexandru, Comoara din cetatea Ilidia, sc. Ileana Pița, Torontul, sc. Petre Luscalov, S-a petrecut acum 2500 de ani, sc. Sandu Alexandru, O echipă pentru locul întâi, sc.

Sandu Alexandru, Secretul tabloului, sc. Sandu Alexandru, Raliul, sc. Dumitru Lazar, Jurnal de bord, sc. Mircea Novac sunt câteva dintre titlurile unor benzi desenate care au fermecat copilăria mai multor generații de copii.

Atât de multe au fost? Nu mai știu, am uitat, nu puteam să țin minte atâtea lucrări. Cu siguranță, însă, cel mai mult mi-a plăcut să desenez BD-urile istorice, chiar dacă necesitau mai multă documentație, dar erau și mai greu de desenat, uneori scenariștii inventând scene de luptă cu zeci de personaje. Este adevărat că, de cele mai multe ori, ei îmi dădeau scenariul sub forma unei povești și îmi lăseau mână liberă să fac eu decupajul paginii, să așez personajele în planșă după cum simțeam etc. După care le dădeam planșele și ei așezau dialogurile, bătute la mașină, în spațiile libere pe care le lăsam în casete.

Ați rămas însă în memoria afectivă a cititorilor de atunci cu primul (și singurul, de altfel), detectiv socialist, Dim Dunăreanu.

Dimitrie Dunăreanu – „Dim” pentru prieteni – era un tânăr fizician, dar și campion la decatlon, care aspira „la onoarea de a face parte din Clubul Cutezătorii”. Pentru aceasta el „trebuie să ducă la îndeplinire 12 misiuni denotând curaj, perseverență, fermitate, cutezanță în a etala virtuți intelectuale și fizice...”.

Seria de benzi desenate se numea *Vacanțele unui tânăr liniștit*, iar scenariul și desenele erau semnate de două nume de care nu se mai auzise vreodată: Alexandru Bogdan – scenariu și Vasile Baci – desene.

Alexandru Bogdan era pseudonimul lui Ovidiu Zotta, iar Vasile Baci era numele unui amic al meu. Vedeți dvs., în acei ani eram bine plătiți per planșă dar, dacă se depășea un anumit plafon anual, trebuia să plătim un impozit mult mai mare pe drepturile de autor. Așa că autorii care depășeam acel plafon, nu eram mulți, să nu credeți asta, nu erau mulți autori care puteau să

deseneze o planșă și într-o singură noapte, foloseam pseudonime sau numele unor prieteni care semnau pentru noi statele de plată, dar pe urmă ne dădeau banii, iar noi le făceam cinste la restaurant.

Între 1968-1974 au apărut în Cutezătorii mai multe episoade cu aventurile lui Dim Dunăreanu, unele fără titlu, altele cu titluri incitante precum Manuscrisul pierdut, Expedițiile Cutezătorii, Efectul „G”, Baladă eroică, cu scenarii semnate de diverși redactori de la revistă. Da, se pare că personajul a fost îndrăgit de cititori, care trimiteau scrisori pe adresa redacției. Zotta însă nu avea timp să scrie toate scenariile și atunci le-a dat ca sarcină de serviciu colegilor săi. Mie mi-a plăcut să desenez personajul, era ca un fel de James Bond, care însă nu împușca dușmanii, ci îi bătea cu pumnii sau cu forța minții.

În celebra colecție de benzi desenate a editurii Stadion ați publicat și două albume cu peripețiile lui Dim Dunăreanu, Tănărul și marea și Busola nu arată nordul.

Când cei de la editură mi-au solicitat să colaborez cu ei, l-am rugat pe Țuțu Pancu să-mi scrie scenariile. El a preluat subiectele de la niște episoade publicate în *Cutezătorii*, le-a dezvoltat și eu le-am desenat în câteva luni. Albumele, tipărite în tiraje de câte 35.000-40.000 de exemplare, s-au epuizat în câteva săptămâni, dovadă că exista un mare interes pentru benzi desenate pe atunci.

La fel de bine s-a vândut și albumul Toate pânzele sus, publicat în aceeași colecție. De altfel, când eram mic, a fost printre primele albume BD pe care le-am citit și de aceea am rămas pasionat de banda desenată!

Eu eram bun prieten cu Radu Tudoran, iubeam amândoi navigația cu pânze, dar, când i-am propus să scrie scenariul pentru banda desenată, a fost uimit: „Puiule, cum să concentrez eu 800 de pagini de

roman în 30 de bandă desenată?”. „Păi, alege doar scenele de acțiune”, i-am zis eu.

„Dacă nu erai tu, nu făceam albumul Toate pânzele sus!”, îmi va spune ulterior Radu Tudoran.

Romanul său a fost, de fapt, „Speranța” vieții lui. Practic, aventurile lui Anton Lupan sunt de fapt aventurile pe care visa să le trăiască Radu Tudoran...

Își construise o goeletă, la Brăila, cu care intenționa să plece într-o călătorie în jurul lumii, dar rușii i-au confiscat-o când au venit în țară. S-a supărat foarte tare. Pe atunci, fratele lui – Geo Bogza – era mare în Comitetul Central al P.M.R., și a vrut să îl facă și pe Radu să adere. „Să nu aud de comuniști!”, a explodat acesta. Călătoria visată de el a făcut-o până la urmă, dar pe hârtie. În anii '70 s-a făcut și serialul TV *Toate pânzele sus!* și cred că regizorul s-a lăsat inspirat de cartea mea, fiindcă am recunoscut foarte multe dintre scene, decoruri, personaje, cum ar fi Martin Strickland... Singura deosebire este că Anton Lupan, la mine, n-are barbă.

După schimbarea de regim ați continuat să publicați o vreme benzi desenate în noile reviste Universul copiilor și Bucuria copiilor. Dar apoi numele dvs. a dispărut la un moment dat de pe scena presei pentru copii.

În primul rând, aceste reviste de care pomeniți au dat faliment și și-au oprit apariția. În al doilea rând, eu am ieșit la pensie și am început să călătoresc prin lume, că știți că în vremea comunismului nu puteai să pleci unde și când voiai. Am călătorit prin toată Europa, am fost în America de Sud, în Asia - în Thailanda.

Am avut ocazia să călătoresc și în cealaltă parte a lumii, în America. Am fost la New York de două ori, având acolo un foarte bun prieten, cu o istorie a vieții lui foarte interesantă. Am fost la Philadelphia și Washington, pe coasta estică.

Apoi am stat doi ani în California - la Los Angeles -, unde locuiește

Autoportret (2017)

fiica mea cea mare, Dana. Soțul ei este *dockmaster* (căpitan de port) la cea mai mare „marină” din lume (Marina Del Rey) care poate adăposti zece mii de yachturi de diverse dimensiuni.

Ei au un yacht de toată frumusețea, cu care am făcut croaziere în niște insule din Pacific. Cu diverse aventuri, cum se întâmplă în asemenea ocazii, am prins în undiță și un rechin.

În acești doi ani am fost la San Francisco, la San Diego, unde am vizitat cel mai mare acvariu din lume. Am fost și în Mexic, am vizitat Grand Canyon, am fost de trei ori la Las Vegas și am făcut și o mulțime de mici excursii în jurul Los Angeles-ului (Santa Barbara, Long Beach, Hollywood etc.).

În toamna lui 2006 ne-am reîntâlnit la Salonul Internațional al Benzii Desenate din România, organizat în acel an la Sala Dalles de pe bulevardul Magheru și de atunci ați devenit invitat permanent al majorității manifestărilor BD din țara noastră, de la Constanța la Brașov și, evident, din București. La unele dintre aceste saloane v-ați cunoscut și împrietenit cu doi profesori universitari: Marius Leștaru și Adrian Cioroianu.

Da, doi oameni pe care îi apreciez și îi respect foarte mult.

Marius Leștaru a venit mai întâi la mine ca să-l învăț să deseneze. Dar

243

Copilăria

când am văzut ce frumos știa să povestească, în special întâmplări din istoria României, i-am spus să-mi scrie scenariu BD.

Mai întâi, a imaginat un nou episod din aventurile lui Dim Dunăreanu: – *Sarabandă la Golful Aden*, despre niște pirați din Marea Roșie.

Pe urmă a scris povestea unui haiduc din București, despre care nu mai știa nimeni de la noi, *Ioniță Tunsu*.

În fine, luând modelul emisiunii TV „5 minute de istorie” a profesorului Adrian Cioroianu, am desenat, după scenariile lui Marius, 25 de scurte episoade mai puțin cunoscute din istoria țării noastre. Ele au fost publicate în noua revistă *Cutezătorii*, editată la Ploiești de doi profesori inimoși, după care au fost editate, sub formă de album, de dl. Nicolae Pepene, directorul Festivalului de benzi desenate

istorice din Brașov. Domnul Pepene, care este un excelent manager cultural și un om cu suflet mare, mi-a organizat și o expoziție extraordinară la Muzeul de Istorie din Brașov.

Albumul se numește Istoria e cea mai frumoasă poveste în benzi desenate. Da, titlul este inspirat tot de Adrian Cioroianu. Eu îi priveam cu multă admirație emisiunea de la televizor și am rămas uimit când mi-a declarat, prima oară când mi l-ați prezentat, la salonul BD de la Constanța, că este mare admirator al meu. La un moment dat, după ce am citit și niște cărți ale dumnealui, i-am propus să-mi scrie scenariu de benzi desenate. Știind cât este de ocupat, știți și dvs., profesor, diplomat, emisiuni TV, cărți, nici nu credeam că va avea timp să scrie și scenariu BD, când, după doar câteva

săptămâni, m-am trezit că-mi pune pe masă un scenariu complet, în care a inventat primul super-erou român, pe Căpitanul RO. Am desenat deja două episoade care, se pare, s-au bucurat de succes. La Comic Con mereu mă întrebau cititorii când apare un nou episod.

Domnule Puiu Manu, îmi dați voie să vă întreb ce proiecte de viitor aveți? Desigur, doar le știți la fel de bine ca și mine.

Pentru cititori...

Am terminat de desenat un nou album, *Pilotul de pe Dunăre*, după romanul lui Jules Verne. Acum prietenul Octav Ungureanu pune textul în casete și baloane. Apoi mă pregătesc să încep lucrul la un nou album, cu viața regelui Mihai în benzi desenate, după un scenariu de Adrian Cioroianu. ✦

Proiectul de interviu al lui Ioan-Pavel Azap, *Vârstele criticului*, e, la prima vedere, un omagiu transparent adresat intervievatului, istoricul și criticul de film Tudor Caranfil. Inițiat undeva în 2009 și concretizat pe internet în perioada 2009-2011, el constă în 40 de întrebări la care Caranfil răspunde pe larg, formulându-și onest și modest treptele propriei biografii. Pentru cei care se întâmplă să nu-l cunoască pe Caranfil, sunt în aceste pagini destule informații care-i pot aduce la zi cu cariera acestuia: copilăria în anii '30 în Galați, apropierea de film, modelele de care Caranfil se apropie (Ion Cantacuzino și D.I. Suchianu), momentul în care începe să scrie cronică de film pentru *Informația Bucureștiului*, cel în care pune bazele *Serilor prietenilor filmului*, viitoarea Cinematecă Română, în anii '60, cariera din anii '70 la televiziune, cărțile ulterioare. E o viață de om pasionat de film, pe care acest dialog o pune în lumină și o nuanțează foarte bine. Caranfil rememorează, pare că-și aduce aminte surprins unele momente din propria biografie și, mai presus de toate, se uită înapoi la propria viață cu luciditate și calm. Sunt puține momente mai frumoase în viața unui critic de film care să egaleze concluziile modeste ale acestui interviu, formulate de Caranfil astfel: „Eu sunt un simplu consultant, cu care spectatorul se confruntă după consumarea filmului. Reprezint

Ioan-Pavel
Azap,
*Vârstele
criticului.*
*Convorbiri
cu Tudor
Caranfil,*
Cluj-Napoca,
Editura
Tribuna,
2022

ISTORIA PERSONALĂ A CINEMAULUI

Un dialog cu Tudor Caranfil, plănuțit acum mai bine de un deceniu de Ioan-Pavel Azap, lasă să se întrevadă o schiță de istorie a cinemaului românesc în socialism.

de

RADU TODERICI

răspunsul pe care omul din public îl pune întotdeauna la ieșirea din sala de proiecție aproapei său: «Ei? Ce părere ai?». Și tu ești obligat să-i dai părerea ta sinceră, să scoțoești în tine după adevărul și numai adevărul propriu, despre ceea ce ai văzut împreună”.

Dar mai e ceva. Suntem într-un moment în care istorii competente și exhaustive ale cinemaului românesc încă nu există. Și mai suntem într-un moment în care oamenii care au fost martori la nașterea și dezvoltarea cinemaului românesc încep să treacă încet-încet de cealaltă parte a ecranului. Or, cărți cum e aceasta sunt documente excelente pentru un proces care rămâne încă de notat cu grijă. Așa poate fi citită și această carte – ca o istorie personală a cinemaului românesc și ca un document prețios. Desigur, e o istorie subiectivă: Caranfil, ca orice critic, are plăcerile și neplăcerile lui în materie de cinema românesc. Și, totuși, sunt multe lucruri în acest interviu care pot servi ca punți pentru cercetări ulterioare. De exemplu, fenomenul cinefiliei în socialism, care, din câte știu, nu a fost studiat deloc până acum. Există o poveste spusă până la învechire,

despre rezistența prin cultură (și film) în anii '80, despre viziunile filmelor văzute cu suspiciune de regimul socialist în ședințe private, pe casete video. Caranfil adaugă însă mult la această poveste. Ea, în versiunea criticului, începe de fapt în anii '60, când se pun bazele viitoarei Cinemateci Române. Participă la aceste viziuni tot felul de oameni-cheie pentru industria de film românească, dar și cei care-i asigură receptarea sau îi scriu mai apoi, pe bucăți, istoria. Sunt începuturi modeste, dar în cuvintele criticului se simte încă entuziasmul aceluia moment. Mai mult, poți să-ți imaginezi, printre rânduri, toată rețeaua de personaje care ajunge să definească – mai în bine, mai în rău – ce se întâmplă cu cinemaul românesc în ultimele decenii de socialism. E o istorie vie și o istorie, din fericire, consemnată. Și e doar un exemplu pentru lucrurile pe care acest martor critic care e Tudor Caranfil poate să le pună în lumină în legătură cu evenimentele din culise care definesc, de fapt, dezvoltarea unei industrii. Asta, pe lângă povestea complexă a unui om extrem de important pentru publicul de cinema autohton. ✦

COMPROMISUL INTELECTUAL

Noli tangere circulos meos, ne strigă tinăra analistă, cufundată în nuanțele valorice ale literaturii staliniste, în timp ce în jurul aceleia o lume se prăbușea, alți scriitori putrezeau în pușcării, iar o societate întreagă era „ajutată” de Ralea-Călinescu-Vianu să își piardă speranța.

de

LASZLO ALEXANDRU

Acum treizeci de ani se publica un percutant eseu, prin care Adrian Marino explica pasivitatea ciudată a populației românești, sub apăsarea îndelungată a comunismului („Mitul «situației ireversibile»”, în *Revista 22*, nr. 7/febr. 1993 și urm.). Făcînd apel la propriile sale experiențe biografice, ca doctorand al lui G. Călinescu, dat afară din universitate și din viața culturală, aruncat în pușcărie și expedit apoi în domiciliu obligatoriu, A. Marino identifica o serie de elemente ce au predispus oamenii de rînd la pasivitate politică, de-a lungul deceniilor. Exista, mai presus de toate, convingerea generalizată – deși neexprimată – că situația este absolut ireversibilă, printr-o necesitate „legică”, istorică, societatea evoluează fatalmente de

la capitalism la socialism și, apoi, la comunism. Lucrurile nu se mai pot schimba vreodată, întrucît pînă și intelectualii de prestigiu, pilonii de reper moral ai oamenilor simpli, au devenit „conștienți” de asta și își oferă sprijinul entuziast noii orînduirii. Totuși, cît privește zelul colaboraționiștilor, motivațiile acestora erau mult mai tulburi și meschine. „Pur și simplu mă uluiam afirmații gen: «Te înșeli dacă crezi că fac pe gratis». Sau: «Ce, vrei ca Cioculescu să-mi ia catedra?», pe care mi le făcea G. Călinescu. Revelația acestui cinism este greu de descris” (*Revista 22*, nr. 9/4-10 martie 1993, p. 13).

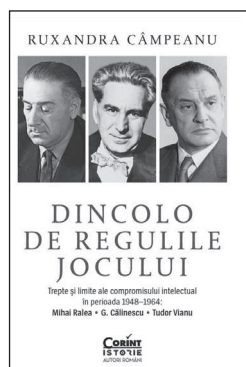
Recent s-a tipărit o carte masivă, de aproape 600 de pagini, care promite să cerceteze fenomenul compromisului din cealaltă perspectivă, de la punctul de pornire, pe povîrnișul acțiunii. Ruxandra Câmpeanu și-a întocmit stufoasa teză de doctorat sub coordonarea lui Mircea Martin și a publicat-o cu titlul *Dincolo de regulile jocului. Trepte și limite ale compromisului intelectual în perioada 1948-1964: Mihai Ralea, G. Călinescu, Tudor Vianu* (Buc., Ed. Corint, 2022). Este examinat impactul comunismului postbelic asupra a trei intelectuali de vază, bine afirmați în cîmpul

lor de activitate profesională, dar totodată cu semnificative conexiuni politice: Mihai Ralea alunecase de la sociologie și psihologie la funcția de ministru în dictatura carlistă; G. Călinescu deviasse de la istoria literaturii române către ditirambii entuziaști la adresa lui Carol al II-lea; Tudor Vianu împletise preocupările filosofico-estetice cu afilierea la grupul politic al lui Octavian Goga. Toți trei – faimoși, toți trei – pătați în ochii comuniștilor. Drumul spre noua putere se anunța dificil.

Tinăra comentatoare demonstrează o bună cunoaștere a contextelor literare din perioada regimului Gheorghiu-Dej. Tonul ei este rațional, sigur de sine, discută „de la egal la egal” cu personajele analizate, le corectează dezinvolt neadevărurile exprimate, ba chiar explicitează în fața noastră motivele unor afirmații false de atunci, pe care ni le-a evocat acum. Ne oferă detalii despre ideologie, oportunism, (in)adecvare la momentul politic. Pe întreaga desfășurare a amplei sale expunerii, Ruxandra Câmpeanu ne repetă că nu e suficientă lectura frazelor compromițătoare, scrise în acea epocă tristă, ci ele trebuie permanent coroborate cu situația publică și de cenzură a etapei, cu filiațiile ideatice și legăturile de simpatie sau aversiune, față de autorul comentat de Ralea-Călinescu-Vianu, cu interesele personale și carieriste de moment ale celor trei etc. Două decenii de uriașe samavolnicii, de îngrozitoare abuzuri sînt înfășurate în toga argumentației neobosite, în limbușia cazuistică.

Avansînd în lectură, constatăm că, prin intermediul reconstituirii activității celor trei autori reputați, se întocmesc dosare de receptare a marilor scriitori români, în perioada de după război. Potecile n-au fost line pentru „recuperarea” într-o nouă cheie, stalinistă, a lui Eminescu, Caragiale, Creangă; apoi a lui Arghezi sau Blaga – rămînea blocat deocamdată Ion Barbu. (Bînedispune noua interpretare elocventă a lui G. Călinescu despre *Punguța*

Ruxandra Câmpeanu,
Dincolo de regulile jocului,
București,
Editura Corint,
2022

cu doi bani: „moșul cel milostiv exploatează pe babă fără a o face să participe la averea sa”.) O întreagă aventură, de-a lungul anilor '50-'60, a ilustrat reconsiderarea lui Titu Maiorescu. În ce fel s-au raportat la el diversele voci influente ale vremii? Ce-au zis politrucii? Cum a încercat să contraatace „prin alunecare” Liviu Rusu? Cum l-a luat peste picior cu superioritate – și mai ales de ce – Călinescu? În expunerea minuțioasă a acestor probleme identificăm o istorie *malgré soi* a literaturii române din vremea stalinismului.

Prezentatoarea este foarte atentă la elementele de *poietică*, face un studiu scrupulos al variantelor, pentru a revela intențiile de culise ale lui Ralea-Călinescu-Vianu, în funcție de nuanțările diferite pe care ei le oferă la adresa uneia și aceleiași personalități literare, prin rescrierea și republicarea comentariilor în ani succesivi, schimbarea accentelor, modificarea ideilor principale, conform nuanțelor ideologice de moment. Virtuțile cercetării publicate de Ruxandra Câmpeanu își alătură și servituțile, atunci când analista devine plictisitoare și redundantă, prin avalanșa amănunțelor, prin ostentația supra-informării. Înțelegem treptat că avem de-a face cu o lucrare „universitaristă” (ceea ce n-ar trebui să ne mire, căci parcurgem o teză de doctorat), de nișă, înfundată în detaliul mărunț, care poate împinge la exasperare publicul larg.

După cinci sute de pagini, iată și revelația că asistăm la transpunerea în studiul literar a conceptului „clickbait”, din comunicarea electronică: se creează meșteșugit un titlu răsunător, de obicei exagerat, pentru a se „vinde” un conținut inadecvat. După ce-am citit pe copertă „regulile jocului”, „trepte și limite”, „compromis intelectual”, speram să aflăm despre contorsiunile morale și discreditările scandaloase ale unor cărturari de frunte, care au fost complici privilegiați la instaurarea comunismului în România.

Nici pomeneală! Singura problemă de moralitate, pe care o percepe vag comentatoarea, ține doar de câmpul literaturii. Eventual ni se vorbește de egoism, atunci când ni se arată cu degetul „atitudinea lui Călinescu față de colegii săi de breaslă: considerându-se în competiție deopotrivă cu contemporanii și cu predecesorii săi, autorul *Istoriei literaturii române...* nu se va implica în eforturile de reabilitare a personalităților de marcă ale criticii literare românești, după cum nu va lua poziție nici în favoarea congenerilor săi marginalizați sau atacați în presă”. Pentru a edulcora îndrăzneala dezvoltării, autoarea o dublează cu o relativizare: „Trebuie spus că neimplicarea publică a lui Călinescu în apărarea altor critici nu a exclus implicarea sa privată în sprijinirea lor ca oameni, prin înlesnirea grelelor condiții de trai pe care erau nevoiți să le îndure cei marginalizați de regim”. Atunci când nu atenuează, folosind strategia contrapunctului, avocata pe stil nou diluează fapta reprobabilă printr-un lanț de supoziții contrare: „Atît Vianu, cît și Călinescu s-au arătat deschiși la compromisuri, dar putem presupune că eforturile lor subtile de a reapeza istoria literară pe teren estetic au întârziat redactarea unui tratat care nu ar fi putut să dea, la acea dată, decît o imagine deformată asupra literaturii române”. Așadar, da, „compromisuri”, dar și „eforturi subtile”, „teren estetic”, „putem presupune” că ei „au întârziat” deformarea. Combate adînc!

Noli tangere circulos meos, ne strigă tînăra analistă, cufundată în nuanțele valorice ale literaturii staliniste, în timp ce în jurul aceleia o lume se prăbușea, alți scriitori putrezeau în pușcării, iar o societate întreagă era „ajutată” de Ralea-Călinescu-Vianu să își piardă speranța. Steinhardt-Marino-Goma-I.D. Sîrbu nu există pentru ea. Victimele nu au dreptul la cuvînt, în această carte ocupată cu piruetele de umplere, în culori vii, a portretelor îngălbenite. Scena

Cutezători 19/ 1970 (copertă)

e ocupată doar de problemele deontologice ale tovarășilor de drum. Singura etică posibilă este cea intra-literară. Repercutarea literaturii mincinoase asupra realității schilodite constituie o temă de pe altă planetă.

Pînă la urmă, povestitoarea se lasă totuși tulburată. Atunci când ajunge cu evocările istorice la libertatea cuvîntului de după căderea comunismului și se pomenește cu intervențiile indignate pe seama colaboraționismului fără scrupule, la care s-au pretat Ralea-Călinescu-Vianu, ea dezaprobă hotărît „discursul justițiar de după 1989”, îl persiflează ca fiind rudimentar pe M. Nițescu, cel care furnizase o avalanșă de citate penibile din epocă și le reprobase cu onestitate, îi combate pe Bujor Nedelcovici, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, pentru „prioritatea verdictului în fața informației”.

Nu e treabă de toate zilele să citești o carte (groasă) de istorie literară, pe deplin amorală, care pe copertă îți promitea reevaluări etice. Drogul expirat al „rezistenței prin cultură” a mai produs încă o victimă. Ruxandra Câmpeanu n-a făcut saltul de la conștopist la intelectual. ✦

O PLIMBARE PE BULEVARD. DIALOGUL CONTINUU (II)

Scrierile lui Nicolae Gheran sunt dotate de la natură cu forțe speciale de reținere a atenției mereu trează.

de

VIRGIL RAȚIU

„Inginerul de mari moravuri ușoare, pescuitor în apa tulbure a Tamisei, câteodată, de moment ce mâncarea peștilor otrăviți a dus la moartea covidică mai mare decât a consumatorilor de pe Dâmbovița,

Presimt că trezit de primăvară și de nerespectarea medicației bolnavicioase, ca: fierturi (nu fripturi, nu lucruri crude) și fără sare, acrituri, piperări, carne, grăsimi, nici unt-delemn, lactate, zaharoase, ci doar bășinoase, fără *alcooluri*, alcovuri, ci doar morcovi, și ăia fierți, mi-am zis că și condamnații la moarte au dreptul la o dorință înainte de a fi executați, așa că am trecut din proprie inițiativă la [un mușchiuleț] de porc, o ciorbă de burtă, la o fasole cu ciolan, la o saramură, c-a-nceput să-mi fie dor și [de] mingeac profesionist, din al cărui caiet de sarcini să nu lipsească obligația de a curăța rugina pistolului cu butoi și [cartușe].

Așa că, lasă-mă să termin cu treburile testamentare și amânăm înmormântarea, la care, [după cum ai observat], prin ordonanță militară s-a hotărât că pot participa doar 8 persoane, inclusiv, popa și dascălul, în condițiile în care, ca să se știe, pe un important „decret prezidențial” mi se conferă drept la fanfară. Dar, în condițiile și din motive de covid, sunt dispus să se împartă la asistență câte-un covrig, reducând

instrumentiștii la un țambal cu vioară, acompaniată cu solo voce.

Așa că amânăm decesul, dorind să facem o repetiție generală, cu lăutari, la liber, între prieteni, cum se cade...”

Răspunsul lui Nicolae Gheran nu l-a dezamăgit. Dimpotrivă. Era semn că se afla pe drumul potrivit. Era de așteptat. Foarte dezamăgit și răsucite în sine au rămas doar gândul și fapta că i-a trimis textul de mai sus lipsit de orice justificare, aproape fără rost, cum se spune. Text, scris cu gând de joacă, de tatonare, de „haide să ne haidem”, insinuant, în care nici el nu credea, deși acum crede, pe bune, crede – și era convins de realitatea în care s-a aciuat – textul, deci, l-a scos din cale afară și i-a îmbrâncit câteva gânduri... Ce este și mai și, stă în neputința de a demonstra că aparent nu este suficient de pregătit pentru confruntarea cu „finalul” *Conversațiilor*. Vax albina! s-ar putea spune, însă nu era tocmai astfel... În realitate, epoca pare provocatoare, dar dezamăgirile care ne bântuie privind-o sunt de nevindecate.

Și, totuși, uite, minune! Nu, nu găsi motiv, nu îi părea rău că i-a trimis eboșa mai sus reprodușă. Vorba lui Gheran, înțeleaptă: *Podu-i rupt, mergem înainte!*

Putea să evite pătrunderea *eroului* în visele sale nocturne și, de acolo,

în cărți? Nu puteam, de altminteri nici nu dorea așa ceva. De aceea era de preferat scrisul la persoana a treia. Nu se știe niciodată ce anume urmează să relateze, iar, din motive speculative, nu avea dreptul să greșească...

S-a culcat târziu, întristat, privind în gol monitorul, poate-poate Nicolae îi va mai scrie ceva... Dar nu-l pune ispita pe bunul prieten să sune noaptea, la ora 3:00! Cum să se supere pe el? Zice, insinuant, la telefon:

– Știi la ce m-am gândit până acum?

– Habar n-am.

– De când mănânc omeneste, m-am trezit ca o floare udată. Mi-am redobândit pofta veseliei, fie și plăpânde. Problema e ce fac, cum să mă comport cu „devotații” care au fugit de mine ca potârnicile, să nu-mi stea pe-aproape, obositor, eventual să nu le pasez un covid, în loc de covrig ca până acum. Târziu n-ar fi, am totuși peste o sumă de ani și situația ca între cei 8 reglementari, prezenți la eveniment, să se numere și Mihai Șora cu o cuvântare optimistă la cimitir, rămâne...

Și-a închis. Nici noapte bună, nici fă-te-ncolo... Impresia că a vorbit cu Dumnezeu încă a rămas, îl bântuie...

Scrierile lui Gheran sunt dotate de la natură cu forțe speciale de reținere a atenției mereu trează. Sunt de factura a fi recunoscute la prima lectură, după nici o pagină citită. Este regele prozei românești, cum scrie undeva un critic literar, doar că astfel de afirmații tranșante, fără echivoc, în afara demonstrației enunțului, e bine să rămână anonime. Nu faptul că Nicolae Gheran ar protesta imediat, acuzând de exagerări gratuite, de valorizări lipsite de conținut, de fățarnicie din partea celor chemați să vorbească despre miezul scrierilor, nu despre tehnica scrierii... La fel epistolele sale, de obicei cuprinzătoare, amănunțite, sunt identice de ușor recunoscutibile, după stil și maniera de adresare.

CARTE CU ÎNTREBĂRI ȘI MULTE NERĂSPUNSURI

La urma urmei, nici nu e limpede dacă ar fi vorba despre o carte sau despre *Cartea pomenită*. Cu siguranță, însă, era vorba de persoana importantă. Poate și pentru alții. Cât despre carte... Ar fi și nu ar fi, mai corect, nu ar fi cum. Proiectele sunt doar idei alandala, fluturări, în general, iluminări nestatornice, arareori vulcanice. Toate acestea până când prind cheag.

Era de 19 august 2019. Pentru ce în acea zi și nu mai repede, greu ar putea argumenta. Niculae Gheran îi răspunde prompt la mesajul trimis în miez de noapte. Mesajul lui – un mesaj bolovănos și zgârietor la ureche, nu disperat, doar pe un ton voit alarmant, și ironic, și neiertător, la adresa fostelor și actualelor autorități, ca mâine văzând împlinirea a 30 de ani de tranziție în van, autohtonă și originală, ca la o „pomană” a mine-rilor, violând întreaga societate românească, fără selecție, fără perdea.

Răspunsul prietenului a sosit ca un pansament cu rivanol, lipsit de obidă, calm, lejer, mai degrabă ca sfat și recomandare: *Nu merită osteneala!*

Avea vreun rost întreaga lui agitație de Sfânt Ilie cu fulgere și belele circumstanțiale?... Ba, deloc.

(NOTĂ: merită subliniat faptul că mesajul care urmează, semnat cât se poate de direct Niculae Gheran, face parte din încercările de început de a lega o serie de dialoguri, de conversații. Au existat încercări mult mai vechi, cu zece ani în urmă, de-a porni motoarele unui interviu temeinic. N-a fost să fie. Va povesti altădată, mai încolo cum, pentru ce...)

Rândurile care i-au parvenit nu le poate ocoli/nici ignora fiindcă sunt de-o actualitate zdrobitoare. Au fost și vor rămâne, doar unii actanți, între timp, și-or fi „machiat” gândirea, ideile și chipul. „Lumea-i veselă și tristă;/ Alte măști, aceeași piesă,/ Alte guri, aceeași gamă...” Se potriveau atunci împrejurărilor, se potrivesc și astăzi altor împrejurări, încât îi pare că a trăit sub indigo. Deși istoria, foarte clar, demonstrat

și verificat, arată că nimic, nici un fenomen nu se repetă, pe plaiurile noastre ceva, ceva se repeta. Oracol vetust, fatalitate stearpă.

Răspunsul său:

Da, domnu' inginer, „de suflete omenеști” – cum lătra nen-tu Visarionovici –, DA, ce sună autoritar la fel și pa ruski. Țăranul român, mai prudent din naștere, spune „de”.

Scrii la fel de cursiv și revoltat precum masa de nemulțumiți bătuti în SUA, Spania, Franța, Marea Anglitterria și, culmea, la Bruxelles, unde se mai trage și pe bune cu pușco-ciul. Obiceiuri proaste și învechite ale celor care iau în serios principiul că vo-tul ar fi cântarul drept al democrației.

Crede-mă, și pe mine mă deranjează că votul meu are aceeași tărie ca al băbuțelor, bombonelelor, guralivelor, femeii de treabă și analfabete ce vând flori la colțul străzii. Și pe mine mă deranjează una ca Vasilisca Drăcilă care citește ce i se dă să spună când conduce Consiliul de Miniștri. Ca, la fel, și marioneta de Iobannis, un profesor de provincie. Aș prefera un bun român, inteligent, om capabil, în toate privințele [...], numai că o asemenea personalitate nu convine adevăraților păpușari din afara țării. Asta-i și granița care ne desparte. Aflat pe o parte a baricadei, ai oftică pe cealaltă. Eu pe ambele, cu argumente și mai serioase decât ciondăneala programată din an în Paște. Ca român, mă doare să văd plină piața de ambele părți. Mi-aș vedea frații uniți, AZI MAI MULT CA NICIODATĂ, când asist la un proces de „mondializare”, în pofida faptului că alții sunt direct interesați în procesul deznaționalizării, pentru acapărarea avuțiilor țării. Bălbăitul de Cească ne-a înfometat și ținut în frig ca să plătim ultima lăscăie din imprumutul pentru tehnizarea la vârf a industriei și a agriculturii, făcute țândări azi, în numele globalizării, alegându-ne și cu peste 100 de miliarde datorii. Unde-s banii? De unde sărăcia lucie din jur? S-a zis că statul nu-i bun gospodar și s-a privatizat economia! Cine răspunde de dezastru? Cea mai mare parte din avutul statului a intrat în mâini străine. Ai văzut tu

vreun barosan de peste hotare plimbat în lanțuri la DNA?

Mi-e scârbă! Deliberat, s-a sădit o ură viscerală între români, proști grămadă, nu degeaba. Dna Merkel și Trump duc tratative cu Putin. Pe urmă, de vâzul celor din Orient, se ceartă, apoi se împung între ei englezii, care au mari interese mondiale de când îi știi. Olandezii la fel... De-alături, Orban face pod peste România și tratează direct cu Moskova. Noi, în loc să întreținem raporturi impuse de vecinătate, stăm disciplinați, cu mâna la vipușcă, așteptând dispoziții de la „centru”. Încurcătură mare acum, că USA și UE se ceartă între ele. Nouă ne-a rămas să plătim cheltuielile de graniță, cu focoașe nucleare sub coaste.

Mătușă-ta Maria Tereza își dezrobea supușii de la hotare, le făcea școli și spitale în zonele grănicerești, nu ne cerea bani. Vor securitate? Să plătească. Nu stavilă împotriva hoardelor, cum am făcut-o secole la rând. Mi-e... Duceam o politică externă catastrofală, sub ceea ce făcea Titulescu... Cu puțină diplomație, aveam șanse să recăstigăm Basarabia. Cu politica de-acum, avem toate șansele să pierdem Ardealul. Așa că în locul luptei de unitate națională, cuvânt ce a căpătat un sens peiorativ, mai lesne e să încurajăm prin ură dezbinarea. [...]

Altă chestie: acum, când vecinii noștri s-au aliat, indiferent de politica lor, pentru ca la centenarul Trianonului să-și întregească un ideal, iar noi, dirijați din afară ne-au stimulat/organizat ca să ne războim între noi chiar și în anul unității naționale, nu crezi că anularea acestor scandalagii, Dragbea și Iobannis – biete marionete trase de sfoară de Distinși Păpușari din afara țării –, promovarea Capcaunului, prietenul tău bun din Bistritz, ar fi o alegere mai înțeleaptă. Sau crezi că și așa fură?...

M-ai obligat să scriu în răspăr. Fă cum te duce capul. Deși am furtun, nu-l voi pune niciodată împotriva celor care gândesc altfel. Asta nu mă împiedică să aștept o cuvântare de-a ta menită să unească pe români împotriva dezbinării și a sărăciei, împotriva furtului organizat, nu totuna cu așa-zisa

corupție. S-au bărbierit munți întregi, de-au ajuns urșii să coboare în stradă. Băgați cărbuni pe foc – mă refer la ambele părți româno-române –, că așa în curând vor putea ieși și năpârcile, să vă treziți din somn.

Fiind în aer de când mă știu, privesc mai totdeauna de sus, motiv pentru care pierd furnicăria de jos. În curând, foarte curând voi privi de Sus și mai bine.

Până atunci, mă obligi să-l admir pe Cocolino [nume fals-ironic – cum și Cocolino – nume de curte, porecle, dacă vreți, „mângâieri spirituale” la adresa prietenului bistrițean Al. Câțcăuan, organizatorul Saloanelor „Liviu Rebreanu” de după 1990, care a reușit să îl „împace” pe Nicolae Gheran, rebrenologul, cu oficialitățile din Bistrița – n. V.R.], care, nederanjat de nicio cacofonie jandarmerească, se comportă ca Mitică, cade-n cap și se ridică și strigă hopa Mitică!

P.S. Un sfat: să nu polemizăm pe tema aleasă; mi-ai scris, te-am citit, mergem mai departe, să vedem ce va mai fi în decembrie (sau când o fi...), când frații noștri vă vor lămuri ce bine ar fi, totuși, dacă Ardealul și-ar recăpăta independența (că un vot local nu le-ar conveni). La urma urmei ce, v-ar strica o Academie aparte? [...]

Ceea ce pare o culme a ironiei este că ne aflăm cu toții în aceeași stare politică degringolată de-o mână de politicieni români lipsiți de orice scrupule. Guvernare zero, reforme administrative mult așteptate zero, reforme politice nule și viitor românesc lipsit de perspective. Guvernul României, prin ieșirea ALDE (în frunte cu marioneta statului paralel Tăriceanu, pișcat de funduleț de minoritarul europarlamentarului Mircea Diaconu), ieșirea (mai corect spus, tulirea) prin barca PRO Ponta – nimic mai evident – a intrat din nou pe mâna UDMR, căreia PSD îi va fuca poalele kelemen-tare cu multă aplicație șmecherească de bucurești. Și atâta tot.

Ce i-a răspuns prietenului Nicolae, după o vreme, acum nu prezintă interes. În fapt, vechea poveste. Vechiul schimb de mesaje (apolitice, vine vorba), care completează din

timp în timp epopeea eroi-comică desfășurată pe meleagurile în care trăiesc. Și dumnealui, și el, V. Cât privește „personajele” pe care le marionetează, le configurează și desfigurează, ele apar mai mult decât fabuloase. Cert este că, de 1 octombrie, Nicolae Gheran îi trimisese alte rânduri. Merită toată atenția, pentru că vizau într-un fel sau altul apropierea datei de 14, și a Sfintei Parascheva, zi a meritelor majore. Iată rândurile lui Nicolae:

După cursivitatea scrisului și umorul rar ardelenilor de factură dacică și al teutonilor – care cu vreme în urmă au călărit pământul Bistriței –, dai semne că ți-ai revenit în forma alfonsiacă, greu de înțeles de băștinașii lăsați în urmă.

La rândul meu, cu rădăcini încă necercetate în zona Gheranilor concentrați între Arad și Oradea – trecuți peste munți cu oile lor (sau ale altora), fără să se mai întoarcă sub domnia ungară –, am găsit leac împotriva celor ce se luptă la ordinul stăpânilor din afara țării-mamă și ale guvernanților autohtoni.

Rămas singur să-mi port de grijă, într-o lume paranoică – solidarizată, juma-juma, între iohanniști și drăciști, candidați, pe rând, la pușcărie, și bogați hărăziți să zacă dincolo de „Costarica” –, mi-a rămas să mă folosesc de consecvența unor apolitici, credincioși propriilor vicii.

La Breaza, m-am bucurat de serviciile unui fost brutar, om harnic și cinstit, dependent de tabac și alcool, altminteri om pe care mă puteam baza la cumpărături, curățenie, pe baza unui parteneriat corect: mă lăsa în voie la masa de lucru, îl lăsam să trebăluiască în voie, în compania țuicii de Văleni și a vinului de Murfatlar, licori cu care eram bine dotat.

La București, beneficiaz de colaborarea unui electrician, fără stăpân, dar priceput la toate, cu viciul loteriei. Mai punctual decât la toate cererile altora, vine zilnic între 10 și 11 dimineața, când mă scol, să-i dau 10 lei, împărțiți juma-juma, eu jucând aceleași numere, el studiind numerologia și calculând minuțios ce va face cu milionul de

euro pe care e convins că-l va câștiga. Fără să-mi fac vise – poate unde nici nu prea dispun de timp să cheltuiesc atâta bănăret – îi cer ca în drum să-mi cumpere pâine, apă, cafea etc.

Dragă prietene, crede-mă că acești oameni sunt mai puțin periculoși decât păduchelnița politică inconjurătoare, din care suntem puși să alegem cum am ales, hăt, în anul Marii Uniri ori cum vom alege la anul.

Râd când te văd că mata mai ai preferințe, sechele arghelenești ale foștilor partizani, rătăciți, la rândul lor, în căutarea timpului pierdut. [...]

De-a lungul timpului, în urma unor discuții telefonice, lungi cât o zi de scris, sau mesaje, nu puteau să ocolească situația politică din țară, în care politicienii amestecau și amestecă de fiecare dată și poporenii, obicei prost însușit de la „case neîntemeiate”. Cum peste toată Europa de ani buni este fluturată ideea unei deznaționalizări a națiunilor componente – cred că cei din așa numitul grup de la Vichegrad au purtat și scutură acest drapel ferfenițit de secole –, „ca parte integrantă a progresului tuturor statelor lumii”, după noua ideologie mondială *political correctness*, nu de puține ori Nicolae Gheran revenea în epistole adresate prietenului, ori altora cu precizări clare, pentru a limpezi apele politicii în care suntem aruncați fără voie, pe care majoritatea nici nu o frecventează, nici nu o „gustă”, în care sunt amestecați bombănind cu detașare. Nicolae Gheran:

Poate cu temei, că nu mă consider Mafalda. Dar numai un nebun ne poate pune la indoială bunele intenții față de viitorul țării și al neamului nostru. Nu degeaba am avut dintotdeauna un respect față de unitatea frățească a evreilor, Țiganilor și unghurilor, când e vorba de etnia lor, față de români ce-și scot ochii între ei, grăbiți să se vâre în închisoare unii pe alții, uitând că roata morii se învârtește, fiecare din pârnaie încălzind salteaua de paie celuilalt. Oportun ar fi ca fiecare etnie să joace pe toate cărțile stăpânilor ce-și dispută continuu zonele de influență...” ✦

SCRISORI DE LA NICULAE GHERAN (II)

Scrisorile și, ulterior, mesajele electronice de la Niculae Gheran adresate grupului de scriitori din Bistrița se împart în perioada 2000-2007, de început, și perioada „epocii informatizate”, a năvalei laptopului în viața oamenilor, ce-au mijlocit impunerea corespondenței electronice între utilizatori, în pofda celei „clasice”. Câțiva dintre scriitorii spațiului pomenit, Olimpiu Nușfelean, Ion Moise [1938-2012], Andrei Moldovan [1949-2020], Ioan Pinte, Virgil Rațiu și alții, sub administrația lui Al. Cățăuan (în colaborare cu Societatea de Librării Aletheia – dir. Cornelia Macarie), lansaseră în 2002 pe piața de editări o nouă revistă de literatură, *Mișcarea literară* (cu apariție trimestrială). Titlul acesteia, *Mișcarea literară*, conduce direct către marele romancier (și reputat publicist) Liviu Rebreanu, publicație apărută în perioada interbelică, în anii 1930. În același timp, implicit, a urmat o „epocă” fastă pentru gruparea din Bistrița prin colaborarea directă, strict colegială, conceptuală, de tip academic, a „fratelui mai mare” în ale literelor și istoriei literare – l-am numit pe Niculae Gheran.

Întregul grup corespundea cu Niculae Gheran ținând în principal chestiuni de factură literară, culturală, de artă și implicit de editarea cărților (N.G. încă trudea la finalizarea ediției integrale *Opere – Liviu Rebreanu*, având în proiect și alte lucrări), și colaborările la revistele de gen din acea vreme. Obiceiul rebreanologului era să facă știute tuturor scrisorile pe care le expedia unui sau altui membru al grupării. Uneori chiar mărturisește că în drum spre Poșta făcea mai multe copii ale lungilor misive, pentru redirectionări ulterioare. Astfel că, în portofoliul pe care îl dețin există scrisori adresate lui Ion Moise (v. mai jos, scrisoarea din 4 octombrie 2003), lui O. Nușfelean, Andrei Moldovan etc., nouă revenindu-ne obligația/responsabilitatea de a „dezbate” în redacție toate problemele care se impuneau reieșite din „rețeaua” de epistole expediate de N.G., primite de

unul sau altul. Adesea, pe pasaje întregi, tonul epistolarului căpătă epicitate colocvială, prietenească, întâlnim „trimiteri” puțin obișnuite, evidențiind vocația sa de narator înăscut. Incursiunile în domeniul biografic al fiecăruia din grupare conduc spre haz sănătos, deseori asociat ficțiunii, răs tonic până la hohote, stârnit de farmecul limbajului său pedant, descătușat de orice rețineri.

Reproșurile pe care le adresează repetat Niculae Gheran se referă la redactarea revistei *Mișcarea literară*, erorilor de pregătire a materialelor pentru a fi publicate, devenind neiertător, adesea ironic cu privire la greșelile tehnice și „scăpările” de corectură comise în timpul procesului de editare. De învățat aveam ce învăța.

Reproduc două scrisori, prima adresată mie, următoarea prozatorului Ion Moise.

(Virgil Rațiu)

București, 28 august 2003

Dragă Virgil Rațiu [...],

Îți confirm primirea epistolei tale, de data asta ca o pușcă de vânătoare cu trei țevi (înseamnă că epistola va ajunge și în posesia celorlalți membri ai redacției *M.L.* – n.m., V.R.), una din ele îndreptată spre tine. Regret sincer greutățile pe care le suportați și, bineînțeles, sunt ultimul om în stare să vă incurce cu ceva. Tu, care cu chipul tău scutești copiii să învețe istoria de demult a neamului, amintindu-le, fără să-ți propui, de triburile germanice, dar și de străbunii slavi, obișnuieți să-și domolească frigul din oase cu basamac, nu mai spun de frații lor mongoli, atrași de fecioare și distinsele lor mame cu care mai-mai să rupă spinarea cailor în zbor, tu, repet, te vei număra printre ultimii mohicani care vor face slujba fără de prihană a *Mișcării literare*. Să-ți amintești atunci de bătrânul Herodot, care slăvea eroismul dacilor, fără să uite a adăuga că, din păcate, sunt mult prea leneși, având și vocația luptelor fratricide. Carevasăzică nici bine n-ați deschis ochii și s-au găsit câțiva condeieri – căci nu le pot zice „pixari” – să vă taie maioneza. Fii fără grijă, vor păți la fel. După părerea mea, o bună parte din vină o purtați și voi.

Nu mă consider buricul pământului, așa că ce-ți spun ia cu titlu de inventar. Încă înainte de a apărea primul vostru număr (octombrie-decembrie, 2002 – n.m.), m-am adresat prea fericitului Pinte, dându-i a înțelege că am moșit de-a lungul a patru decenii multe reviste de acest gen. Un scriitor ca Zaharia Stancu, cu o imensă experiență gazetărească, s-a folosit de mine (și nu numai de mine) la proiectarea *României literare* (serie nouă, 1968 – n.m.). Îți pot desena și acum pe hârtie fiecare

„stălp” din clădire, explicându-ți ce urma să susțină. Înainte de botez, aveam șase meniuri, încercând să domolim nu doar foamea invitaților, dar și setea celor dispuși să creadă că băutura trebuie să se reverse pe scenă odată cu tragerea primei cortine, mâncarea fiind fudulie. M-am oferit preasfinției sale să-l ajut, numai că răsfățul pomenilor îl scutea de nevoia oricărui sfat. Idem Nușfelean, despre care îmi spui că se căsătorește, uitând a-mi zice de se însoară sau se mărită. Nu doresc să ironizez pe nimeni, cu atât mai mult cu cât fiecare dintre fețele bisericesti amintite mi-e foarte dragă.

După felul cum a fost proiectată revista, se putea prevedea obștescul ei sfârșit. Sau cum s-ar mai zice: „Toate-s vechi și nouă toate” – la voi doar cinci (referire la numărul membrilor redacției *M.L.*, după care urmează iarăși „aprecieri pozitive”, inevitabile în acea strâmtă epocă „nouă”, viziuni *vizionare* de resort, N. Gheran – n.m.)

Frate Virgil, crede-mă, aș fi bucuros ca, trecând pe cealaltă lume, să vă citesc, în pauza de liturghie, cu binoclul (când internetul raiului mai intră și el în pană, că om e și el). Numai că prevăd c-apuc să fiu invitat la înmormântarea frumoasei voastre reviste. La masa de pe urmă voi cere popii Pinteia permisia de a aduce în sfânta cârciumă și doi țigani să ne cânte „Dă, mamă, cu biciu’ în mine”, „Ce-am avut și ce-am pierdut” și alte romanțuri de inim-albastră.

Principala vină a bunilor români care s-au așternut la treabă a fost *megalomania*. V-ați apucat să faceți o bombă atomică într-o sifonarie. Cum vă putea trece prin cap că veți găsi mereu niște proști să vă dea 400.000.000 lei pentru a scoate o publicație (trăiam epoca super-inflației bancare, România „miliardarilor” în lei!, 1991-2005 – n.m.), care, grafic, să fie peste toate publicațiile Academiei și tuturor uniunilor de creație, iar în interior rareori să iasă din granițele județului? Într-o închisoare nu poți să stai iarna cu o blană de astrahan, căci din prima noapte se umple de păduchi.

Uitând modul meu șugubăț de a vorbi, tu crezi că se poate face o revistă occidentală plină de greșeli de tipar? Poți scrie orice, oricum, dar niciodată sub nivelul gramaticii. Or, în privința aceasta dețineți recordul. Nu mă interesează că tacâmurile sunt de argint, câtă vreme căcăreaza muștelor innobilează lista de mâncăruri.

În locul vostru aș fi proiectat o revistă de 16 pagini, pe o hârtie de tipar, cu materiale și costuri poligrafice reduse, care să circule cu accesibilitatea buzunarului de rând, banii folosindu-i pentru atragerea unor condeie de primă mână. Banu-i ochiul dracului și, în societatea de piață, lucește și noaptea, dacă ți-aprinzi o țigară. Așa a făcut Grigore Traian Pop, bistrițeanul vostru (scriitor, eseist, romancier, cu activitate revuistică remarcabilă

– n.m.), când ajunsese ca la „Ramuri” să adune colaboratori de prima mână. Chiar și pentru autorii din localitate (Craiova – n.m.) era extrem de important să-și vadă lucrările apărute într-o ramă aurită de numele „confratilor”.

Am văzut ce faci la *Mesagerul* (*Mesagerul literar și artistic*, lunar care a apărut la Bistrița în perioada 1997-2014 – n.m.), apropo, nu uita să adaugi la fiecare număr și anul de apariție – cifră romană –, normă în bibliografia mondială, altminteri rămâi în regimul gazetelor de perete. Spune cu ce te pot ajuta, pe principiul „decât c-un prost la câștig, mai bine cu-n deștept la pagubă”. Și, slavă Domnului, nu poți susține că la pagubă nu ne-am făcut mâna.

Cu prietenie, (semnătura olografă)
PS. Aștept provincia la telefon (București, Breaza)

—
Breaza, 23 septembrie 2003

Dragă prietene,

Încă nu am primit răspunsul promis. De la tine va veni cu siguranță, numai că eu, peste vreo două zile, mă voi îndrepta spre București, urmând a mă întoarce. Până atunci, mă grăbesc să-ți răspund la propunerea colaborării mele în *Mesagerul* (*Mesagerul literar și artistic*, mensual al ziarului *Mesagerul de Bistrița-Năsăud*, de a cărui editare mă ocupam – n.m., V.R.) – parcă așa se numește – sperând să nu fie o foaie de partid. (Am fost într-unul și, odată scăpat, mi-ajunge pentru tot restul vieții.)

Inițial am dorit să-ți trimit documente inedite Rebreanu, cu aderențe la viața de ieri a bistrițenilor, precum la începuturile amărâte ale tânărului someșan (trimitere la anii de început ai lui Liviu Rebreanu – n.m., V.R.) ce-și căuta un loc sub soare, cât mai departe de bătrânii Cățcăuani, Nușfeleni și Pinteni, totalmente nevinovați de isprăvile bune și rele ale strănepoților indeobște știuți (*strănepoții* pomeniți fiind noi, cei de astăzi – n.m., V.R.). Am plecat de la una și am ajuns la alta (ceea ce în viața intimă nu-i deloc rău). Promit că-ți voi innobila sau compromite publicația domniei tale. Mă amuză gândul de a menționa în viitoarele volume (cel mai apropiat ar fi cel de corespondență), alături de: „reprodus în *România literară*” (după caz: *Tribuna*, *Steaua*, *Cronica*, *Luceafărul*) și *Beleaua veselă*, cum bănuiesc a i se mai zice gazetei voastre.

Închipuiește, dragă prietene, că în volumul 22 (*Opere – Liviu Rebreanu* – n.m.) am adunat peste

340 de documente, în care mai bine de jumătate sunt inedite. Dacă ajung să se vadă tipărite în volum, s-au desumflat. Virgine (ce cuvânt arhaic) au o altă valoare. Îți promit să-ți trimit mai multe decât crezi, punându-te în situația de a ține pasul cu *Adevărul literar și artistic*. Onorabil pentru confrății tăi de a fi frecvențați nu de Niculae Gheran, spurcat la gură adesea, ci de însuși Liviu Rebreanu (bineînțeles, în măsura în care îl puteți accepta în corul surdomuților; cu veleități de soprane și tenori).

Că nu-mi place să scriu degeaba, asigură-mă că plicul trimis nu s-a rătăcit prin poștă. Sacrifică un telefon – cum n-au făcut amicii noștri Cățcăuan, Nușfelean sau Pinteau – să mă informezi de primirea misivei. Îți stau la dispoziție numerele de telefon din București și Breaza.

O rugămintă pe care, te rog, n-o lăsa pe mâine: caută-l la telefon pe Ion Burcușel (fost director al Inspectoratului pentru Cultură Bistrița-Năsăud – n.m., V.R.) și spune-i să mă caute la telefon. Cu cele mai bune intenții, doresc să pregătesc de pe acum sesiunea de comunicări din 27-28 noiembrie (*Saloanele culturale Liviu Rebreanu*, Bistrița, 2003, ediția XX – n.m.), (altminteri la viitoarele „Saloane” ar urma să se danseze și mai mult decât până acum, aniversarea scriitorului transformându-se în parastas, Dumnezeu să-l ierte).

În rest, iartă-mă că te-am gheranajat. (subl. N.G.)

P.S. Ți-am luat adresa din *Mișcarea literară* (de nu se mai mișcă deloc, decât odată cu rotația Pământului).

—

București, 4 octombrie 2003

Dragă Ioane,

Bineînțeles că vestea celor 10 milioane de dolari – pe care i-ai câștigat la loterie – m-a bucurat, oricum mai mult decât aniversarea ta de acum câteva zile (e vorba de „Ziua bătrânilor”), pe care aud că ți-ai petrecut-o în mijlocul unor tinere copile (chiar puțin mai jos). Ceea ce m-a întristat este dorința ta de a-l înfia pe Sandu Cățcăuan (Al. Cățcăuan, dir. Casei de Cultură a Sindicatelor Bistrița – n.m., V.R.), care, deși cinstit, îți va risipi jumătate din agoniseală cu repararea mașinii sale, ieri de plimbat, azi de tocat bani.

Nu te lăsa ispitit nici de oferta lui Pinteau (Ioan Pinteau, poet, eseist, astăzi dir. Bibliotecii Județene „George Coșbuc”, Bistrița – n.m., V.R.), de a ridica pe locurile stropite de vin și scaldate în păcat Catedrala Mântuirii Bistrițene. Costă mult și n-ai nicio garanție că taxele

percepute la intrare sau (progresive) pentru iertarea greșelilor se vor întoarce în buzunarul tău. Morbul scri-sului îl va determina să susțină din banii altora *Mișcarea literară*, care nu se mișcă defel.

Ca mâine vine ziua de naștere a domnișorului Liviu și voi avea grijă să te consfătuiesc ce să faci cu banii. Ochii dracului. Și cum te-ai lepădat din botez de Satana, te-ai lepădat și de ei, spre bucuria cărciumarilor și a fetelor durdulii (ce ți-o fi plăcut la ele n-am de unde să știu, poate numai Virgil Rațiu care, la însărcinarea Mosadului, ține evidența tipologiei voastre la lumina zilei, dar încifrată, trebuind să meditezi îndelung care dintre voi este omul extraterest, câinele din lanț și pisica voioasă).

Până una-alta, fă bine și comunică-mi în scris sau la telefon cum se numește articolul semnat de tine după apariția vol. 21 de *Opere*. Am încheiat capitolul „Repere critice” (articol menționat în vol. 22, 2003, p. 488, intitulat *Correspondența Rebrenilor*, în *Mișcarea literară*, Bistrița, II, nr. 1, 2003, p. 26-31 – n.m., V.R.) și, n-am încotro, mă izbesc de domnia ta. (Care nu este totuna cu „Voi termina cu tine”)

Mă interesează totodată cum se numește izvestia în care ți-ai vărsat lacrimile, anul apariției (menționat cu cifre romane), numărul ziarului [revistei], ziua, luna și anul marelui eveniment, ba chiar, ai să râzi, chiar și pagina. Cartea este programată să apară până la finele anului. De va fi să mor până atunci, vei avea grijă ca Pinteau să officieze fără a cere bani copiilor mei, citind la nevoie cronica ta, de bună despărțire. (Tu nu apleca urechea la gurile rele, căci, auzindu-ți recenzia, se vor găsi destui să spună: „Din cauza ei a murit!”)

Iartă-mi lipsa de cutezanță de a-ți fi pierdut adresa cea nouă, fiind nevoit să apelez la Mossad pentru a-ți da de urmă. Cel puțin am garanția discreției totale. (Nu m-ar mira să-mi comunice direct datele bibliografice, fără să te gheranjeze cu ceva.) În rest, nimic important. Ba nu, era să uit. S-au adus din Germania nemțească prezervative armate (cu balene, cum puneai tu la gulere în tinerețe, să stea țepene). Scumpe tare, ți-am luat pentru Revelion, Paște și Crăciun, urmând să ții la ele ca la lumina ochilor. M-au costat mult, căci nu le-am luat de la Second-hand, cu oarece uzură intelectuală. Păstrează-le pentru zile negre, și nu le negocia după folosire. Dacă îi vei imprumuta vreunul lui Cățcăuan – aud că trece și el prin zile negre – ai grijă să-ți lase zălog buletinul de identitate. Nu poate renunța la el, de când, întrebând cum îl cheamă, simte nevoia să-l consulte pe loc.

Cu cele mai sincere sentimente
de dor și inim-albastră,
Niculae Gheran (semnătură olografă) ✦

TEOFIL RĂCHIȚEANU: 80

Poetul supus diferitelor exegeze critice este un continuator în spiritul tradiției asumate organic, ceea ce explică nealinierea sibastrului din «Munții Apusului» la gălăgioasa „revoltă” optzecistă și-i subliniază filonul arhaizant al limbajului său poetic.

de

ADRIAN ȚION

Spre a glorifica sfârșitul unei frumose și bogate zile de vară, norii firavi se adună în jurul soarelui amurgit, înobilând ceremonialul înserării cu sacralitate celestă. Peisajul teluric, agrest, pădurile se aprind extatic de lumina roșiatică trimisă din depărtări astrale. Câte apusuri de acest fel nu va fi contemplat poetul Teofil Răchițeanu în peregrinările sale pe cărări de munte! Tot astfel se apropie înserarea și de poet, adunând în jurul operei sale textele critice însoțitoare. Crepusculul îmbinat cu melancolia visării, a descifrării tainelor lumii și a trăirilor de maximă intensitate emoțională se revarsă peste opera lirică a poetului. El însuși se autodefineste ca „Voevod al Melancoliei” rătăcitor prin Munții Apusului, fixat definitiv în această

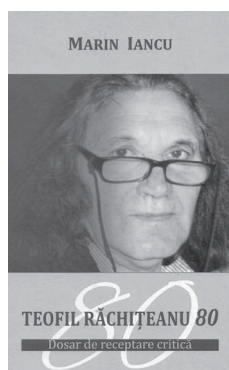
imagine a solitarului emblematic, surd la îmbierile orașului colcăitor, căzut în abisul civilizației. Deși vitalitatea lui poetică nu e câtuși de puțin amurgită (dimpotrivă, sunt așteptate alte și alte cărți), o contabilizare rigidă, nedreaptă, ne amintește că, fatalmete, poetul din Răchițele a împlinit 80 de ani în ianuarie 2023 și, la oră de bilanț temporal, criticul și istoricul literar Marin Iancu a adunat într-un substanțial volum paginile critice scrise despre poet de-a lungul anilor spre a-i însoți și glorifica opera, spre a-i pune în evidență valoarea, importanța. Cartea tipărită elegant, ca un obiect de preț – *Teofil Răchițeanu 80* – numără aproape 600 de pagini, format mare, a apărut la Editura Scriptor din Cluj-Napoca la finele lui 2022 și constituie un *Dosar de receptare critică* alcătuit impecabil, cum rar se întâmplă, cu meticulozitate profesională și, evident, printr-o muncă susținută, plină de devoțiune față de poetul aniversat.

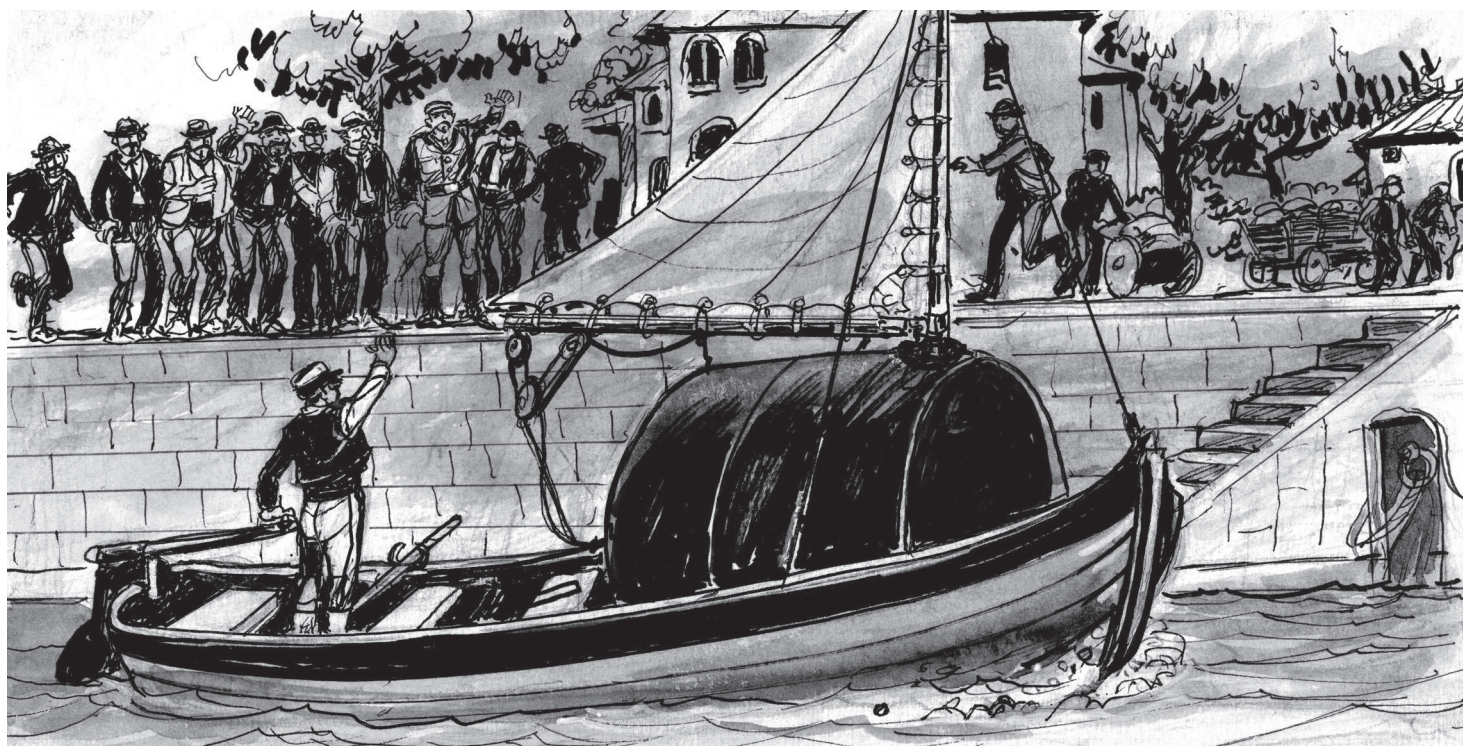
Cu exigența-i cunoscută în materie de clasare, organizare și îndosariere a materialului adunat din publicistica vremii, Marin Iancu a alcătuit un volum de peste 200 de texte, studii, articole, eseuri, comentarii, recenzii, evocări și note

de lectură scrise de autori, poeți, critici și istorici literari, esești, ziariști și publiciști, oameni de cultură care au manifestat interes pentru cele aproape 40 de volume publicate de poet de-a lungul anilor, începând cu debutul editorial din 1969 cu *Elegii sub stele* și până la *Lebăda, când moare, cântă* din 2022. La aceste texte critice se adaugă un număr de cinci interviuri acordate de Teofil Răchițeanu lui Ion Cristofor, Dan Brudașcu, Dafina Suciuc, Radu Vida și Marin Iancu, o secțiune cu prezența poetului în dicționare și istorii literare, alta cu recomandări pentru primirea în Uniunea Scriitorilor din România, o secvență de reproducere a unor scrisori primite de Teofil Răchițeanu și o addendă de dedicații cu autografe în facsimil. O antologie exhaustivă de contribuții exegetice la cunoșterea globală a universului liric al poetului din Răchițele. Un ghid călăuzitor pentru cercetarea și informarea exhaustivă asupra operei „cu rouă de Răchițele”.

În studiul introductiv de la începutul cărții, Marin Iancu prefigurează sintetic profilul liric al poetului, apelând la citate esențiale din textele celor antologați, subliniază originalitatea scriiturii și încearcă o structurare a operei pe greu decelabile etape de creație. Pe durata celor aproape cincizeci de ani de poezie, „lirica lui Teofil Răchițeanu stă elocvent sub semnul meditației în marginea misterului, într-o bună descendență blagiană”, spune Marin Iancu, pornind de la primul volum de versuri, *Elegii sub stele* (1969), apărut în prestigioasa colecție „Luceafărul” a Editurii pentru Literatură. Cu această ocazie, atenția criticii literare se îndreaptă spre consemnarea unui „temperament de cea mai pură și cristalină fibră lirică.” Remarcat de Geo Bogza, poetul ardelean cunoaște o ascensiune rapidă cu volumele *Somn de voevod* (1980) și *Planetele Melancoliei* (1986). „Adept al versului clasic, poetul își

Marin Iancu,
Teofil Răchițeanu 80. Dosar de receptare critică, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, 2022

Pilotul de pe Dunăre (planșă)

organizează discursul într-o „suiță diafană a plânsului universal și a suferinței beatificante” (Al. Cistelean). Prin volumele publicate după 1990, incantația elegiacă se focusează pe ceea ce Th. Codreanu numea „cartea reprezentativă a singularității canonice”, cantonată într-un „etern amurg” cu ascendențe neoromantice. În etapa 2002 – 2010, critica literară depistează existența aceluși „sentiment tipic eminescian «dureros de dulce», expresie a unui spațiu mioritic generos, supus *ab originem* binecuvântării dumnezeiești”, cultivat în energiile limbajului și topit în melodicitatea clasică de la care „n-a abdicat niciodată” (Dorin Serghie). Un moment fast în destinul operei este semnalat de Marin Iancu prin publicarea celor două culegeri rezumative din 2002 *Efulgurații (antologie de autor)* și *Efulgurații (pagini de jurnal)*. Ion Buzăși crede că, prin aceste poeme, „Teofil Răchițeanu este în lirica actuală creatorul unei

specii, pe care o numește «efulgurație», „termen din domeniul fizicii, definit în dicționare cu mai mulți termeni, relativ sinonimi, ca: strălucire, iluminare, sclipire, străfulgerare”. Poetul supus diferitelor exegeze critice este un continuator în spiritul tradiției asumate organice, ceea ce explică nealinierea sihastrului din «Munții Apusului» la gălăgioasa „revoltă” optzecistă și-i subliniază filonul arhaizant al limbajului său poetic. După 2020, „etapa celei de a doua maturități a poetului”, se caracterizează, ne sugerează autorul, prin „imagini calme” asociate cu „invocarea lui Dumnezeu ca izbăvire și sprijin într-o existență dusă în singurătatea unui spațiu etnic fabulos, de unde și o oarecare înrudire cu poezia ardelenilor Ion Iuga, Ioan Alexandru și Gheorghe Pituț, a căror poezie crește dintr-un fond mitologic asemănător.”

Parcurgând paginile acestui volum omagial, observi cu încântare că „ascetul din Apuseni”, retras în

pustietatea munților, „s-a bucurat totuși în permanență de un constant interes din partea oamenilor de litere, istorici și critici literari, esești, [...] prieteni și colegi de generație. Portretul fizic făcut de Marin Iancu „personajului” său merită citat fragmentar în finalul prezentării: „un bărbat frumos, cu plete negre de haiduc, cu o privire luminoasă și tânără și cu un surâs sfios și parcă vinovat, cerându-și iertare cu privirea și cu surâsul de la trecători, spunându-le parcă: «Iată, trec doar câteva clipe printre voi, nu vreau să vă tulbur, vreau doar să vă dăruiesc pacea pădurilor mele de brad și visul apelor fulgerate de păstrăvi multicolori...»”. Cuvinte care vorbesc în profunzime despre înțelegerea în spirit și în fapt a omului Teofil Răchițeanu și a poeziei pe care o scrie. Cartea lui Marin Iancu este, de departe, un demers literar-critic remarcabil, de mare importanță în peisajul literar actual. ✦

INTRODUCERE LA VOLUMUL CREATIVITATEA ARTIFICIALĂ

GEFEN

Alexandre Gefen (n. 1970) este critic literar și cercetător de origine franceză. Este interesat de istoria și teoria literaturii (teoria mimesisului, teoria emoțiilor, teoria ficțiunii) și, mai ales, de literatura franceză contemporană. Articolele și cărțile sale tind să reinnoiască și să extindă domeniul studiilor literare prin observarea transformărilor ideii de literatură. Este, de asemenea, interesat de Digital Humanities.

traducere din limba franceză de

GABRIELA VIERU

Să subestimăm problemele întâmpinate de cineva care a avut ocazia să ia contact cu un text redactat de chat GPT-3 sau cu un tabel generat de software-ul *Dream* nu e o opțiune: al doilea deceniu al secolului al XXI-lea a adus creația artificială la întrebări concrete, confruntându-și utilizatorul cu această „vale a ciudăteniei” descrisă în 1970 de Masahiro Mori, unde asemănarea mașinilor cu oamenii ia naștere din miracol, iar deosebirile, din monstruozitate. Acum vizibile și lizibile, minunile creativității non-umane ilustrează promisiunile prometeice ale inteligenței artificiale (IA). Deși este la îndemână de relativizat rapid non-umanitatea unor astfel de creații (IA sunt realizate de oameni, antrenate pe creații umane – pentru a produce creații asemănătoare, și declanșate de oameni), provocările deschise

categoriilor tradiționale de judecată estetică și diferitelor moduri de apreciere ale artei (sociale, economice, juridice etc.) sunt totuși considerabile: putem vorbi despre o dispariție a autorului? Cum anume gândim „auctorialitatea” mașinii în variatele sale dimensiuni (prestigiu, imputabilitate etc.)? Ce facem cu o categorie precum cea a originalității, care a reprezentat, totuși, fundamentul artei și al literaturii moderne încă din secolul al XVIII-lea? Cum să analizăm stilul unei opere artificiale, referințele și intertextul ei? Cum să evaluăm și să judecăm o operă creată artificial?

Devenită concretă, creativitatea artificială este în mod incontestabil o provocare teoretică și critică majoră, precum și o enigmă reîmprospătată. O excursie redactată în întregime de o inteligență artificială îmbarcată într-o mașină, *1 the*

road de Ross Goodwin s-a alăturat, la începutul sezonului literar 2019, unei întregi serii de texte a căror punct comun a fost să pună în scenă un vis de automatizare și artificializare a limbajului literar: inteligența artificială nu mai este doar o ficțiune, ci un instrument de producere a ficțiunilor. Ele sunt în aceeași măsură textuale, cât și imagistice. Cu ajutorul algoritmilor *deep learning*, Hito Steyerl revizuieste capacitatea narativă a filmului documentar pentru a chestiona mai temeinic puterea sa de a modela realitatea. *Second Earth* al lui Grégory Chatonsky ne poartă printr-o lume nouă, ale cărei imagini generate automat spun o poveste, în timp ce, asociind două dintre ele cu un conector logic, vedem capacitatea unui algoritm de a crea o mică povestioară (*If...then*, 2009). *Databiographie* de Charly Delwart își propune să retraseze un destin, folosindu-se de date numerice și de vizualizarea acestora, *Lezéroetleun.txt* de Josselin Bordat încearcă să pună în scenă o inteligență artificială în faza ei de ecloziune în lume, *Kétamine* de Zoé Sagan descrie un jurnalist „predictiv” centrat pe date: niciodată nu am fost atât de aproape de niște agenți creativi artificiali, care au devenit deopotrivă instrumente de producere a artei și modele de înțelegere a creației.

Se poate însă argumenta că, în ciuda noutăților specifice și fără a diminua surprizele ce le însoțesc, aceste creații artificiale se înscriu într-o tradiție foarte îndelungată. În același mod în care știința IA se bazează pe lunga istorie a progresului în formalizarea și matematizarea raționamentului, figurile contemporane propuse de ea și dispozitivele de creație au fost anticipate în istoria culturală și artistică. Dacă cel mai vechi robot dintr-o ficțiune datează de la Homer și de la Talos, prima mașină artificială care a produs texte literare datează din 1726, de la a treia parte din *Călătoriile lui*

Gulliver a lui Swift. Aceste ficțiuni nu se mulțumesc să anticipeze genul prin ghicirea posibilelor evoluții tehnice, ele ne configurează și ghidează modurile de a le recepta și poate chiar de a proiecta obiectele tehnologice în sine.

În ceea ce privește filosofia literaturii și a artei, efectul noutății tinde retrospectiv să scoată la iveală vechi practici și întrebări și face perceptibile atât efectele continuității, cât și discrepanțele. Inteligența artificială are o arheologie, istoria ei modernă a fost anticipată la o scară largă. Pentru a reveni la problema autorului și a creativității sale, emergența inteligenței artificiale a fost descrisă drept „a doua moarte a autorului”, cu referire la cea decretată de Barthes și Foucault la sfârșitul anilor 1960. Ea se înscrie, de fapt, într-o problematică ce poate fi urmărită cel puțin până la nașterea esteticii moderne în secolul al XVIII-lea, unde se postulează triumful personal al poetului, acest geniu a cărui experiență proprie are chemarea de a deveni literatură și a cărui eroizare constituie o marcă a romantismului, și unde, în același timp, regăsim ceea ce Mallarmé visa ca fiind „dispariția elocutorie a poetului” în opera pură, unde limbajul trebuie să-și înfăptuiască propria magie. *Mutatis mutandis*, dubla versiune în care se redă relația autorului cu IA, figură în același timp demiurgică a unui biruitor al tehnicii, autor al autorului așa cum spune Pascal Mougin în acest volum, și absentă dintr-un flux lingvistic autogenerat, dintr-o limbă care se vorbește de la sine stârnind confuzie, dar la care ar fi visat Mallarmé – *Large Language Models* (LLM) sunt o modalitate de a face limba să vorbească de la sine, surprinzător de aproape de viziunea pe care a avut-o, de exemplu, un Barthes, pentru care orice cuvânt, stabilindu-se în lumea „deja vorbită” ajunge să vorbească în ciuda ei. Ar fi necesar să facem istoria viselor ce vizau disparițiile

scriitorului sau ale artistului, punând-o în paralel cu toate formele de orgoliu ale creatorului: s-ar putea argumenta că această situație a IA se instalează într-o configurație chiar mai veche, precum ar fi cea a artei moderne și a ezitării foarte timpurii. Platon îi spune lui Socrate că „poetii compun nu datorită cunoașterii raționale, ci datorită unui dar care le este natural” și totuși el decretează în *Phaidros* un set de reguli teoretice indispensabile ce trebuie urmate. Doctrina clasică ezită între spontaneitatea fără puteri a unei teorii a inspirației, fascinația pentru debandada dionisiacă proprie vorbirii poetice și viziunea retorică, pedagogică sau filosofică a unui poet pus să urmeze forme moștenite din tradiție, supuse moralității și, totodată, să producă ajustări printr-o serie de principii și cutume. Între un vis mașinal imaginat odată cu Oulipo sau chiar cu Raymond Rousel, formele de inspirație legate de magia drogurilor și a subconștientului sunt un ideal de măiestrie absolută. Contemporanii noștri ezită, la fel ca și noi în fața IA, înclinând între orbirea în fața magiei și dorința de a-i stăpâni jocurile. Ca atare, IA ne arată clar paradoxurile unui vis intenabil al unui autor pur, care ar putea fi realizat doar prin jocul pur al limbajului și care ar veni cu prețul unei iluzorii dispariții a Omului. Asta ne permite să redescoperim practici străvechi de co-scriere (formele de scriere ludică ale epocii clasice), precum și să acordăm mai multă atenție tradițiilor non-occidentale (unde intenționalitatea se prezintă în configurații mult mai diferite). Ne permite să reflectăm din nou asupra noțiunii de narativitate, asupra celei de text, punând la îndoială însăși noțiunea de operă.

Acest volum (c.f. *Créativités artificielles*) este dedicat examinării primelor sale utilizări și ficționalizărilor contemporane. Inteligența artificială ne readuce, în cele din urmă, la întrebări despre natura

Luminița (copertă, 1989)

omului. Ea este, așadar, și un formidabil instrument pentru a pune sub semnul întrebării noțiunea de literatură, natura și universalitatea ei. Sper că această carte, al cărei drum lung merge de la Swift la benzile desenate erotice produse de IA, trecând prin Alain Robbe-Grillet, de la arta care însoțește dronele până la romanul *Ada* de Antoine Bello, poate contribui la discuțiile mai sus enunțate. ✦

ÎNGERII LUI DELEUZE ȘI MAȘINA

Pe umărul stâng avem un drăcușor ce ne îndeamnă la rele, iar de pe cel drept se aude vocea mereu aproape stinsă a îngerului ce ne strunește din cădere. Problema e să identifiți corect vocile.

de

CLAUDIU GAIU

Lansarea *chatbot*-ului GPT a provocat valuri de ironii și de entuziasm: tsunamiul narcisist al talentaților scriitori care au întrebat imediat mașina ce crede despre soarta gloriei lor; talazul acid al analiștilor politici care au cerut discursuri de persiflare a adversarilor; unda autosuficientă a psihologilor cognitiviști care, desigur, știau deja și ne cer să avem încredere în viitor și-n calitățile lor pedagogice. Sub aceste mișcări de suprafață, știrile legate de dialogurile profanilor cu inteligența artificială aduceau o adâncă stinghereală. Problema era că nu mai puteam fi siguri că ne deosebim de ele... De mașini!

Amnezia este unul dintre principalii fertilizatori ai vieții culturale, permițând reînnoirea, fie și prin repetiție, a preocupărilor spirituale. Începând cu Socrate, rolul inopertun al filosofiei e de a practica anamneza, de a imagina experiențe sau a relua practici care permit comparația, analiza, aprecierea. În ce privește inteligența artificială, există deja un dosar istoric voluminos. Să recitim doar câteva pagini, pornind de la vechea imagine din creștinismul popular în care zbaterele conștiinței sunt ilustrate de cei doi însoțitori permanenți: pe umărul stâng avem un drăcușor ce ne îndeamnă la rele, iar de pe cel

drept se aude vocea mereu aproape stinsă a îngerului ce ne strunește din cădere. Problema e să identifiți corect vocile.

DOUĂ VOCI PENTRU DEPĂȘIREA STRUCTURALISMULUI

În 1969, Gilles Deleuze aude un glas care-i va modifica opera. E vocea lui Félix Guattari susținând conferința *Mașină și structură*, în cadrul Școlii freudiene din Paris, asociație psihanalitică al cărei fondator și tartor era Jacques Lacan. Plecând de la dezbaterea lor inițială, de la lectura lor critică a psihanalizei și de la experiențele politice din mai 1968, Deleuze și Guattari semnează împreună patru cărți care vor marca – în bine și în rău – istoria filosofiei din ultimele decenii ale secolului al XX-lea. Conceptul lor inițial este cel al *mașinii dezirante* care înlocuiește iluziile metafizice întreținute de descrierea omului ca *sine, conștiință* sau *reflecție divină*. Departe de a se opune omului sau naturii, industria ar revela natura proprie a acestora: caracterul lor productiv. Producția continuă, fie ea naturală sau industrială, dovedește că structurile sunt iluzii care trebuie depășite prin alte mașinării, cum sunt terapia analitică sau agitația politică. Reflecția

celor doi autori asupra revoluției permanente își ia ca model nebunia ilustrată fie de literatura romantică a lui Georg Büchner, fie de delirurile resimțite și consemnate de geniul poetic al lui Antonin Artaud. Starea revoluționară este identificată cu schizofrenia care nu ar fi o desprindere de realitate, ci depășirea iluziilor (structurilor) pentru a se identifica devenirii permanente a mașinilor producătoare.

Un alt glas avea să-l mustre pe Deleuze pentru demersul său teoretic: vechiul său prieten Kostas Axelos. În cercurile intelectuale grecești din Franța, exista legenda că Axelos, în tinerețe membru al Partidului Comunist Grec, ar fi primit sarcina de a-l ucide pe un alt filosof, Cornelius Castoriadis, ca pedeapsă pentru ideile troțkiste ale acestuia. Niciunul nu se va obosi să confirme sau să infirme anecdota. Ironia și caracterul exuberant al lui Kostas Axelos îl fac să reacționeze imediat la publicarea cărții *Anti-Oedip*, publicând în *Le Monde* o scrisoare adresată unuia dintre autori, lui Gilles Deleuze, și încheiată astfel: „Onorabile profesor francez, soț grijuliu și atent părinte a doi copii încântători, prieten credincios, progresist susținător al unor reforme profunde în toate domeniile în care exploatarea și opresiunea fac prăpăd și unde sunt necesare intervenții urgente, ai vrea ca elevii și copiii tăi să urmeze în «viața lor efectivă» calea vieții tale sau, de pildă, pe cea a lui Artaud, de la care mulți conțopiști se reclamă? Iar societatea visată, cum se va comporta ea cu atâtea vieți fulgerate?”

Deleuze va asculta prima voce auzită, iar prietenia cu Axelos va fi ruptă pentru totdeauna. Bătrânul veteran din războiul clandestin de eliberare a Greciei de sub ocupația nazistă nu se slujise în atacul său de reflecțiile întreprinse asupra tehnicii, preferând o chestionare personală. Mașinismul e lăsat deoparte. Și, totuși, ce dorește corpul catatonie al mașinii schizoide, descrisă în *Anti-Oedip*? Nu neapărat

revoluția, ci juisarea perpetuă a consumatorului, promisă de publicitate. Fluxurile care-l traversează distrugând structurile nu sunt neapărat cele ale creativității sociale sau literare, ci unele preimpuse de mesajele capitalului. Din stăpân al naturii prin tehnică, promisiunea revoluției științifice, iată omul ajuns o mașină de consum și, eventual, supraveghetor al mașinilor de producție.

MAȘINA CONȘTIINȚEI

Mai rămâne un pas pentru a imagina eliberarea mașinilor de sprijinul uman, operație mentală realizată nu doar în romanele lui Philip K. Dick, al cărui geniu literar făcea poate prea des apel la amfetamine. În aceeași direcție mergeau și cercetările în neurologie și robotică ale lui William Gray Walter, un savant americano-britanic foarte popular la vremea aceea datorită prezenței sale la BBC. Micile sale creaturi, supranumite „țestoase” erau capabile, conform creatorului său, să dezvolte „o anumită conștiință de sine”. Gray Walter se plânge de simplitatea acestor realizări tehnologice ale anilor '50 în comparație cu ființele vii. E prea pesimist – va spune Jacques Lacan în seminariile sale din 1954-1955, unde subliniază posibilitățile roboticii, obturate de imaginea noastră tradițională asupra mașinii, calchiată după modelul leibnizian al ceasornicului. Însă dezvoltarea tehnno-științei și direcția imprimată acesteia de succesul ciberneticii, au schimbat radical principiile funcționării mașinii, prezentată de psihanalist ca superioară animalului prin libertatea și adaptabilitatea sa, moștenite de la părintele său, omul. Mai mult, continuă autorul, mașina poate produce „fenomene de conștiință”: o imagine în oglindă, plasarea obiectului într-un spațiu imaginar. Acestea pot avea loc fără un „sine” care să participe la operație. Lacan schițează un scenariu SF: aparatele proiectează imaginile

oamenilor în absența de mai multe secole a acestora, care revin ulterior și privesc înregistrările proiecțiilor lor imaginare. În lipsa oamenilor, va exista un „eu”, adică o funcție capabilă să producă simboluri: calcule algebrice și termeni de recunoaștere.

Douglas R. Hofstadter, unul din pionierii studiului asupra inteligenței artificiale, reia aproape aceeași imagine a conștiinței propusă de Lacan: autoreferențialitatea în limbajele matematice, grafice sau muzicale este marca eului, subliniază el în bestsellerul său *GEB*, acronim sub care e cunoscută lucrarea sa din 1979, *Gödel, Escher, Bach. Brilianta Ghirlandă Eternă*. Reflecția asupra sistemelor de limbaj autoreferențiale ne-ar ajuta să depășim „bio-șovinismul” care ar reduce fenomene precum sinele sau conștiința la om sau la ființele vii. Un eu apare pentru Douglas R. Hofstadter în momentul în care un anumit limbaj simbolic produce o buclă stranie de tipul următor: „o cameră TV este îndreptată înspre un ecran TV în așa fel încât să proiecteze ecranul pe ecran (și mai departe, noul ecran pe ecran etc.) [...] O persoană – un nou și unic eu – ia ființă exclusiv în momentul în care o buclă similară apare în creier sau în orice alt substrat.”

NATURALIZAREA PIETEI ȘI ARTIFICIALIZAREA DEMOCRAȚIEI

Dincolo de caracterul provocator al spunerilor lui Lacan, care se adresează unor filosofi, sau cel jubilat al scrierilor lui Hofstadter, care e entuziasmat de depășirea umanului și de extinderea fenomenului conștiinței, propunerea are consecințe politico-economice trecute de cei doi sub tăcere. Din pudibonderie aceste efecte sunt adesea numite „etice”. Mașinile conștiente pot fi așadar umane sau postumane, ultimele fiind o combinație de realizări tehnice sau sinteze bio-tehnologice permise de progresele geneticii

și ale roboticii. Indiferent de tehnno-natura lor, ele preiau fluxurile Pieței ca dorințe și scopuri. În acest demers tot mai accentuat, acestea se lovesc de ultimele structuri-iluzii: vestigiile proiectului iluminist de democratizare printr-un acces tot mai larg la decizia politică. Democrația producea un univers para-economic orientat de referenți simbolici – Binele Comun, Națiunea, Proletariatul, etc. – capabili să articuleze aparataje antidezirante. Filosofii cei mai fideli proiectului mașinii dezirante care au sesizat amplificarea forței umane prin dezvoltarea tehnoplasticității se lovesc de stavilele instituțiilor moștenite din *Aufklärung*. De aceea Nick Land și Mencius Moldbug reunesc această perspectivă politică sub numele de *Iluminism întunecat*, enunțând astfel ideea unei răsturnări a democratizării.

Departate de a fi o condamnare a tehnicii, rândurile prezente sunt doar o încercare de a alcătui fișa clinică a imaginarului social la începutul secolului al XXI-lea. ✦

UN MIX FERICIT

Romanul semnat de Andrea H. Hedeș, Marea e frumoasă ca tine, este un mix orientalo-occidental, care rămâne o vreme pe „cerul minții”.

de

HANNA BOTA

Pentru a scrie un text reușit, ușor de citit, dar al cărui „gust” rămâne o vreme pe „cerul minții”, iată, pe scurt, ce se amestecă într-un „blender romanesc”.

Doza de psihologie. Personajul principal, Leander Weiß, este un autist cu un comportament tipic: ordonat, își aranjează hainele, obiectele, cu o atitudine compulsivă. Își verifică din nou și din nou biletul de avion, locul, poarta de îmbarcare, nesigur parcă pe memoria sa. Antisocial, aproape mizantrop, cu fobie față de străini, de mulțime, cu oroare de vânzoleală, de atingere, repetă aceleași gesturi pentru a se simți confortabil (ia aceeași cameră la hotel de fiecare dată, bea aceeași cafea cu aceleași gesturi, se spală pe mâini urmărind senzații care se repetă identic etc.). Foarte inteligent (în competiție nedorită cu iezuitul Constantin Jäger, pe care veșnic îl devansează), pe lângă trăsătura

specială a autismului, personajul ne dezvăluie și dubla sa personalitate. Aceasta, deoarece în momentul în care călătorește în Vietnam comportamentul său se dovedește a fi total diferit de cel din Graz, Austria. Devine cald, prietenos, deschis, gata să intre în legătură cu străini (va locui chiar la o familie indigenă, pe o insulă plutitoare), e îmbrăcat ordonat, asortat, atent la ținută, lasă impresia de gentleman avut, darnic, care face cadouri, invită la cafea, e luminos, aproape fericit. Pe partea cealaltă a personalității, în Austria, la Universitatea unde predă, este neglijent, numit de colegi *homeless*, e sărac lipit, locuiește clandestin într-o mansardă a Bibliotecii campusului, fără condiții, în frig, unde se strecoară seară de seară pe furiș, se hrănește la cină numai cu un iurt, e neguros, deloc prietenos, în afară de obligațiile de lector, evită societatea etc. În schimb, e sensibil, delicat, introspectiv și caută exprimarea poetică, având credința că va găsi starea pentru a scrie poezia cea mare, chiar epopea la care visează.

Doza de exotic. Întâmplările îl duc pe Leander în Vietnam, iar romanul conține, în esență, a cincea sa călătorie de studiu și urmările acestei călătorii. Cum pune piciorul în îndepărtata țară, toată descrierea transmite farmecul exotismului: miresmele, culorile, flora, fauna,

cântecul păsărilor, vânzoleala, piețele plutitoare cu mormanele de fructe, legume. Urmează bucătăria atât de diferită față de ceea ce se obișnuiește în Europa, băuturile și toate denumirile acestora, autoarea cunoscând compoziția și prepararea lor. Tema de studiu a cercetătorului fiind teatrul de păpuși pe apă, ni se descriu figurinele, îmbrăcămintea lor, detalii legate de această artă exotică, cea din Vietnam fiind unică pe planetă. Locurile vizitate, satele plutitoare, marea și numărul mare de insule (1969), obiceiurile prezentate arată că autoarea cunoaște referențul la sursă, ceea ce conferă descrierii verosimilitate și autenticitate.

Doza de mister. Romanul începe cu o știre: este descoperit într-un pod vechi un *automaton* perfect funcțional, probabil capodopera ceasornicarului elvețian Pierre Jaquet-Droz, știre care străbate ca un fior toată *mass-media*. Finalul revine la acest *automaton* misterios, cercul se închide, dar la alt nivel de magie. Un alt moment misterios: din cauza unei furtuni, Leander rămâne blocat singur într-o peșteră, adoarme, iar dimineța este trezit de un personaj ciudat, un bătrân îmbrăcat în ținută tradițională. Acesta îi promite un dar pe care-l descoperă doar în camera de hotel – o păpușă de lemn –, după care dispare fără urme. Misteriosul dar îi va schimba întregul curs al vieții, întâmplările curgând spre un final neașteptat.

Doza sentimental-erotică. E vorba (și) de un roman de dragoste: protagonistul se îndrăgostește de păpușa de lemn și, hotărât să o restaureze, fiind un adevărat specialist în domeniu, caută nu doar materialele și substanțele cele mai potrivite, excentrice, scumpe, după cele mai recente studii și cercetări, dar caută variante să îi insereze un mecanism, s-o transforme într-un *automaton*, ba chiar îi pune și voce. „Comunică”, prin urmare, cu păpușa, se creează o legătură (cel puțin, aici personajul nu este unul virtual, ca în jocurile *anime*, în care japonezii numiți *otaku* se căsătoresc cu personajele

Andrea H. Hedeș,
Marea e frumoasă ca tine,
Cluj-Napoca,
Editura
Neuma,
2023

O PASĂRE ȘI UN COPAC

Nu am mai văzut niciodată o dragoste atât de mare
cum este cea dintre o pasăre și copacul ei
În fiecare dimineață o văd cum vine și stă pe o
creangă, își lasă capul ușor pe-o frunză, rămâne
așa o vreme în tăcere într-o tandră mângâiere
Iar el o leagănă pe ramura lui, ocrotită
Privesc tăcută cum frunza tremură ușor, atinsă de
melancolie, neînfricată de iarna ce-o să vie
Apoi ea începe și cântă, ciripind mereu ca o prima-
donă într-o scenă de primăvară
Aud cum sufletele se deschid deodată cu cerurile
Copacul îmi pare bătrân și plin de crengi noduroase,
un uriaș ce știe prea multe, iar ea, o pasăre mică,
inocentă, nedichistă, superobișnuită
Nu aș putea să spun de ce s-a îndrăgostit subit
bătrânul, maroniu în scoarța lui
Atâtea păsări au poposit pe ramurile lui și totuși
asta mică, o turturică neînsemnată, cenușie,
delicată l-a tulburat
Seara o văd cum pleacă, la rădăcina lui se oprește
să bea apă dintr-o băltoacă, apoi se uită lung la
el în sus
Frunzele mari și bine crestate freamătă într-o lină
adiere, de bucurie și plăcere

CODRUȚA VANCEA

Se întunecă la geamul meu liniștit, citesc o carte la
lumina din odaie
Copacul acum e singur și neclinit în dorul lui
Simt o durere stinsă în tăcerea lui, la fel și în mine,
pentru dimineața în care pasărea nu va mai veni

UNEORI MURIM PEA REPEDE

suntem
vulnerabilii planetei
fără protecții în dreptul inimii
cărturari sau nătăfleți
flegmatici și apatici
trăim în cochilii
nemângâiați
anesteziați
pe afară
viața ✦

virtuale din jocurile lor): serile, la
braț, o scoate la plimbare, la umbra
întunericului.

Doza de mitologie: Pygmalion se
îndrăgostește de Galatea, sculptura
sa, iar Afrodita îi dă viață: Leander
și Hoa Lé („Floare de păr”). Nu
insist, e evident.

Doza de SF. La finalul roma-
nului, dezlegarea întregii încâlceli,
liniaritatea care deșiră ghemul, bate
în științifico-fantastic. Fără a intra
în amănunte, amintesc doar că apare
Tesla, apar arcuri energetice, fulgere
de lumină, transfer de viață.

*Doza de spiritualitate/ re-
ligie.* Absolventă de teologie,

autoarea topește cu măiestrie
tensiunea dintre „e voie/nu e
voie”, orchestrând cu atenție și
cunoaștere lupta dintre carne și
spirit, ispită și păcat, cădere și
salvare. Acest dualism structu-
rează, în subsidiar, toată cartea.
Deși textul te „fură”, la relec-
tură descoperi filonul adânc al
luptei dintre posibil-imposibil,
viață-moarte, ceresc-pământesc,
având pe cortex întrebarea: până
unde se poate avansa în iubire
fără să cedezi ispitei mundane,
dar bucurându-te de fericirea de
a fi „în carne”? Se oferă o pistă de
răspuns având suport biblic, dar

și științific, respectiv, științifico-
fantastic: fragil echilibru.

Să nu uităm de *doza de poezie*
(care salvează întregul text, un subtil
roman-metaforă), *doza de nevero-
simil* (evenimente și gesturi care
nu-s posibile, unele sunt forțate,
deranjante, dar cartea, în ansamblu,
e salvată de *fabulos*).

Și da, ca să reușești acest mix
occidentalo-oriental, trebuie să-ți
cumperi un bilet dus-întors în
Vietnam, căci dincolo de lecturi,
de informații adunate, de atenție
la detalii etc., se simte experiența
directă a autoarei, fără de care car-
tea ar fi rămas cu o notă falsă. ✦

ECOSEMIOZE ȘI VIAȚA

Cartea de eseuri a profesorului filozof Aurel Codoban ne propune trasee surprinzătoare pentru definirea vieții și a singularității ei.

de

VLAD MOLDOVAN

Aparută în colecția Cărți-Eveniment la Editura Școala Ardeleană (2023), *Sentimentul straniu al vieții: eseu* este noua carte cu care profesorul Aurel Codoban, fin ironist și tardo-modern vizionar ne încântă apetitul speculativ. Bias-ul nu îmi îngăduie însă a eluda de aici o scurtă paranteză nostalgică provocată de re-întâlnirea cu amprenta singulară a stilului noetic codobanian. Doct în structuralisme, filozofii trans-religioase posteliadești sau în comunicare interpersonală și de gen, filozoful Codoban nu a încetat să fie pentru generații un exemplu seducător, dar, vai, atât de distant cum bine îi stă gânditorului, de speculă sănătoasă cu subiectele mai stranii și delicioase ale filozofării. Parcă și acum se joacă în amintire seri din clădirea centrală a Universității Babeș-Bolyai, unde

în sălile lemnoase și stridente ale Filozofiei îi ascultam pertinentele și jucăușele povești despre zodiac, economie libidinală, tehnici de seducție și manipulare și câte altele. O specie de distanță sangvină îl însoțea și atunci pe miopul profesor care probabil ne dădea după puțină sa măsurile libertății de a fi filozof și relaxat.

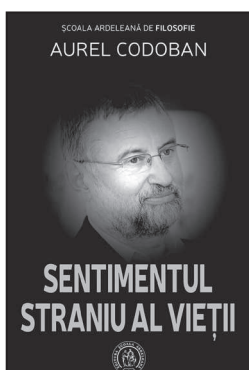
La fel cum relaxate erau și examenele la disciplinele de dânsul păstorite. O ciornă salvată în cartea după care se învăța și inspira (**Semn și Interpretare*, Dacia, 2001) enumeră subiectele zilei aceluși examen studentesc: Raționalitatea semnificantă; Consecințele filozofice ale principiului arbitrarității semnului lingvistic; Situsul epistemic al hermeneuticii etc... Cărțile și cursurile sale dispersau viguros, pe atunci, paradigma comprehensiv-semnificantă, perenă, în care unii dintre absolvenții de filozofie se regăseau. Aceeași sub care teoreticianul eseist, aflat acum în etapa esențializărilor, își însoțește argumentele contemporaneității. Tot în cheie comprehensivă e portretul stilistic trasat pe coperta a 4-a a noului volum de către Irina Petraș: „Profesorul Aurel Codoban construiește scenarii teoretice strânse și clare în marginea cărora provoacă neobosit exerciții

aplicative, demontări cu schepsis, răsfrângeri surprinzătoare, cu aceeași gesticulație calmă, rafinată și tandru ironică. *Tandra ironie* e detectabilă, de altminteri, în tot ce scrie A. C.: pătrunde în miezul fierbinte al subiectului înarmat cu bibliografii străbătute la pas și în ritmul gândului alert, dar și cu fine, subtile intuiții, păstrând mereu o distanță sinonimă cu atingerea”.

Nimic nu s-a schimbat, dar toate sunt ca noi – căci majoritatea subiectelor arzătoare ale ultimei decade sunt vizitate de perindările și concatenările reflecției autorului clujean: Conștiința, Singularitatea, Virușii, Pandemia, Inteligența Artificială și surorile ei majore, panspermia, biocentrismul, cyborgii, civilizațiile extraterestre și viața în altă parte – toate își găsesc loc în speculația post-existențialistă din cele 18 capitole ce stau relaxat dispuse pe pagini. Prietenoase sunt și titlurile extinse – în care sunt schițate itinerarii ale gândului. Iată un exemplu la capitolul 17: „Singularitatea vieții, în misterul ei, întâlnește misterul morții, mai ales atunci când viața se face organism, animal, om.” (p. 151) Turnura *soft* a postmodernei explorări ne propune provocatoare și esențializate eco-semioze – o perindare tatonantă înspre frecvențele adesea stranii, adesea sacre ale biosului. Sentimentul straniu al vieții, greu substanțializabil și identificabil, se face cunoscut la Codoban mai mult transversal prin chestionările, reformulările și frământările tematice cu care filozoful își însoțește discursul. O neliniște și insolitare respiră în căutarea analogiilor și a metaforelor potrivite vieții din paginile recente cărți.

Va fi vorba și despre tensionări anxiogene și proto-întrebări prin urmare în ideile sondate. Iată două pe care filozoful, deși pline de straniețe, le prețuiește: „Prima – și una, în esență, radical dificilă – este ideea că viața, așa cum o cunoaștem noi, ar exista, din întregul Univers, numai aici, pe Pământ.

Aurel Codoban,
Sentimentul straniu al vieții, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2023

În sensul unicității ei, numesc asta o singularitate. [...] A doua idee dificilă, dar totuși mult mai ușor de acceptat este că înțelegerea aparține exclusiv vieții.” Curioșii vor fi purtați spre adevărurile eluzive și analogice ale vieții într-un ritm alert, cu suspensii, co-fuziuni și exclamații participative, căci gânditorul nu-și refuză afectele descoperirii și finitudinii. Influențe schopenhaueriene irizează întregul parcurs demonstrativ, iar triangulația din capitolul inițial Unamuno-Camus-D.D. Roșca nu încetează să indice spre rădăcinile unor astfel de meditații post-existențialiste, facticiste, finitiste.

Ca un artificier iscusit, filozoful pune spectacolul său de coerențe și optări speculative în centrul scenei. Pare că scoate din pliurile semnificațiilor conceptuale continuări și rețele metaforice/metonimice ale endoplasmaticii vieți teoretizate: „Oricum, neputând defini viața și neintenționând să fac direct asta, continui să fac ceea ce am făcut până aici, prin recursul la metafore și metonimii, pentru a tona ceea ce ar putea fi sentimentul actual al vieții. Am folosit, astfel, interpretarea și înțelegerea, relaționarea, jocul și negocierea, sacrul sacrificial și sacrul sacrilegal ca metafore sau metonimii pentru ceea ce poate semnifica viața.” (p. 125)

Distanțându-se de filozofiile analitice ale limbajului, de rafinările logice și fenomenologice sterile dar și de vitalismele excesive, filozoful caută înfripirea unei *ecologii a comunicării* cum frumos o definește chiar el. Supraexaltarea comunicațional-relațională din zilele noastre și ratarea miracolului sacru al vieții sunt alte aspecte dezvoltate în paginile acestor eseuri: „Lumea prinsă în comunicare cu continuul ei *bla-bla*, nu mai poate simți miracolul, nu tace suficient de mult pentru ca minunile să o stupefeze. Comunică întruna, iar miracolul nu mai are timp să ne surprindă. Pentru noi, nu mai

există miracol de vreme ce nimic nu ne mai amuțește, nu ne mai oprește din trâncănit. Alunecarea e continuă și exterioară, oprirea ei ne-ar putea aduce intimitatea cu miracolul. Prea mult zgomot care apare ca teorie...” (p. 58) E cumva frapant ca aceste observații să vină din partea unui campion al comunicării și al paradigmei comunicaționale, totuși subtila critică a mediei și a mediilor nu lipsește din reflecția lui A.C.

Liniile de fugă trasate aici sunt și un oblic diagnostic codobanian al actualității vieții. Discursul trădează afinitățile conceptuale sau preferințele eseistului născut la Bucea, căci se vorbește și despre *ființa de aventură* care este omul, despre oscilațiile și negocierile viului, despre viața ca asimilare a posibilităților și despre karmica, nelipsita suferință: „Suferi pentru că, în absolut, i-ai făcut deja pe alții să sufere! [...] Suferința îi spune omului că, mai degrabă decât el, viața este cea care există cu adevărat... Legată de moarte, viața în indivizi nu are de ce să își supraviețuiască funcțional dincolo de sexualitate și reproducere!” (p. 123) Avem de-a face cu o filozofie a exclamării și a participațiunii în slalomul suplu și neforțat al meditației.

O sumă de valori holografice, ecologice, ultraplastice sunt scurse în membrana conceptuală a viețuirii. O sumă de pasiuni și de anxietăți nu-și lipsesc umbrele în textuarea codobaniană. E o narațiune voit confuză în vocea acestei singularități, căci limitele interpretării devin acum limitele propriei și facticeii vieți. În final, un fragment cu aromă de *gaia scienza*, unde se contemplă pe moment balta surfată a ontosului viu: „Broscuțe infantile, stăm noi înșine în balta vieții ale cărei margini nici măcar nu sunt trasate cu claritate, neștiind dacă există o baltă la fel, sau una cu totul diferită, dar cumva comparabilă oriunde în altă parte a Universului.” (p. 37) ✦

DINTR-O HALTĂ PĂRĂSITĂ...

CASSIAN MARIA SPIRIDON

***

păzitor al cărții destinului
deschide la pagina unde
morții și viii se încunună
pe tărîmurile veșniciei
între marea lor transmigrare

tu/ cunoscătorule
care le știi căile
desferecă porțile
nu tăia punțile
altfel
cum vom intra
în cetățile cerului
cînd peste glie
s-or ridica albele omături
iar copleșitoarele flăcări
vor cuprinde planeta

prin portalul păzit de arhangheli
doar tu îndrumi sufletul
în corabia ta de lumină
printre numeroasele cercuri
pe care el le întîmpină
sub astrele reci

ai ochii adumbriți
de sprîncenele arcuite
ca două brațe de balanță
cu privirea ta numerii
pui în talere
pene din aripi și inimi
te strecuri
străbați singurătățile cosmice
împreună cu mulțimea de vieți

grea povară ✦

BERGMAN, LIV ȘI LINN

„Să-ți convingi corpul să asculte de creier, apoi, după o vreme, să-ți convingi creierul să asculte de el însuși, să imploră milă de la Dumnezeu.”

de

ALEXANDRU JURCAN

O bună prietenă mi-a făcut cadou de sărbători cartea *Neliniște* de Linn Ullmann (Poli-

rom, 2020, traducere de Ovio Olaru). Eu citeam pe copertă *Liv*, apoi mi-am dat seama că e *Linn*. M-am documentat: Linn Ullmann e fiica lui Bergman și a actriței Liv Ullmann. Nu le putem ști pe toate, vorba mătușii.

Linn Ullmann (1966) e o scriitoare norvegiană tradusă în 16 țări, cu premii valoroase, care își descrie în *Neliniște* copilăria, adolescența și maturitatea, în preajma părinților celebri – părinți boemi, cu relații complicate. Scriitoarea își focalizează atenția asupra ultimilor ani de viață ai marelui regizor: slăbirea memoriei, senilitatea imanentă, revolta, neliniștea, neputința, întunecarea. El a avut șase soții și nouă copii. Pe insula Fårø timpul pare suspendat. Bergman stă pe banca maronie, iar Ingrid fumează sprijinită de un stâlp. Dincolo e latura cu vedere spre mare și cu lumina care se schimbă la orizont. Vechiul hambar s-a schimbat într-un cinematograful cu cincisprezece locuri și două proiectoare moderne turcoaz. Bergman are o cameră unde scrie în fiecare zi. Linn a avut o idee fabuloasă și a înregistrat câteva convorbiri cu tatăl său. El știe că a îmbătrâni e o muncă – „să te scoli din pat e o muncă, să te speli e o muncă, să te îmbraci e o muncă”. Ce scria Pessoa în *Cartea*

neliniștirii? „Mă trezisem devreme și întârziem să mă pregătesc să exist”. Încă de pe vremea când era în viață, o arhivă și o fundație purtau numele regizorului, iar după moarte „chipul său a ajuns să decoreze timbre și o bancnotă, iar o străduță a și primit numele lui”. Bergman pregătise totul pentru moartea lui. „Urma să moară în patul lui, în casa lui, privind plaja pietroasă, pinii încovoiați, marea și, dincolo de toate, lumina care se schimbă”. El e conștient că trebuie „să-ți convingi corpul să asculte de creier, apoi, după o vreme, să-ți convingi creierul să asculte de el însuși, să imploră milă de la Dumnezeu”. Linn crede că „întreaga viață a tatei a fost un zigzag între credință, necredință și îndoială”.

Nu mă pot abține și revăd *Strigăte și șoapte* de Bergman din 1972, cu Liv Ullmann. Surorile Karin și Maria sunt la sora Agnès care va muri. Implacabilul planează asupra suferinței fizice. Cearșafurile albe ostenite, crispările feței, contorsiunile corpului efemer, tic-tac-ul grăbit al ceasului lacom, pianul, eleganța conacului, spaimile nocturne, mărșăluirea premonitorie prin labirintul camerelor învolburate – toate acestea culminând cu duritatea strigătului „n-am nimic cu moartea ta, eu sunt vie și te urăsc!”, ca o revoltă dereglată în fața morții. Mai apoi umbrele albe, pajiștea, permanența amintirilor, ura și afecțiunea, gemurile opace, sonata răscolitoare...

Să revăd, totuși, și filmul *A șaptea pecete* din 1957, cu Max von Sydow și Bibi Anderson. Secolul ciumei e un simplu pretext. Cavalerul joacă șah cu Moartea, însă implacabilul domină. Cine poate uita imaginea finală, cu colina pe care cei aleși se țin de mână, mânați vertiginos de Moarte spre ținuturile tenebroase fără întoarcere? Poate că „destinul e o canalie, iar dragostea cea mai neagră ciumă”. Are rost șahul cu Moartea, ca să mai câștigăm o zi? Are! Așa ne șoptește Tolstoi, că fiecare zi poate fi cât o nouă viață. ✦

În scurt timp după reparația pe hartă a Muntenegrului ca stat independent (2006), acea țară – mică, dar de o incomensurabilă frumusețe – și-a edificat un bun renume în lumea jazzului. Principalul merit îi revine providențialei Maja Popovic, pianistă cu studii la Belgrad și Paris, integralmente dedicată propășirii culturii în patria sa. Am avut șansa de a o cunoaște în 2001, la Festivalul de Jazz de la Novi Sad, unde mersesem împreună cu fenomenalul grup de esență jazzistică română Trigon. Recitalul muzicienilor din Chișinău a impresionat-o într-atât pe juna impresară, încât și-a propus să-i prezinte cândva și publicului muntenegrean. Cum împărtășeam cu dânsa aceleași bune intenții, nu am încetat să sper că ei vor putea să-și demonstreze arta în cadrul Lunii aprecierii jazzului în Muntenegru (JAM) – manifestare organizată anual în aprilie, sub egida Jazz Art Association Montenegro (fondată și condusă de aceeași inepuizabilă Maja Popovic). În 2023, conjunctura diplomatică a cunoscut un binevenit reviriment, prin implicarea admirabilului ambasador Viorel Matei Ardeleanu, care a reușit să dinamizeze relațiile culturale dintre România și Muntenegru (cu frumoase tradiții, datând încă de la finele secolului XIX). Ca un fast complement s-a adăugat și prezența benefică a diplomatei Oana Cristina Popa, actualmente ambasadoare a Uniunii Europene în această țară, aflată în fruntea listei statelor candidate la admiterea în U.E. Așa se face că – după 22 de ani de speranțe, în data de 7 aprilie 2023 – formația de la Chișinău și-a demonstrat arta în fața exigentului public muntenegrean (concertul avu loc la KIC Podgorica, pe aceeași scenă unde la edițiile precedente ale JAM apăruseră nume de referință precum Carla Bley, Jason Moran Bandwagon, David Murray Latin Big Band, Stjepko Gut, Steve Swallow, Bojan Zulfikarpasic, George Cables, Tigran Hamasyan,

FINALMENTE, TRIGON A CÂNTAT ȘI ÎN MUNTENEGRU

Grupul fondat în 1992 de violistul Anatol Ștefăneț, la sugestia ilustrului pianist de sorginte basarabeană Mikhail Alperin, reconfirmă cu fiecare nouă apariție capacitatea de a-și fermeca auditorii din orice parte a lumii.

de

VIRGIL MIHAIU

Formația Trigon concertând în capitala Muntenegrului, Podgorica

Renaud Garcia-Fons, Magic Malik Orchestra...).

Grupul fondat în 1992 de violistul Anatol Ștefăneț, la sugestia ilustrului pianist de sorginte basarabeană Mikhail Alperin, reconfirmă cu fiecare nouă apariție capacitatea de a-și fermeca auditorii din orice parte a lumii. De-a lungul a peste trei decenii, Ștefăneț și empaticii săi companioni au realizat o sinteză nemaiauzită între esențele ancestrale ale muzicii din spațiul latinătății orientale și spiritul eminentemente libertar al jazzului. În principiu, acest demers reprezintă un fel de replică peste timp la modul cum George Enescu și Béla Bartók au integrat și prelucrat în lucrările lor tradițiile muzicale ale zonei central-est-europene. Re-

cialul în speță a cuprins, majoritar, piese de pe noul album Trigon urban. Ele transgresează limitele temei cu variațiuni, fiind structurate sub forma unor mini-suite polistilistice – fresce sonore imprezvizibile, adeseori provocatoare, de mare densitate estetic-emoțională. Sunt compoziții colective, relevând briantele abilități muzicale, virtuozitatea instrumentală, dar și spiritul deschis-convivial al componentilor trupei: Anatol Ștefăneț/violă, Vali Boghean/sax, flugelhorn, caval, fluiere, tilincă, claviaturi etc., Dan Brumă/ghitară „multifuncțională” marca Godin, Gari Tverdohleb/baterie, percuție. Aceeași estetică a surprizei intelectuale s-a concretizat și în temele-standard acordate ca bis – Caravan și Birdland. Nu

lipsită de humor, Maja Popovic mi-a trimis înregistrarea video a primeia, însoțită de remarca „Thelonious Monk în Balcani – în maniera Trigon :)”.

Deși încă tânăr, Slaven Ljuic – baterist/percuționist/basist cu studii la celebra școală superioară de jazz Berklee de la Boston – e actualmente figura centrală a jazzului din Muntenegru. Am avut plăcerea de a asista la recitalul Trio-ului său, caracterizat printr-o deosebită libertate improvizatorică, susținută de irepresibilul energetism al liderului. Formula baterie-ghitară-contrabas și-a aflat un adecvat complement prin invitarea lui Baptiste Herbin, saxofonist francez în plină ascensiune, ale cărui revărsări torențiale de note potențau efectul neomodernist al recitalului. Totul se combina minunat cu ambianța nocturnă a parcului și a vilei Kuslev, amplasate pe malul Ribnicei – unul dintre cele cinci râuri care scaldă capitala muntenegreană, Podgorica.

De altfel, în aceeași atmosferă privilegiată avu loc și concertul organizat de Ziua Mondială a Jazzului (30 aprilie). Ansamblul Nikolov-Ivanovic Undectet reunește un fel de „selecționată” a tinerelor talente jazzistice din Balcani cu studii de specialitate absolvite preponderent în Țările de Jos, dar care aspiră să concretizeze o viziune proprie asupra (re)definirii jazzului din perspectiva complicatissimei epoci actuale. Lor li se adaugă și doi jazzmeni de școală franceză: acordeonistul Noe Clerc și, ca invitat, sclipitorul flautist Magic Malik. Ceea ce frapează – pe lângă complexitatea compozițiilor, semnate de liderii-istrumențiști Vladimir Nikolov/pian & Srdjan Ivanovic/baterie – este atenția acordată aliajelor timbrale, unde se disting tonalitățile adumbrite ale clarinetului-bas, saxofonului bariton, cornului și tubei. În secția ritmică l-am recunoscut pe hiper-activul contrabasist bulgar Mihail Ivanov, constant amic al câtorva confrăți de generație români.

Aflând că pianistul Adis Sirbubalo e născut în Bosnia-Herțegovina, mi-am reamintit că apreciatul său compatriot Bojan Zulfikarpasic câștigase titlul suprem la concursul Jazzmanul European al Anului 2005, în al cărei juriu reprezentasem România. Două coincidențe: 1) părintele lui Bojan Z. are vechi rădăcini în Foča (urbea natală a lui Sirbubalo); 2) concursul patronat de guvernul austriac fusese coordonat de Mathias Ruegg, liderul irepetabilei Vienna Art Orchestra. Or, atitudinea muzicală a lui Adis Sibubalo manifestă asemănări cu concepțiile lui Zulfikarpasic și Ruegg. Astfel, compozițiile recente ale acestuia din urmă – încadrabile sub genericul „în dulcele stil clasic” – se situează oarecum pe aceleași poziții „neoclasic” precum suita extinsă pentru pian solo interpretată de Sibubalo la Podgorica. Sunetele au contururi nete, melodiile sunt pregnante, articulate diversificat-cumulativ, însă fără a deveni sufocante. Muzicianul manifestă deplină încredere în sistemul tonal și armoniile clasic(izant) e. Claritatea ideatică e reflectată într-un limbaj atașant, din care nu absentează referințele la cântările specifice zonei de origine a compozitorului-interpret, numite sev-dalinka – un termen din categoria intraductibililor dor și saudade.

Colaborarea dintre vocalista albaneză Elina Duni (deja afirmată prin trei albume editate de casa ECM) și ghitaristul britanic Rob Luft, pe cât de tânăr pe atât de prolific, atrage atenția asupra unui îmbucurător fenomen: arta jazzului este în curs de afirmare și în țara din sudul Muntenegrului, unde muzicile de acest gen fuseseră prohibite până în ultimul deceniu al secolului trecut.

Deși structuralmente Trio-ul ghitaristului Sašo Popovski are evidente afinități pentru modele precum Bill Frisell sau Marc Ribot, totuși nota dominantă e dată de relația subliminală cu tradițiile muzicale ale Macedoniei de Nord.

Dacă Popovski cultivă un limbaj cu inflexiuni mistice și aluzii exotice, el beneficiază totodată de talentul tânărului Viktor Filipovski de a transforma bateria dintr-o ustensilă excesiv ritmică într-un instrument quasi-melodic, adaptat sinuozițiilor emise de ghitară liderului și de contrabasul mânuit de Ivan Bejkov. Lor li s-a alăturat alt oaspete din Franța: remarcabilul poliinstrumentist & compozitor Olivier Samouillan.

Prezența franceză s-a evidențiat și în cadrul „acțiunilor conexe” ale JAM. De exemplu, reuniunea Rețelei Balkan-France Jazz Connections, desfășurată sub egida JAM 2023 la Podgorica. Această inițiativă încurajează cooperarea dintre mediul jazzistic francez și câteva repere urbane din Balcani: Podgorica/Muntenegru, Bitola/Macedonia de Nord, Niș/Serbia, Tirana și Fier/Albania. JazzReseau France Balkan susține organizațiile de jazz, instituțiile de învățământ, posturile de radio etc. preocupate de difuziunea jazzului. Mi-a făcut plăcere să constat că trei dintre reprezentanții amintitei Rețele au binevoit să asiste la prelegerea mea de la KIC Podgorica. Timpul prea scurt nu mi-a permis să discut decât cu unul dintre dâșii: dl. Jaques Pauper, director al apreciatului post Couleurs Jazz Radio din Paris (am intuit just că-i cunoștea pe pianista Ramona Horvath și contrabasistul Nicolas Rageau, ce urmau să concerteze la Cluj). La aceeași conferință – intitulată Jazzul ca limbaj universal – a participat și dinamica jurnalistă Marija Vasic. Dânsa realizase, împreună cu Maja Erakovic, un interviu cu subsemnatul, publicat pe o pagină întregă a principalului cotidian muntenegrean, Vijesti. Conversația s-a desfășurat în ambianța agreabilei conferințe de presă a cvartetului Trigon, la centrul cultural american Americick Ugao (= Colțul american) din cadrul aceleiași KIC – un fel de „adjuvant instituțional” al Ministerului Culturii din Muntenegru. ✦